

Journal of Educational Development Reviews

วารสารครูพัฒนาปรีทรรศน์

ISSN XXXX-XXXX (ONLINE)

วารสารครูพัฒนาปรีทรรศน์ ปีที่ 2 (ฉบับที่ 1)

มกราคม - มีนาคม 2568

JOURNAL OF EDUCATIONAL DEVELOPMENT REVIEWS

VOL.2 (NO.1) JANUARY – MARCH 2025

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

Vol.2 No. 1 : January – March 2025

กำหนดการออกเผยแพร่ ปีละ 4 ฉบับ

จำนวนพิมพ์ - เล่ม

ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม / ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน / ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน / ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่ผลงานวิชาการและผลงานวิจัยด้านครุศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน ในการสนับสนุนบุคคลที่ทำคุณงามความดีกับสังคม ส่งเสริมงานด้านวิชาการของนักวิชาการ นิสิต นักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำเสนองานวิชาการและผลงานวิจัยเผยแพร่สู่สังคมและเพื่อให้บริการวิชาการเกี่ยวกับการเสนอทางออกในการแก้ปัญหาสังคม

คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสาร

ดร.วิญญู ยุพฤทธิ

ศ.ดร.อรรถ นันทจักร

บรรณาธิการ

ผศ.ดร.สนุก สิงห์มาตร

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

อ.พลอยชนกวรรณ หวังผล

กองบรรณาธิการ

ผศ.ดร.สนุก สิงห์มาตร

บรรณาธิการ

รศ.ดร.สุเทพ เมย์ไธสง

กรรมการ

รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ

กรรมการ

รศ.ดร.ภักดี โพธิ์สิงห์

กรรมการ

ผศ.ดร.พิกุล มีมานะ

กรรมการ

ดร.บรรจง ลาวัณย์

กรรมการ

ดร.สุดาร์ตน์ ไสสุต

กรรมการ

อาจารย์ทองหมื่น น้อยนนท์

กรรมการ

ดร.เมืองแมน ศิริญาณ

กรรมการ

อาจารย์พลอยชนกวรรณ หวังผล

ผช.บรรณาธิการ

เลขานุการ

อาจารย์ทองหมูน น้อยนนท์

ศิลปกรรม

นางสาวอรอนงค์ ภาชี

สำนักงาน

ที่ตั้งเลขที่ 202/1 หมู่ที่ 4 ตำบลดู่ทุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร 35000 โทร 08-0169-6593

202/1 Moo 4 Duthong subdistrict, Mueang District, Yasothon Province. 35000

เว็บไซต์ <https://so14.tci-thaijo.org/index.php/JEDRS>

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รศ.ดร.สุเทพ เมย์ไธสง

รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ

รศ.ดร.ภักดี โพธิ์สิงห์

รศ.ดร.โนตะวัน กำห่อม

ผศ.ดร.สนุก สิมห์มาตร

ผศ.ดร.จิณสมมา ศรีหิรัญ

ดร.ธีรภัทร์ ถิ่นแสนดี

ดร.วิภาพรรณ อุปนิสากร

ดร.สุวิมล สมไชย

พันจ่าอากาศเอก ดร.วิชัย ศรีสะเกษ

ดร.เอกวิชัย เมย์ไธสง

อาจารย์ชัชพงศ์ เทียมพัฒน์วิช

อาจารย์เจษฎา จันทนาภรณ์

อาจารย์ณัฐพล จินดารัมย์

ว่าที่ ร.ต.ดร.พิชิต กันยาวรรณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

วิทยาลัยทองสุข

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พระครูวาปีจันทคุณ, ผศ.ดร.	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาคมคาย สิริปัญญา,ดร.	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาพงศ์ทราทิพย์ สุธีโร,ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง
รศ.ดร.ศรชัย ท้าวมิตร	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร.สมชัย สีนอก	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.วินิจ ฝาเจริญ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
รศ.ดร.สัญญาศรณ์ สวัสดิ์ไธสง	มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
ผศ.ดร.จรัส บุตดาพงษ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ผศ.ดร.สุทธิพันธ์ อรัญญาวาส	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สุกานดา จันทวารีย์	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สยามพร พันธไชย	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.ประมุข ศรีชัยวงศ์	มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผศ.ดร.จิราพร บาร์ศรี	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ผศ.ดร.เสกสรรค์ สนวา	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ผศ.ดร.บุญมี โททำ	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ผศ.ดร.สินทรัพย์ ยืนยาว	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ผศ.ดร.ธนพัฒน์ จงมีสุข	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ผศ.ดร.วรเชษฐ์ ไทอิน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ผศ.กิตติพัทธ์ เทศกำจร	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.อภิขญา พรรณศรี	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ต.ท.ดร.ชัยบัญชา กองทอง	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ร.อ.ดร.กิตติพงษ์ พลทิพย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ดร.ลำพอง กลมกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.ชัชชนพงษ์ จันทวงศ์เดือน	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ดร.รุจิระชัย เมืองแก้ว	วิทยาลัยนอร์ทเทิร์น
ดร.จักรี ศรีจารุเมธีญาณ	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
ดร.กันต์ ศรีหล้า	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ดร.สนั่น ประเสริฐ	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

ดร.เกรียงไกร บุญประจง

วิทยาลัยชุมชนยโสธร

ดร.พีระศักดิ์ กิ่งพุ่ม

มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตมหาสารคาม

ดร.บรรณากิจบรรจง ทองจำปา

มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตมหาสารคาม

ดร.สุรศักดิ์ วงศ์ษา

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

อาจารย์มาวิน โทแก้ว

วิทยาลัยสงฆ์นครพนม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

วารสารวิชาการเป็นแหล่งเผยแพร่องค์ความรู้เฉพาะทางในหลากหลายสาขาวิชา เพื่อสนับสนุนการศึกษาวิจัยและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน วารสารฯ ตระหนักถึงความสำคัญนี้ จึงได้รวบรวมบทความวิจัย บทความวิชาการและผลงานอื่น ๆ ที่สะท้อนการสังเคราะห์ทางความคิดของนักวิชาการ เพื่อถ่ายทอดสู่สังคม ในฐานะแหล่งข้อมูลทางวิชาการที่มีคุณภาพ ทั้งยังเป็นเวทีนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ สำหรับอนาคต

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ (Journal of Educational Development Reviews) ฉบับนี้เป็นปีที่ 2 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม – มีนาคม 2568 ซึ่งดำเนินงานภายใต้สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่ เพื่อพัฒนาท้องถิ่น (สวพท.) เพื่อเป็นเวทีเผยแพร่ผลงานทางวิชาการแก่สมาชิก นักวิชาการ อาจารย์ นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไปที่สนใจ ในฉบับนี้ได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายนักวิชาการจากหลายสถาบันและสาขาวิชา นำเสนอบทความที่มีคุณภาพและหลากหลาย สำหรับฉบับนี้ วารสารฯ ได้นำเสนอผลงานทางวิชาการที่ได้รับการคัดเลือกอย่างพิถีพิถัน ประกอบด้วยบทความวิชาการ จำนวน 5 เรื่อง และบทความวิจัย จำนวน 1 เรื่อง ซึ่งทุกบทความผ่านการประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviewer) ตลอดจนได้รับการตรวจสอบจากกองบรรณาธิการอย่างละเอียดถี่ถ้วนก่อนตีพิมพ์ เพื่อรับรองคุณภาพและมาตรฐานทางวิชาการ ทั้งนี้ ท่านสามารถเข้าถึงบทความฉบับสมบูรณ์ได้ทางเว็บไซต์ของสมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น <https://ardasso.com/>

กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณผู้เขียนทุกท่านที่ให้ความไว้วางใจและเลือกเผยแพร่ผลงานในวารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ (Journal of Educational Development Reviews) รวมถึงขอขอบพระคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำอันทรงคุณค่าเพื่อพัฒนาบทความให้มีความสมบูรณ์และน่าอ่านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวงการวิชาการในระยะยาว สุดท้ายนี้ กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุกท่านจะได้รับประโยชน์จากเนื้อหาในวารสารฉบับนี้ หากมีข้อเสนอแนะใด ๆ เพื่อพัฒนาวารสารให้ดียิ่งขึ้นทางกองบรรณาธิการยินดีอ้อมรับและขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ แล้วพบกันใหม่ในฉบับถัดไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สนุก สิงห์มาตร

บรรณาธิการ

31 มีนาคม 2568

สารบัญ

บทความวิจัย	หน้า
บรรณาธิการ	ก
บทบรรณาธิการ	จ
สารบัญ	ฉ
บทความวิชาการ	
ปัญหาการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กของไทย Administrative Challenges of Small-Sized Schools in Thailand อนุวัช สอนสนาม.....	1
ภาวะผู้นำให้บริการในการบริหารสถานศึกษายุคเปลี่ยนแปลง Servant Leadership in Educational Administration During Times of Change พิกุล มีมานะ.....	11
กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก The process of suspend disputes as they appear in the Vinaya Pitaka พระครูอุดมจันทสาร.....	20
หลักการดำเนินชีวิตในกามโกคีสสูตร The principles of life in the Kamabhokhi Sutta พระสุทิน อภิวัฒน์.....	33
หลักการบริโภคอาหารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา Principles of food consumption in Buddhist scripture พระอธิการณรงค์ ชาคโร.....	44
บทความวิจัย	
การประเมินผลความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด Evaluation of public satisfaction with the service quality of Pho Chai Subdistrict Municipality, Phanom Phrai District, Roi Et Province อมรเทพ วงศ์ตลาดและปริญญาภรณ์ โนนาศ.....	59
ภาคผนวก	74
ขั้นตอนการดำเนินการของวารสารรัตนบุศย์.....	75
หลักเกณฑ์การเสนอบทความ.....	76

ปัญหาการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กของไทย

Administrative Challenges of Small-Sized Schools in Thailand

อนุวัช สอนสนาม

นิสิตหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Anuwat Sonsanam

A graduate student in the Master of Education program Roi-Et Buuddhist Colage Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: anuwat.101za@gmail.com

บทคัดย่อ

โรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ห่างไกล แต่กลับต้องเผชิญกับปัญหาหลากหลายด้านที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและคุณภาพการเรียนการสอน อาทิ การขาดแคลนครูและบุคลากรทางการศึกษา ภาระงานที่มากเกินไปของผู้บริหารโรงเรียน ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เพียงพอ งบประมาณที่จำกัด และความเสี่ยงจากการถูกยุบหรือควบรวมโรงเรียน ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนไม่สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญ บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ปัญหาและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทย โดยเสนอแนวทางการแก้ไขในหลายมิติ เช่น การจัดสรรบุคลากรอย่างเหมาะสม การใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอน การจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียน การเพิ่มการสนับสนุนด้านงบประมาณ และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน อีกทั้งยังเสนอการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิ อิทธิบาท 4 และพรหมวิหาร 4 มาเป็นแนวทางเสริมในการบริหารจัดการอย่างมีคุณธรรมและเมตตาธรรม เพื่อส่งเสริมให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และตอบสนองต่อเป้าหมายของการศึกษาที่มีคุณภาพและเท่าเทียมสำหรับผู้เรียนทุกคน

คำสำคัญ: ปัญหาการบริหาร, บริหารสถานศึกษา, โรงเรียนขนาดเล็ก

Abstract

Small schools in Thailand play a vital role in expanding educational opportunities for children and youth in remote areas. However, they face a wide range of challenges that affect both management efficiency and the quality of education. These issues include a shortage of teachers and educational personnel, excessive administrative workload for

school leaders, inadequate resources and infrastructure, limited budgets, and the threat of school closure or consolidation. Such problems hinder the effectiveness of teaching and learning, significantly impacting students' academic achievement. This article aims to analyze the problems and factors related to the administration of small schools in Thailand and proposes multi-dimensional solutions. These include appropriate personnel allocation, the use of technology to support teaching and learning, the establishment of school collaboration networks, increased budgetary support, and the strengthening of partnerships with local communities. Furthermore, it suggests the application of Buddhist principles such as the Four Paths of Accomplishment (Iddhipada 4) and the Four Divine States (Brahmavihara 4) as moral and compassionate approaches to enhance ethical and effective school management. These strategies are intended to enable small schools to operate efficiently and sustainably, aligning with the goals of providing quality and equitable education for all learners.

Keywords: Management problems, educational administration, small schools

บทนำ

ในระบบการศึกษาของประเทศไทย โรงเรียนขนาดเล็กเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารหรือพื้นที่ห่างไกลได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม อย่างไรก็ตาม โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากยังคงประสบปัญหาในการบริหารจัดการสถานศึกษา ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ ทรัพยากร และการจัดการเรียนการสอน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาที่นักเรียนได้รับ การบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กมีความแตกต่างจากโรงเรียนขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านจำนวนครู งบประมาณที่ได้รับ และจำนวนนักเรียนที่น้อยเกินไป ทำให้ผู้บริหารต้องรับมือกับงานหลากหลายหน้าที่โดยขาดทีมสนับสนุนที่เพียงพอ ทั้งนี้ส่งผลให้การวางแผน พัฒนา และประเมินผลทางการศึกษาเป็นไปได้ยากและขาดประสิทธิภาพ ระบบการศึกษาของประเทศไทยมุ่งเน้นให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลที่มีการจัดตั้งโรงเรียนขนาดเล็กเพื่อให้เด็กในชุมชนสามารถเข้าถึงบริการทางการศึกษาได้อย่างเท่าเทียม อย่างไรก็ตาม โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากยังคงประสบปัญหาหลายด้านที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา ทั้งในด้านการบริหารจัดการ บุคลากร และทรัพยากร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)

โรงเรียนขนาดเล็กมักมีจำนวนนักเรียนไม่ถึงเกณฑ์ขั้นต่ำที่กำหนด และมีจำนวนครูน้อยไม่สัมพันธ์กับจำนวนนักเรียนหรือระดับชั้น ส่งผลให้ผู้บริหารโรงเรียนต้องรับผิดชอบภารกิจจำนวนมากในขณะที่ขาดบุคลากรสนับสนุนที่จำเป็น (ธัญญรัตน์ ผลอนันต์, 2562) ความจำกัดนี้ทำให้การวางแผน การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ และการประเมินผลดำเนินไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ปัญหาอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ การขาดแคลนครูผู้สอนในบางกลุ่มสาระ โดยเฉพาะวิชาหลัก เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาอังกฤษ ซึ่งส่งผลให้ครูที่มีอยู่ต้องสอนข้ามวิชาและหลายชั้นปีในเวลาเดียวกัน ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการเรียนการสอนและการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน (บุญเรือน สุดเจริญ, 2561) นอกจากนี้ การพัฒนาครูและการเข้าถึงการอบรมยังเป็นไปอย่างจำกัดเนื่องจากภาระงานและข้อจำกัดด้านงบประมาณ ในด้านทรัพยากร โรงเรียนขนาดเล็กประสบปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทันสมัย และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น อาคารเรียนที่ชำรุด ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศที่ล้าสมัย และไม่มีระบบอินเทอร์เน็ตที่เสถียร (ศรีนวล, 2560) ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้โรงเรียนไม่สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพตามมาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาปัญหาและปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวทางการปรับปรุงระบบบริหารจัดการและเสริมสร้างศักยภาพของโรงเรียนขนาดเล็กให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาของประเทศในภาพรวมอย่างยั่งยืน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

นอกจากนี้ โรงเรียนขนาดเล็กยังต้องเผชิญกับข้อจำกัดทางกายภาพ เช่น อาคารเรียนที่ทรุดโทรม อุปกรณ์การเรียนที่ล้าสมัย และเทคโนโลยีที่ไม่สามารถเข้าถึงได้เท่าโรงเรียนขนาดใหญ่ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลต่อความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพทัดเทียมกับมาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ อีกทั้งปัญหาการขาดแคลนครูในวิชาหลัก เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาอังกฤษ ก็เป็นอุปสรรคสำคัญในการยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่มักจะได้รับการสอนโดยครูที่ไม่มีความเชี่ยวชาญตรงตามวิชา ส่งผลต่อคุณภาพการเรียนรู้ในระยะยาว จากปัญหาดังกล่าว บทความวิชาการฉบับนี้จึงขอเสนอผลการการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยและลักษณะของปัญหาการบริหารโรงเรียนขนาดเล็กจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อหาแนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างระบบสนับสนุนที่เหมาะสม อันจะช่วยให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถดำเนินการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมคุณภาพการศึกษาที่ทั่วถึงและยั่งยืน

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโรงเรียนขนาดเล็ก

โรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทย ซึ่งหมายถึงโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนน้อยกว่า 120 คน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563) มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตชนบทและพื้นที่

ทางไกล แม้โรงเรียนเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้เข้าถึงเด็กในทุกพื้นที่ แต่ก็ประสบปัญหาหลายด้านที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ

1. การขาดแคลนครูและบุคลากรทางการศึกษา

โรงเรียนขนาดเล็กมักประสบปัญหาขาดแคลนครูทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ครูต้องสอนข้ามชั้นเรียนหรือสอนหลายวิชาโดยไม่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่น ครูประถมคนหนึ่งอาจต้องสอนทั้งวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษในเวลาเดียวกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการเรียนการสอนและผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน (บุญเรือน สุดเจริญ, 2561)

2. ภาระงานของผู้บริหารโรงเรียน

ด้วยจำนวนบุคลากรที่จำกัด ผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กมักต้องปฏิบัติหน้าที่หลากหลายทั้งด้านวิชาการ บริหารงานบุคคล การเงิน และกิจกรรมพิเศษ โดยขาดผู้ช่วยหรือเจ้าหน้าที่สนับสนุน ส่งผลให้การบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร (ธัญญรัตน์ ผลอนันต์, 2562: 25–34.)

3. ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอ

โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากมีอาคารเรียนที่ทรุดโทรม ขาดอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทันสมัย และไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ไม่มีอินเทอร์เน็ตที่เสถียร หรือไม่มีเครื่องคอมพิวเตอร์เพียงพอ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทักษะของนักเรียนในยุคดิจิทัล (ศรีนวล พงมณี, 2560: 112–125)

4. งบประมาณที่จำกัด

การจัดสรรงบประมาณแบบเหมาจ่ายรายหัวตามจำนวนนักเรียนทำให้โรงเรียนขนาดเล็กได้รับงบประมาณน้อย ส่งผลต่อการจัดกิจกรรม การพัฒนาครู และการบำรุงรักษาอาคารสถานที่ ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญในการพัฒนาโรงเรียนอย่างยั่งยืน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

5. ความเสี่ยงต่อการยุบหรือควบรวม

ด้วยจำนวนเด็กที่ลดลงอย่างต่อเนื่องในหลายพื้นที่ โรงเรียนขนาดเล็กตกอยู่ในความเสี่ยงที่จะถูกยุบหรือควบรวมกับโรงเรียนอื่น ซึ่งแม้จะเป็นนโยบายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อเด็กที่ต้องเดินทางไกลขึ้นและชุมชนที่สูญเสียศูนย์กลางทางการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)

สภาพปัจจุบันของการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทย

สภาพปัจจุบันของการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็กของประเทศไทยยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาและความเท่าเทียมของผู้เรียน โดยสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้ (ทวี วาจาสัตย์, 2561)

1. การขาดแคลนครูและบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ ซึ่งโรงเรียนขนาดเล็กมักมีจำนวนครูไม่เพียงพอ ส่งผลให้ครูต้องสอนหลายชั้นปีและหลายวิชา ซึ่งบางครั้งอาจไม่ตรงกับความรู้ความเชี่ยวชาญของตนเอง ตัวอย่างเช่น ครูประถมคนหนึ่งอาจต้องสอนทั้งวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษในเวลาเดียวกัน สถานการณ์นี้ส่งผลต่อประสิทธิภาพการเรียนการสอนและผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน .

2. ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอ ซึ่งโรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากมีอาคารเรียนที่ทรุดโทรม ขาดอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทันสมัย และไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ไม่มีอินเทอร์เน็ตที่เสถียร หรือไม่มีเครื่องคอมพิวเตอร์เพียงพอ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทักษะของนักเรียนในยุคดิจิทัล .

3. การใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ไขปัญหา เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครูและทรัพยากร โรงเรียนขนาดเล็กบางแห่งได้นำการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV) มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งช่วยให้ครูและนักเรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาการเรียนการสอนได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยียังคงมีข้อจำกัด เช่น ความพร้อมของอุปกรณ์และการฝึกอบรมครูในการใช้เทคโนโลยี .

4. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน สำหรับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กบางแห่งอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนเหล่านี้มักขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสามารถของผู้บริหารและครู ซึ่งยังไม่มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบอย่างชัดเจน

5. ความเสี่ยงต่อการยุบหรือควบรวมโรงเรียน ด้วยจำนวนเด็กที่ลดลงอย่างต่อเนื่องในหลายพื้นที่ โรงเรียนขนาดเล็กตกอยู่ในความเสี่ยงที่จะถูกยุบหรือควบรวมกับโรงเรียนอื่น ซึ่งแม้จะเป็นนโยบายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อเด็กที่ต้องเดินทางไกลขึ้นและชุมชนที่สูญเสียศูนย์กลางทางการศึกษา .

จากสภาพปัจจุบันดังกล่าว การพัฒนาและสนับสนุนโรงเรียนขนาดเล็กอย่างเป็นระบบและยั่งยืนจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเท่าเทียมกัน

การแก้ปัญหาการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กของไทย

โรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทยแม้จะมีบทบาทสำคัญในการกระจายโอกาสทางการศึกษา แต่กลับเผชิญปัญหาหลายด้านในเชิงการบริหารจัดการ ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าวควรดำเนินการในหลายมิติ ดังนี้

1. จัดสรรและพัฒนาบุคลากรให้เหมาะสม

การเพิ่มจำนวนครูให้เพียงพอกับระดับชั้นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่เปิดสอนในโรงเรียนขนาดเล็กเป็นแนวทางเบื้องต้นที่จำเป็น โดยควรมีนโยบายหมุนเวียนครูหรือการจัดครูคู่พี่เลี้ยง (Mentoring System) ระหว่างโรงเรียนขนาดเล็กกับโรงเรียนศูนย์เครือข่าย เพื่อช่วยเสริมการสอนในวิชาขาดแคลน นอกจากนี้ควรมี

การอบรมครูในด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการและการจัดการเรียนรู้แบบหลายชั้น (multi-grade classroom) อย่างต่อเนื่อง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

2. เพิ่มประสิทธิภาพการใช้เทคโนโลยี

การนำเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุนการเรียนการสอน เช่น ระบบการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV) หรือการเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ สามารถช่วยลดภาระครู และทำให้ผู้เรียนได้เข้าถึงเนื้อหาที่หลากหลายมากขึ้น ควรมีการสนับสนุนอุปกรณ์และอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง รวมถึงฝึกอบรมครูให้มีทักษะด้านดิจิทัลอย่างเหมาะสม

3. จัดตั้งระบบการบริหารแบบเครือข่าย

โรงเรียนขนาดเล็กสามารถรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายหรือกลุ่มโรงเรียน (Cluster) เพื่อบริหารงานร่วมกันในบางด้าน เช่น การบริหารวิชาการ การใช้ครูหมุนเวียน การจัดกิจกรรม หรือการประเมินผลร่วมกัน วิธีนี้จะช่วยลดภาระผู้บริหารแต่ละโรงเรียนและทำให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

4. เพิ่มการสนับสนุนงบประมาณอย่างเหมาะสม

ควรปรับระบบการจัดสรรงบประมาณให้คำนึงถึงบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก โดยไม่ยึดตามจำนวนนักเรียนเพียงอย่างเดียว เช่น การจัดสรรงบประมาณพื้นฐานสำหรับโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล หรือมีความยากลำบากในการจัดการศึกษา เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเท่าเทียม

5. สร้างความร่วมมือกับชุมชนและองค์กรท้องถิ่น

การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและพัฒนาโรงเรียน เช่น คณะกรรมการสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือภาคเอกชน จะช่วยเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนขนาดเล็ก ทั้งในด้านงบประมาณ กิจกรรมการเรียนรู้ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

บทสรุป การบริหารโรงเรียนขนาดเล็กอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ ชุมชน โรงเรียน และภาคเอกชน รวมถึงการปรับเปลี่ยนนโยบายให้ยืดหยุ่นและตอบโจทย์บริบทท้องถิ่น เพื่อให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน และมอบการศึกษาที่มีคุณภาพให้กับผู้เรียนได้อย่างเท่าเทียม

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก

การนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในการแก้ไข ปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทย เป็นแนวทางที่ช่วยเสริมการพัฒนาทั้งในมิติ จิตใจ คุณธรรม และ การบริหารจัดการอย่างมีเมตตาและปัญญา โดยสามารถเชื่อมโยงได้ดังนี้

1. หลักอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) สามารถใช้ส่งเสริมทั้งผู้บริหาร ครู และนักเรียนในการทำงานและเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

ฉันทะ: ปลูกฝังความรักในวิชาชีพครูและความมุ่งมั่นในการพัฒนานักเรียน แม้ในสภาพที่ขาดแคลน

วิริยะ: สร้างความเพียรในการทำงานและพัฒนาโรงเรียนแม้จะมีอุปสรรค

จิตตะ: ใส่ใจในการกิจการสอนและการบริหารอย่างสม่ำเสมอ

วิมังสา: ใช้ปัญญาในการวิเคราะห์ปัญหา เช่น การจัดการเรียนการสอนหลายชั้นปี และคิดหาวิธีปรับปรุงให้เหมาะสม

ตัวอย่าง เช่น ผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กสามารถยึดหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาตนเองและสร้างแรงจูงใจให้ครูมีความตั้งใจในการสอน แม้ขาดทรัพยากร

2. หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) สามารถใช้ในการสร้างสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชน

เมตตา: มีความปรารถนาดีต่อกัน พัฒนานักเรียนด้วยความรักไม่เลือกปฏิบัติ

กรุณา: ช่วยเหลือนักเรียนหรือครูที่มีปัญหาโดยไม่ทอดทิ้ง

มุทิตา: ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น เช่น การร่วมมือของโรงเรียนในเครือข่าย

อุเบกขา: มีความวางใจเป็นกลาง ไม่ยึดติดอคติ และใช้เหตุผลตัดสินใจ

ตัวอย่าง เช่น การเปิดใจให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน แสดงความเมตตาต่อนักเรียนที่ยากจนหรือด้อยโอกาส

3. หลักสังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา) สามารถใช้เพื่อสร้างความร่วมมือและความสามัคคีภายในโรงเรียนและระหว่างชุมชน

ทาน: การให้ เช่น ครูเสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อช่วยนักเรียน

ปิยวาจา: การพูดจาด้วยถ้อยคำที่สุภาพ สร้างแรงบันดาลใจ

อตถจริยา: การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้เรียน

สมานัตตตา: การวางตนอย่างเสมอภาค ไม่ถือตนว่าเหนือกว่า

ตัวอย่าง เช่น การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนโดยยึดหลักถ้อยทีถ้อยอาศัย เพื่อสร้างเครือข่ายช่วยเหลือโรงเรียน

4. หลักขันติและโสรัจจะ

ขันติ (ความอดทน): ครูและผู้บริหารในโรงเรียนขนาดเล็กจำเป็นต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคทั้งด้านงบประมาณ การเดินทาง หรือความขาดแคลน

โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม): ทำงานด้วยความถ่อมตน ไม่โอ้อวด และตั้งมั่นในหน้าที่

ตัวอย่าง เช่น ครูในโรงเรียนขนาดเล็กที่ต้องสอนข้ามชั้นหลายวิชา ต้องใช้ขันติและความสงบเสงี่ยมในการปรับตัวและเรียนรู้ต่อเนื่อง

บทสรุป หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่เพียงช่วยปลูกฝังคุณธรรมแก่บุคลากรในโรงเรียนขนาดเล็กเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน การสร้างความร่วมมือในชุมชน และการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน ด้วยเมตตาและปัญญา

บทสรุป

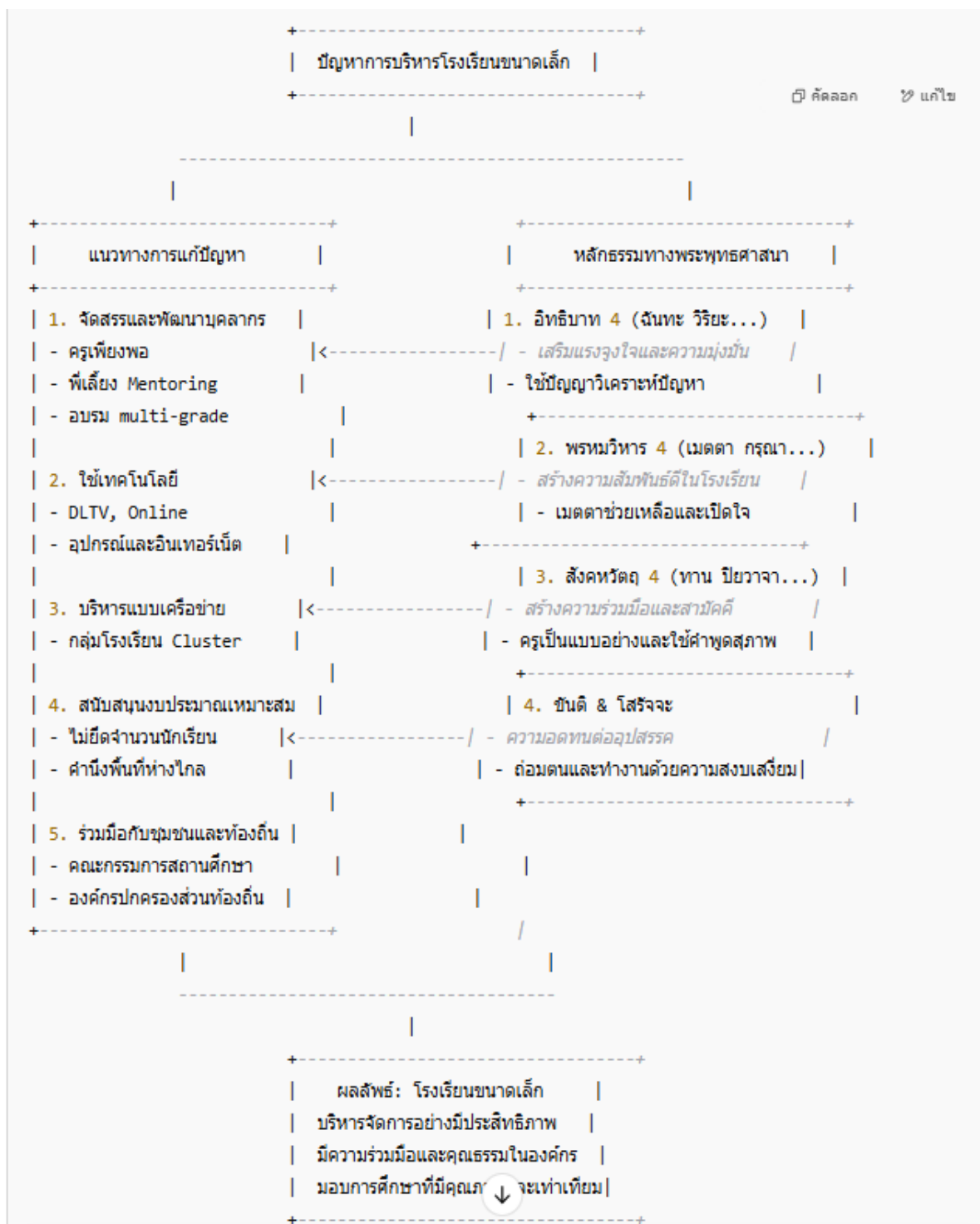
การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็กของประเทศไทยยังคงเผชิญกับปัญหาหลายด้าน เช่น การขาดแคลนครูที่มีความเชี่ยวชาญ ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เพียงพอ รวมถึงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่อยู่ในระดับต่ำ โรงเรียนบางแห่งได้นำเทคโนโลยีอย่าง DLTV เข้ามาช่วยแก้ปัญหาแต่ก็ยังมีข้อจำกัด ด้านการบริหารควรมีการพัฒนาบุคลากรให้เหมาะสม เพิ่มการใช้เทคโนโลยี จัดตั้งระบบบริหารแบบเครือข่าย สนับสนุนงบประมาณอย่างเหมาะสม และส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชน นอกจากนี้ การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ขันติและโสรจจะ สามารถช่วยเสริมสร้างคุณธรรม ความร่วมมือ และการบริหารจัดการอย่างมีเมตตาและปัญญา อันเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กให้มีคุณภาพและความยั่งยืน.

องค์ความรู้ใหม่

ผู้เขียนขอสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์บทความทางวิชาการในเรื่องนี้โดยแสดงเป็นแผนภาพประกอบการนำเสนอ ดังแผนภาพต่อไปนี้

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

แผนภาพที่ 1 การแก้ปัญหาการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กของไทย

จากแผนภาพที่ 1 ปัญหาการบริหารโรงเรียนขนาดเล็กเป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องแก้ไขแนวทางการแก้ปัญหาประกอบด้วย 5 ด้านหลักที่ตอบโจทย์ปัญหาที่พบ ได้แก่ บุคลากร เทคโนโลยี ระบบเครือข่าย งบประมาณ

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

และความร่วมมือชุมชน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นกรอบคุณธรรมที่สนับสนุนและเสริมสร้างแนวทางแก้ปัญหาในเชิงพฤติกรรมและจิตใจ เช่น การมีความมุ่งมั่น (อิทธิบาท) ความเมตตา (พรหมวิหาร) ความร่วมมือ (สังคหวัตถุ) และความอดทน (ขันติ) ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝั่งคือการนำหลักธรรมมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้แนวทางแก้ปัญหาบรรลุผลสำเร็จ ผลลัพธ์ที่คาดหวังคือ โรงเรียนขนาดเล็กที่บริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรมในองค์กร และสามารถให้โอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกับเด็กในทุกพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- ทวิ วาจาสัตย์. (2561). การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาปทุมธานี. วารสาร มหาจุฬานาครทรรศ ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม).
- ธัญญารัตน์ ผลอนันต์. (2562). ภาวะผู้นำและการบริหารจัดการของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก. วารสารครูศาสตร์, ปีที่ 27 ฉบับที่ 2, (2562)
- บุญเรือน สุดเจริญ. (2561). การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก: ปัญหาและแนวทางแก้ไข. วารสารวิจัย และพัฒนาการศึกษา, ปีที่ 13 ฉบับที่ 1, (2561)
- ศรินทร์ พงมณี. (2560). การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ในโรงเรียนขนาดเล็ก. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปีที่ 14 ฉบับที่ 3, (2560)
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). รายงานสถานภาพโรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). ทิศทางการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กสู่ความยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สกศ.

ภาวะผู้นำให้บริการในการบริหารสถานศึกษายุคเปลี่ยนแปลง

Servant Leadership in Educational Administration During Times of Change

พิกุล มีมานะ

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Pikul Memana

RoiEt Buddhist college MahaChulalongkornrajavidyalaya University

Email: pikul.mee@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

ในยุคที่โลกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ภาวะผู้นำให้บริการ (Servant Leadership) ได้รับความสนใจในฐานะรูปแบบการนำที่มีศักยภาพในการบริหารองค์กรอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในบริบทของการบริหารการศึกษา แนวคิดภาวะผู้นำให้บริการเน้นการรับใช้ผู้อื่นก่อนตนเอง มุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้ตาม ส่งเสริมความร่วมมือ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรมและจริยธรรม แนวคิดดังกล่าวขัดแย้งกับภาวะผู้นำแบบอำนาจนิยม แต่กลับได้รับการยืนยันจากงานวิจัยหลายชิ้นว่ามีผลต่อความพึงพอใจในการทำงาน แรงจูงใจ และความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรทางการศึกษา ในบริบทของสถานศึกษา ผู้นำให้บริการมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดี สนับสนุนการเติบโตของครูและนักเรียน และสร้างสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ โดยอาศัยคุณลักษณะสำคัญ เช่น การฟัง การเห็นอกเห็นใจ การตระหนักรู้ และการมีวิสัยทัศน์ นอกจากนี้ ภาวะผู้นำให้บริการยังสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารการศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่เน้นความยืดหยุ่น นวัตกรรม และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง เช่น Lewin, Kotter, Fullan และ ADKAR ซึ่งล้วนเน้นการนำการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจริยธรรม มีส่วนร่วม และยั่งยืน โดยสรุป ภาวะผู้นำให้บริการเป็นแนวทางการบริหารที่มีคุณค่าทั้งด้านจริยธรรมและประสิทธิผล ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ.

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำให้บริการ, การบริหารสถานศึกษา, ยุคการเปลี่ยนแปลง

Abstract

In an era where the world is facing rapid and complex changes, Servant Leadership has gained attention as a leadership model with the potential to sustainably manage

organizations, especially in the context of educational administration. The concept of servant leadership emphasizes serving others before oneself, focusing on the development of followers' potential, fostering collaboration, and cultivating an organizational culture grounded in ethics and morality. This approach stands in contrast to authoritarian leadership, yet numerous studies have confirmed its positive impact on job satisfaction, motivation, and organizational commitment among educational personnel. In the school context, servant leaders play a crucial role in promoting positive relationships, supporting the growth of teachers and students, and creating a learning-centered environment. They embody key characteristics such as listening, empathy, awareness, and vision. Moreover, servant leadership aligns well with educational administration in the age of transformation, which emphasizes flexibility, innovation, and inclusive participation from all stakeholders. It is also connected with change management theories such as those proposed by Lewin, Kotter, Fullan, and the ADKAR model—all of which highlight ethical, participatory, and sustainable approaches to change. In summary, servant leadership is a valuable management approach—both ethically and effectively—that can be applied to enhance the quality of education in times of transformation.

Keywords: Servant Leadership, Educational Administration, Era of Change

บทนำ

ในยุคที่องค์กรต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ภาวะผู้นำได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดความสำเร็จของการบริหารจัดการ โดยเฉพาะภาวะผู้นำใฝ่บริการ (Servant Leadership) ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากในฐานะรูปแบบการนำที่เน้นการให้บริการผู้อื่นก่อนตนเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้ตามให้เติบโตอย่างเต็มศักยภาพ แนวคิดนี้ขัดแย้งกับรูปแบบผู้นำแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นอำนาจและผลประโยชน์ขององค์กรเป็นหลัก แต่กลับมุ่งเน้นการสร้างคุณค่าแก่บุคลากร ส่งเสริมความร่วมมือ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยั่งยืน ภาวะผู้นำใฝ่บริการจึงไม่ใช่เพียงแนวคิดด้านคุณธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่สามารถยกระดับประสิทธิภาพขององค์กรได้อย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยในด้านนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้นำที่มีแนวโน้มใฝ่บริการมักได้รับความไว้วางใจจากผู้ตามมากขึ้น ส่งผลให้เกิดแรงจูงใจภายใน ความพึงพอใจในการทำงาน และความผูกพันต่อองค์กร การศึกษาภาวะผู้นำใฝ่บริการจึงมีความสำคัญทั้งในมิติของทฤษฎีและการ

ประยุกต์ใช้ในบริบทองค์กรยุคใหม่ ที่ต้องการผู้นำที่มีความสามารถในการเข้าใจผู้อื่นและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจริยธรรม

ภาวะผู้นำให้บริการในการบริหารการศึกษา หมายถึงรูปแบบภาวะผู้นำที่ผู้บริหารสถานศึกษามุ่งเน้นการรับใช้และสนับสนุนครู นักเรียน และบุคลากรในองค์กร โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี มีความเมตตา เห็นอกเห็นใจ และส่งเสริมการเติบโตของบุคคลในองค์กรอย่างแท้จริง แนวคิดนี้ถูกพัฒนาโดย Robert K. Greenleaf ซึ่งเชื่อว่าผู้นำที่แท้จริงคือผู้ที่เริ่มต้นจากการเป็น “ผู้รับใช้” ก่อน แล้วจึงค่อยนำผู้อื่น (Greenleaf, 1977) ในบริบทของการบริหารการศึกษา ภาวะผู้นำให้บริการแสดงออกผ่านการส่งเสริมให้ครูมีอิสระในการจัดการเรียนการสอน การรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน การสร้างวัฒนธรรมโรงเรียนที่เน้นการเคารพซึ่งกันและกัน และการให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของทุกคนอย่างเท่าเทียม ผู้นำสถานศึกษาที่มีภาวะผู้นำเชิงบริการจะมีบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวย (facilitator) มากกว่าผู้ควบคุม ซึ่งส่งผลให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์และส่งเสริมคุณภาพทางการศึกษา (Sergiovanni, 1992) การวิจัยหลายชิ้นยืนยันว่า ภาวะผู้นำให้บริการส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของครูและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เช่น งานวิจัยของ Black (2010) พบว่าผู้นำที่มีลักษณะให้บริการช่วยลดความตึงเครียดในองค์กร ส่งผลให้บุคลากรมีแรงจูงใจสูงขึ้น ขณะที่ Spears (1995) ได้เสนอองค์ประกอบของภาวะผู้นำให้บริการไว้ 10 ประการ เช่น การฟัง การเห็นอกเห็นใจ การรับใช้ และการสร้างชุมชน ซึ่งล้วนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งไปกว่านั้น ภาวะผู้นำให้บริการยังช่วยส่งเสริมธรรมาภิบาลในสถานศึกษา โดยการเน้นความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบ ผู้นำให้บริการมีแนวโน้มที่จะใช้การตัดสินใจโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด และให้ความสำคัญกับความยุติธรรม ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 (Laub, 1999)

จากข้อเท็จจริงและหลักฐานเชิงประจักษ์ดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำให้บริการถือเป็นแนวทางการบริหารการศึกษาที่มีคุณค่าทั้งในด้านจริยธรรมและประสิทธิผล ผู้นำสถานศึกษาที่ประยุกต์ใช้แนวคิดนี้จะสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนาครูให้เป็นมืออาชีพ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง ซึ่งท้ายที่สุดจะส่งผลดีต่อคุณภาพการศึกษาทั้งในระดับปัจเจกและระบบโดยรวม

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำแบบให้บริการ

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำแบบให้บริการ (Servant Leadership) พร้อมเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้อง ภาวะผู้นำแบบให้บริการ (Servant Leadership) เป็นแนวคิดที่ริเริ่มโดย Robert K. Greenleaf ในช่วงทศวรรษ 1970 ซึ่งเสนอว่าผู้นำที่แท้จริงไม่ใช่ผู้ที่เริ่มจากความต้องการจะเป็นผู้นำ แต่เริ่มจาก “ความปรารถนาที่จะรับใช้ผู้อื่น” ก่อน แล้วจึงค่อยกลายมาเป็นผู้นำ ความสำคัญของแนวคิดนี้อยู่ที่การมองผู้อื่นเป็นศูนย์กลาง

โดยผู้นำจะมุ่งเน้นไปที่การเติบโตของบุคคล การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และการพัฒนาองค์กรผ่านการเสริมพลังให้แก่ผู้ตาม มุ่งองค์ประกอบสำคัญของภาวะผู้นำใฝ่บริการ นักวิชาการหลายคนได้เสนอองค์ประกอบของภาวะผู้นำใฝ่บริการไว้ ดังนี้

Spears (1995) ได้สังเคราะห์แนวคิดของ Greenleaf และเสนอองค์ประกอบหลัก 10 ประการของผู้นำใฝ่บริการ ได้แก่ การฟัง (Listening) การเห็นอกเห็นใจ (Empathy) การรักษาเยียวยา (Healing) การตระหนักรู้ (Awareness) การโน้มน้าวใจ (Persuasion) การมีวิสัยทัศน์ (Conceptualization) การมองการณ์ไกล (Foresight) การรับใช้ผู้อื่น (Stewardship) การสร้างความผูกพันกับบุคลากร (Commitment to the Growth of People) การสร้างชุมชน (Building Community) ส่วน Laub (1999) ได้พัฒนาเครื่องมือวัดที่ชื่อว่า Servant Organizational Leadership Assessment (SOLA) และเสนอว่า ภาวะผู้นำใฝ่บริการเน้นการให้คุณค่าแก่ผู้ตาม การสร้างความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจได้ และการให้โอกาสในการเติบโต และ Liden et al. (2008) ได้เสนอแบบจำลองเชิงโครงสร้างที่ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ การแสดงความรักใคร่ (Emotional healing) การสร้างคุณค่าต่อชุมชน (Creating value for the community) การช่วยให้ผู้ตามเติบโต (Helping subordinates grow and succeed) การให้อำนาจ (Empowering) การกระทำด้วยความถ่อมตน (Putting subordinates first, humility) ความรับผิดชอบต่อสังคม (Behaving ethically) ความสามารถในการตัดสินใจอย่างชาญฉลาด (Conceptual skills) แนวคิดเหล่านี้ช่วยเน้นให้เห็นว่า ภาวะผู้นำใฝ่บริการไม่ใช่เพียงการเป็น "ผู้นำใจดี" แต่เป็นผู้นำที่มีกลยุทธ์ มีจริยธรรม และมุ่งหวังให้ผู้ตามเติบโตอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

การบริหารการศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง หมายถึงกระบวนการบริหารจัดการทางการศึกษาที่ตอบสนองต่อบริบทของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการปฏิวัติทางดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงของแรงงาน และกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ส่งผลโดยตรงต่อระบบการศึกษา ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจาก "ผู้ควบคุม" ไปสู่ "ผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง" ที่สามารถปรับตัวและนำพาองค์กรการศึกษาให้ก้าวทันโลกยุคใหม่

Fullan (2001) ชี้ว่า การบริหารการศึกษาในยุคเปลี่ยนแปลงต้องไม่เพียงเน้นการจัดการเชิงระบบ แต่ยังต้องสร้าง "วัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลง" (Culture of Change) ภายในโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างนวัตกรรม การเรียนรู้จากข้อผิดพลาด และการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ผู้นำการศึกษาในยุคนี้จึงต้องมีทักษะที่หลากหลาย เช่น การคิดเชิงระบบ การนำด้วยวิสัยทัศน์ การบริหารจัดการความหลากหลาย และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ความสามารถในการ

ปรับตัวทางดิจิทัล (Digital Leadership) เป็นอีกประเด็นสำคัญในการบริหารการศึกษาในยุคเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะภายหลังการแพร่ระบาดของ COVID-19 ที่ทำให้การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการศึกษา ผู้บริหารการศึกษาต้องเข้าใจและใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน การประเมินผล และการสื่อสารกับชุมชน (Anderson & Dexter, 2005)

การบริหารในยุคเปลี่ยนแปลงยังต้องพิจารณาประเด็นความเท่าเทียมทางการศึกษา (educational equity) และการเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะผู้เรียนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือมีความต้องการพิเศษ ทั้งนี้การบริหารเชิงรอบด้าน (transformative leadership) และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เช่น ครู ผู้ปกครอง และชุมชน จะมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของการเปลี่ยนแปลง

โดยสรุป การบริหารการศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง คือกระบวนการที่เน้นความยืดหยุ่น นวัตกรรม การใช้เทคโนโลยี การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในศตวรรษที่ 21 ทั้งในด้านคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืน

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Change Theories)

ได้มีนักวิชาการได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Change Theories) ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการองค์กรหรือการศึกษา ดังต่อไปนี้ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของ Kurt Lewin (Lewin's Change Theory) ซึ่ง Kurt Lewin (1951) เป็นผู้เสนอทฤษฎีพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงใน 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1. Unfreezing การละลายพฤติกรรมหรือค่านิยมเดิม เพื่อเตรียมรับการเปลี่ยนแปลง 2. Changing (or Transition) การดำเนินการเปลี่ยนแปลง โดยเรียนรู้สิ่งใหม่และปรับตัว และ 3. Refreezing การทำให้พฤติกรรมใหม่มั่นคงเป็นนิสัยหรือวัฒนธรรมใหม่ขององค์กร ทฤษฎีนี้มักใช้เป็นพื้นฐานในการจัดการความเปลี่ยนแปลงในองค์กร โดยเฉพาะในงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการศึกษาภายในโรงเรียน สำหรับ Kotter's 8-Step Change Model (1996) ซึ่ง John Kotter เสนอแบบจำลองการเปลี่ยนแปลงใน 8 ขั้นตอน ที่เน้นภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1. สร้างความเร่งด่วน 2. สร้างพันธมิตรผู้นำ 3. พัฒนาวิสัยทัศน์เพื่อการเปลี่ยนแปลง 4. สื่อสารวิสัยทัศน์ 5. จัดอุปสรรค 6. สร้างชัยชนะระยะสั้น 7. รวมผลสำเร็จและสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง และ 8. สร้างวัฒนธรรมใหม่ให้มั่นคง โมเดลนี้ได้รับความนิยมสูงในการบริหารองค์กรและสถานศึกษา โดยเน้นการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงจากผู้นำและการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ส่วน Fullan's Theory of Educational Change (2001) ซึ่ง Michael Fullan เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาไม่สามารถใช้คำสั่งจากบนลงล่างได้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของครู นักเรียน และชุมชน โดยเน้นหลัก 3 ประการ ได้แก่ 1. ความเข้าใจในธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง 2. การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน และ 3. ภาวะผู้นำเชิงระบบ (systemic leadership) ซึ่งแนวคิดของ Fullan ช่วยให้องค์กร

การศึกษาเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนต้องเกิดจากภายในและสร้างความสัมพันธ์ที่มีความหมาย รวมทั้ง ADKAR Model โดย Prosci (Hiatt, 2006)

ADKAR เป็นโมเดลการเปลี่ยนแปลงที่เน้นระดับบุคคล โดยประกอบด้วย 1.Awareness (การรับรู้ถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง) 2.Desire (ความปรารถนาที่จะเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลง) 3.Knowledge (ความรู้ที่จำเป็นในการเปลี่ยนแปลง) 4.Ability (ความสามารถในการดำเนินการเปลี่ยนแปลง) และ 5.Reinforcement (การเสริมแรงเพื่อรักษาการเปลี่ยนแปลง) โมเดลนี้เหมาะสำหรับผู้นำองค์กรที่ต้องการติดตามและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงของบุคลากรอย่างใกล้ชิด โดยสรุปแต่ละทฤษฎีมีจุดเน้นต่างกัน เช่น Lewin เน้นโครงสร้างกระบวนการ, Kotter เน้นภาวะผู้นำและวัฒนธรรมองค์กร, Fullan เน้นการมีส่วนร่วมในบริบทการศึกษา, ADKAR มุ่งที่ระดับบุคคล, และ Bridges เน้นมุมมองจิตวิทยาในการเปลี่ยนผ่าน การเลือกใช้ขึ้นอยู่กับบริบทของการเปลี่ยนแปลงและเป้าหมายขององค์กร

คุณลักษณะของภาวะผู้นำใฝ่บริการ

คุณลักษณะของภาวะผู้นำใฝ่บริการ (Servant Leadership Characteristics) เป็นหัวใจสำคัญที่ช่วยจำแนกความเป็นผู้นำประเภทนี้ออกจากผู้นำแบบอำนาจนิยม (authoritative leadership) หรือผู้นำตามโครงสร้างทั่วไป โดยมุ่งเน้นการ “รับใช้ก่อนเป็นผู้นำ” (serve first, lead second) ซึ่งเน้นการพัฒนาผู้อื่น การมีจริยธรรม และความอ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งคุณลักษณะสำคัญของภาวะผู้นำใฝ่บริการ ประกอบด้วย

1. การฟัง (Listening) ผู้นำใฝ่บริการให้ความสำคัญกับการรับฟังผู้อื่นอย่างตั้งใจ เข้าใจเนื้อหาและอารมณ์ รวมทั้งเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็น
2. การเห็นอกเห็นใจ (Empathy) มีความสามารถในการเข้าใจและเห็นใจความรู้สึกหรือประสบการณ์ของผู้อื่น ไม่ตัดสินหรือเพิกเฉยต่อความแตกต่าง
3. การรักษาเยียวยา (Healing) ช่วยเหลือบุคลากรให้พ้นจากปัญหาหรือความขัดแย้ง ทั้งในระดับบุคคลและองค์กร
4. การตระหนักรู้ (Awareness) ผู้นำใฝ่บริการต้องมีความตระหนักรู้ทั้งในตนเองและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพื่อเข้าใจผลกระทบของการตัดสินใจอย่างรอบด้าน
5. การโน้มน้าว (Persuasion) ใช้การจูงใจและการสื่อสารมากกว่าการบังคับหรือใช้อำนาจทางตำแหน่งในการบริหารและสร้างความร่วมมือ
6. การมองภาพรวมและวิสัยทัศน์ (Conceptualization) สามารถคิดในระดับภาพกว้าง มองอนาคตไกล และมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาองค์กรหรือผู้ตาม

7. การมองการณ์ไกล (Foresight) ใช้ประสบการณ์ในอดีตและข้อมูลปัจจุบันเพื่อคาดการณ์และเตรียมรับมือกับอนาคตอย่างรอบคอบ
8. การรับผิดชอบในการรับใช้ (Stewardship) เป็นผู้ดูแลที่มีจริยธรรมและซื่อสัตย์ต่อความรับผิดชอบ ต่อองค์กร ชุมชน และผู้ตาม
9. การมุ่งพัฒนาผู้อื่น (Commitment to the Growth of People) เชื่อว่าทุกคนสามารถพัฒนาได้ และส่งเสริมให้บุคลากรเติบโตทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ และจิตใจ
10. การสร้างชุมชน (Building Community) ส่งเสริมความรู้สึกของความเป็นหนึ่งเดียว การเชื่อมโยง และการทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากรและชุมชน

บทสรุป

ภาวะผู้นำให้บริการของผู้บริหารการศึกษา เป็นแนวทางการเป็นผู้นำที่มุ่งเน้นการ "รับใช้ก่อนนำ" โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้อื่นมากกว่าการใช้อำนาจหรืออำนาจหน้าที่ตามตำแหน่ง ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำแบบนี้จะรับฟังความคิดเห็นของครู บุคลากร และนักเรียนอย่างตั้งใจ เข้าใจความต้องการของผู้ตาม และมุ่งส่งเสริมให้ทุกคนสามารถพัฒนาเต็มศักยภาพ โดยสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เอื้อต่อความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรู้สึกมีส่วนร่วม ในบริบทของการบริหารการศึกษา ภาวะผู้นำให้บริการมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านโรงเรียนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เน้นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้บริหารที่ยึดหลักการนี้จะใช้ความเมตตา วิสัยทัศน์ และการทุ่มเทมากกว่าการควบคุม เพื่อนำพาโรงเรียนสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน พร้อมกับพัฒนาครูและบุคลากรให้มีความสุขในการทำงาน และสร้างผลลัพธ์ทางการศึกษาที่มีคุณภาพในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

บทความนี้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ การบูรณาการภาวะผู้นำให้บริการเข้ากับการบริหารสถานศึกษายุคเปลี่ยนแปลง โดยใช้ทั้งแนวคิดด้านจริยธรรม การจัดการเชิงกลยุทธ์ และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง เป็นการขยายขอบเขตแนวคิดภาวะผู้นำให้บริการไปสู่การปฏิบัติจริงในบริบทการศึกษาที่ซับซ้อน สามารถสรุปเป็น องค์ความรู้ใหม่ ได้ 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับภาวะผู้นำให้บริการ (Servant Leadership) แนวคิดหลักคือ ภาวะผู้นำให้บริการเน้นการ "รับใช้ก่อนเป็นผู้นำ" โดยเริ่มจากความปรารถนาที่จะพัฒนาผู้อื่น ไม่ใช่ความต้องการควบคุมอำนาจ โดยผู้นำจะใช้คุณธรรม ความอ่อนน้อม และวิสัยทัศน์เพื่อส่งเสริมผู้ตามและองค์กร องค์ประกอบสำคัญที่ได้รับการพัฒนา Spears (1995): เสนอ 10 องค์ประกอบ เช่น การฟัง เห็นอกเห็นใจ การรักษาเยียวยา การ

มองการณ์ไกล ฯลฯ Laub (1999): เน้นการสร้างควมไว้วางใจและโอกาสในการเติบโต และ Liden et al. (2008): เพิ่มมิติของความถ่อมตน ความรับผิดชอบทางจริยธรรม และการสร้างคุณค่าแก่ชุมชน องค์ความรู้ใหม่คือ ภาวะผู้นำเฝ่บริการไม่ใช่เพียงการมีเมตตา แต่เป็นภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่มีจริยธรรมสูง ส่งเสริมการเติบโตภายในของผู้ตาม และวางรากฐานวัฒนธรรมองค์กรที่ยั่งยืนผ่านความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วม

2. องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง แนวคิดหลักคือ ในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากเทคโนโลยี โลกาภิวัตน์ และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ผู้บริหารการศึกษาต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ควบคุมมาเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ และยืดหยุ่นสูง หัวใจของการบริหารในยุคเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และนวัตกรรม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Leadership) การบริหารเพื่อความเสมอภาค การมีส่วนร่วมจากครู ผู้ปกครอง และชุมชน องค์ความรู้ใหม่ได้แก่ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องยกระดับจากการบริหารแบบปฏิบัติการทั่วไป ไปสู่การบริหารเชิงเปลี่ยนแปลง ที่ผู้นำต้องมีความสามารถรอบด้าน ทั้งด้านดิจิทัล วิสัยทัศน์ การบริหารความหลากหลาย และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับการเรียนรู้และพัฒนา

3. องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงที่สนับสนุนภาวะผู้นำในยุคใหม่ ทฤษฎีที่สำคัญคือ Lewin (1951): Unfreeze → Change → Refreeze Kotter (1996): 8 ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นภาวะผู้นำ Fullan (2001): เน้นการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษา ต้องมีส่วนร่วมทุกระดับ และ ADKAR (Hiatt, 2006): เน้นที่การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล องค์ความรู้ใหม่ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในองค์กรการศึกษาที่ประสบผลสำเร็จจำเป็นต้องใช้กรอบแนวคิดผสมผสานที่เชื่อมโยงทั้งระดับบุคคล ระดับทีม และระดับระบบ โดยเฉพาะเมื่อบูรณาการเข้ากับภาวะผู้นำเฝ่บริการ จะส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงมีความหมายและยั่งยืนมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Black, G. L. (2010). Correlational Analysis of Servant Leadership and School Climate. **Journal of Catholic Education**, Vol 13 No. 4 (2010)
- Eva, N., Robin, M., Sendjaya, S., van Dierendonck, D., & Liden, R. C. (2019). Servant leadership: A systematic review and call for future research. **The Leadership Quarterly**, Vol 30 No. 1 (2019)
- Fullan, M. (2001). **The New Meaning of Educational Change**. (3rd ed.). Teachers College Press.

Greenleaf, R. K. (1977). **Servant Leadership: A Journey into the Nature of Legitimate.**

Power and Greatness. Paulist Press.

Hiatt, J. (2006). **ADKAR: A Model for Change in Business,** Government and Our Community.

Prosci Learning Center Publications.

Kotter, J. P. (1996). **Leading Change.** Harvard Business Review Press.

Laub, J. A. (1999). **Assessing the Servant Organization: Development of the Servant**

Organizational Leadership Assessment (SOLA) Instrument. Doctoral dissertation,

Regent University.

Lewin, K. (1951). **Field Theory in Social Science.** Harper & Row.

Liden, R. C., Wayne, S. J., Zhao, H., & Henderson, D. (2008). Servant leadership: Development

of a multidimensional measure and multi-level assessment. **The Leadership**

Quarterly, Vol 19 No. 2 (2008)

Sergiovanni, T. J. (1992). **Moral Leadership: Getting to the Heart of School Improvement.**

Jossey-Bass.

Spears, L. C. (1995). **Reflections on Leadership: How Robert K. Greenleaf's Theory of**

Servant Leadership Influenced Today's Top Management Thinkers. Wiley.

Van Dierendonck, D. (2011). Servant Leadership: A Review and Synthesis. **Journal of**

Management, Vol 37 No. 4 (2011)

กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก

The process of suspend disputes as they appear in the Vinaya Pitaka

พระครูอุดมจันทสาร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Phrakruudomchantasan

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E=mail: sophahai123@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการระงับอธิกรณ์มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การโจท ภิกษุผู้โจทต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลหรือมีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติด้านการพูด คือพูดจริง พูดสุภาพ และพูดด้วยความหวังดี ส่วนจำเลยหรือผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทของลักษณะนิคหกรรม เช่น ก่อการวิวาท ก่อเรื่องเอื้อฉาว ประทุษร้าย ตระกูล เป็นต้น และไม่ใช่ผู้ต้องอาบัติปาราชิก 2) การลงโทษผู้ทำผิด จำแนกตามประเภทนิคหกรรม ได้แก่ 1) ตัชชนียกรรม การตำหนิ ตักเตือน 2) นิยสกรรม การถอยยศ ลดตำแหน่ง 3) ปัพพาชนียกรรม การขับไล่จากหมู่คณะ 4) ปฏิสารณียกรรม การให้ภิกษุผู้ดำบริภาษคฤหัสถ์ขอโทษคฤหัสถ์ 5) อุกเขปนียกรรม การไม่คบหาสมาคม (การยกวัตร) 6) ตัสสปายิกรรม การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้งัดกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด 7) ปกาสณียกรรม การประกาศให้พุทธบริษัททราบถึงความประพฤติของพระภิกษุที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) ปัตตนิกุชชนกรรม การคว่ำบาตรคฤหัสถ์ผู้ปรารภนาร้ายต่อพระ 9) พรหมทัณฑ์กรรม การลงโทษผู้ว่ายากสอนยากด้วยการไม่คบหาด้วย ส่วนการพ้นผิดมีลำดับขั้นตอนและวิธีการดังนี้ 1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมเข้าไปหาสงฆ์ กล่าวขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3 หน 2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม 4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม ส่วนปฏิสารณียกรรมภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้

คำสำคัญ: กระบวนการ, การระงับอธิกรณ์, พระวินัยปิฎก

Abstract

This academic article aims to study the process of resolving disputes in the Vinaya Pitaka. The results of the study found that the process of resolving disputes has 4 components: 1) Accusation: The accused monk must have the qualities of being virtuous or well-behaved,

and have the qualities of speaking, i.e. speaking the truth, speaking politely, and speaking with good intentions. The defendant or the offender is classified according to the type of nikhaka, such as causing a quarrel, causing a scandal, or harming the family, etc., and is not a person who has committed a parajika offense. 2) Punishment of the offender is classified according to the type of nikhaka, as follows: 1) Tacchaniyakamma: reprimanding and warning, 2) Niyasakamma: demoting and demotion, 3) Pabbachaniyakamma: expulsion from the group, 4) Patisaraniyakamma: making the monk who insulted the laity apologize to the laity, 5) Ukkhepaniyakamma: not associating (raising the vows), 6) Tassapāpiyakamma, 7) Pakasaniyakamma-announcing to the Buddhist community about a monk's behavior that will bring disrepute to the community, 8) Pattanikutchanakamma-boycotting laypeople who wish ill of a monk, 9) Brahmahandakamma-punishing those who are difficult to teach by not associating with them. The steps and methods for acquitting oneself are as follows: 1) The monk who has been under disciplinary punishment goes to the Sangha and asks the Sangha to cease the karma for him 3 times, 2) The wise monk announces to the Sangha by means of a motion for the fourth offense that the monk has turned over a new leaf and comes to ask the Sangha to cease the karma for him, 3) The wise monk chants the karma vāja 3 times and proposes that the Sangha resolve to cease the karma, 4) The wise monk chants for the Sangha's resolution to cease the karma. As for the Patisaraniyakamma, the monk must first apologize to the laity, and then the Sangha will stop the karma.

Keywords: process, suspend disputes as they appear, the Vinaya Pitaka

บทนำ

การดำเนินการแก้ไขปัญหาคติกรรมที่เกิดขึ้นในยุคแรกๆ ทรงมีพุทธานุญาตให้สงฆ์ปรับโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดตามสมควรแก่โทษเรียกว่า การปรับอาบัติซึ่งเป็นวิธีการที่ทรงใช้เพื่อเป็นการแก้ปัญหาละเมิดหรือกระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยซึ่งจะมีบทลงโทษที่หนักบ้าง เบาบ้างตามแต่ลักษณะของความผิดที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าสังคมของพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีแค่ปัญหาการต้องอาบัติเท่านั้น หากแต่ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกด้วย เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการฟ้องร้องใส่ความกันด้วยเรื่องอาบัติ เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านั้นเรียกว่า “อติกรรม” หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัด ต้องทำ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538: 362-363) หรือเรื่องที่ต้องดำเนินการมีอยู่ 4 หมวดคือ 1) วิวาทาติกรรม หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นธรรมนี้เป็นวินัย เป็นต้น 2) อนุวาทาติกรรม

หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการโจทก์ฟ้องหรือกล่าวหากันด้วยเรื่อง การ ต้องอาบัติต่างๆ ทั้งหนักและเบา ซึ่งสงฆ์ จะต้องแก้ไขด้วยการลงโทษคนผิดและให้การรับรองผู้บริสุทธิ์ ที่ถูกกล่าวหาว่า 3) อาบัติตาทิกรณ์ หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการล่วงละเมิดข้อบัญญัติว่าด้วยศีลหรือ วินัย ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับ อาบัติ เช่น การเข้าปริวาสอยู่กรรม ประพฤติ มานติ เพื่อออกจากอาบัติ เป็นต้น 4) กิจจาติกรณ์ หมายถึง ปัญหาหรือกิจธุระที่สงฆ์ที่พึงจะต้องร่วมกันท าให้เสร็จด้วยการ ประกอบสังฆกรรม เช่น การอุปสมบทและการ กรานกฐิน เป็นต้น

รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคติกรณ์ที่เรียกว่า คติกรณ์สมถวิธี ซึ่งมีอยู่ 7 ประการคือ 1) สัมมุ ขาวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคติกรณ์ที่จะต้องกระทำด้วยความพร้อมหน้าของผู้เป็น โจทก์ ผู้เป็นจำเลย สงฆ์ และ หลักเกณฑ์วินิจฉัยตัดสินคือ พระธรรมวินัย 2) สติวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคติกรณ์โดยการประกาศรับรองว่าผู้ ถูกกล่าวหาหรือถูก ฟ้องด้วยเรื่องอันไม่มีมูลว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ 3) อมูพหวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคติ โดย ประกาศรับรองว่าผู้ถูกฟ้องในเรื่องการต้อง อาบัติขณะที่เป็นบ้า เมื่อท่านหายเป็นปกติก็ไม่มีใครมีผู้ใดฟ้องร้องท่าน อีกเพราะถือว่าการกระทำความผิดในขณะที่เป็นบ้า นั้นไม่มีความผิด (อนาปัตติ) 4) ปฎิญาตคณณะ หมายถึง การแก้ไขปัญหาคติด้วยการปรับอาบัติจำเลยตามคำสารภาพ 5) เญยยสิกขา หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาคติ ด้วยการถือเอาเสียงข้างมาก(ด้วย วิธีการจับฉลาก)เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน 6) ตัสสปาปิยสิกขา หมายถึง การ แก้ไขปัญหาคติโดยการลงโทษแก่ผู้ที่ทำให้ผิดในกรณีที่ผู้ถูก สงฆ์สอบสวนแล้วให้การสับสนคือ รับบ้างปฏิเสธบ้าง จน ก่อให้เกิดความวุ่นวายในการดำเนินการ พิจารณาคติกรณ์ของสงฆ์ 7) ตินวัตถการกวินัย หมายถึง กระบวนการ แก้ไขปัญหาคติในกรณีพระภิกษุทะเลาะกันด้วย วิธีการประนีประนอมเปรียบเสมือนการยุติปัญหาด้วยการกลบไว้ ด้วยหญ้า (พระกฤษณพล คุณงกโร (กลั่นพยอม), 2561: 2-3)

กระบวนการตัดสินทางพระวินัยของพระพุทธศาสนาเถรวาท จะใช้ บังคับเฉพาะในสังคมสงฆ์เพื่อให้ เกิดความสันติสุข และเพื่ออำนวยให้การประพฤติปฏิบัติใน ศีล สมาธิ และปัญญา ปราศจากความรังเกียจ ระหว่างกันว่าเป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ซึ่งกระบวนการตัดสินความผิด พระวินัยจะบัญญัติให้สงฆ์เท่านั้นเป็นผู้ ปฏิบัติหน้าที่และมีอำนาจสูงสุด ซึ่งจำนวนของภิกษุที่ประกอบ กันเป็นสงฆ์จะแตกต่างกันไปตามประเภทของ คติกรณ์ คือ วิวาทาติกรณ์ อนุวาทาติกรณ์ อาปัตตา ติกรณ์ และ กิจจาติกรณ์ โดยมีหลักเกณฑ์ประกอบการ วินิจฉัยที่ประกอบด้วย ๑) องค์ประกอบของ สงฆ์ ๒) วินัยหรือสิกขาบท และ ๓) เจตนาของผู้กระทำความผิด (การุณ รักสาสุข, 2558: บทคัดย่อ)

การระงับความขัดแย้งในพระพุทธศาสนามีรูปแบบหรือเอกลักษณ์เฉพาะ ค่อนข้างแตกต่างจาก กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักพอสมควรที่เน้นตัดสินตามวัตถุประสงค์พยานหลักฐาน โดยพระพุทธศาสนาให้ ความสำคัญกับการยอมรับความผิดและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษากระบวนการ ระงับคดีในพระวินัยปิฎก เพื่อเป็นแนวทางในการวินิจฉัยและเลือกประยุกต์ใช้หลักการและแนวทางปฏิบัติ กับกระบวนการยุติธรรมในปัจจุบัน

การโจท

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ในการตรวจสอบ ข้อมูลพฤติกรรมของเพื่อนพรหมจารีให้สำนึกว่า ได้ละเมิดพระธรรมวินัยหรือไม่ (วิ.ป. (ไทย) 8/289/384) ซึ่งภิกษุผู้โจทต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ (1) เป็นผู้ที่มีศีลบริบูรณ์ (2) ตั้งอยู่ในธรรม 5 ประการ คือ พุตรู้กาล พุทความจริง พุทสุภาพ พุทเพื่อประโยชน์ พุทด้วยเมตตาจิต (3) ประกอบด้วยธรรม (เจตนา) 5 ประการ คือ ความการุญ หวังประโยชน์ เอ็นดู การออกจากอาบัติ รักษาวินัย เหล่านี้เป็นองค์สมบัติของภิกษุโจท พร้อมด้วยหลักฐานที่มีมูล คือ ได้เห็นเอง ได้ยินเอง หรือมีผู้บอกมา หรือรังเกียจโดยอาการ ถ้าหากภิกษุพบเห็นอาการทั้ง 3 แล้ว ไม่ทำการโจท พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้ปรับอาบัติแก่ภิกษุนั้น ตามพุทธบัญญัติทรงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ทุกรูปถ้าละเลย ถือว่ามีความผิดต้องอาบัติด้วย พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์เป็นภิกษุโจท แต่ให้เป็นผู้บอกกล่าวแก่ภิกษุแล้วให้ภิกษุนั้นพิจารณา หากเชื่อว่ามีมูลภิกษุนั้นก็เป็นภิกษุโจทได้ ส่วนในกฎหมายเถรสมาคมได้กำหนดให้ผู้มีสิทธิ์นำอธิกรณ์ขึ้นว่ากล่าวได้ทั้งภิกษุสงฆ์ สามเณร และคฤหัสถ์ ซึ่งแยกเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ ประเภทภิกษุสามเณร (1) เป็นภิกษุปกติ มีสังกัดวัดเดียวกัน นิคมเดียวกัน เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือ (2) เป็นภิกษุปกติ หรือสามเณร พร้อมศีลและอาจาระ ต่างสังกัดวัดกันเป็นผู้กล่าวหาหรือ (3) เป็นภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม แจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติการณ์อันน่ารังเกียจที่ได้พบเห็นต่อภิกษุผู้พิจารณา เป็นผู้แจ้งความผิดประเภทคฤหัสถ์ (1) เป็นผู้เสียหาย หรือผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เสียหาย หรือ ผู้มี อำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลผู้เสียหายตามกฎหมาย กรณีเป็นความเสียหายเฉพาะส่วนตัว (2) เป็นคฤหัสถ์ นับถือพระพุทธศาสนา อายุ 20 ปี มีความประพฤติดี มีอาชีพ มีวาจาเชื่อถือได้ เป็นผู้กล่าวหา (คชาภรณ์ คำสอนทา และอดุลย์ ชันทอง, 2558: 65-78)

ในส่วนของการจำเลยหรือผู้ถูกโจท มีหลักการดังนี้ ประเภทของการจำเลยจัดตามประเภทของการทำความผิดที่เป็นเหตุให้ถูกลงนิคหกรรม ดังนี้

1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงตชชนียกรรม คือ ผู้ตำหนิ ตักเตือนภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ทำการทะเลาะเบาะแว้ง ก่อการวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว และก่ออธิกรณ์ในหมู่สงฆ์ 2) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิยส กรรม คือ ภิกษุผู้เียงเลาไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท ซึ่งกรรมประเภทนี้ใช้ได้กับภิกษุที่มียศหรือตำแหน่งเท่านั้น 3) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปัพพาชนียกรรม คือ ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทรามซึ่งทำให้หมู่คณะเสียชื่อเสียง และชาวบ้านขาดศรัทธา 4) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม คือ ภิกษุผู้ด่าบริภาษคฤหัสถ์ 5) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปณียกรรม คือ ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ปรารถนาจะทำคืนหรือแสดงอาบัติ หรือมีความเห็นผิด เห็นไม่ถูกต้องดีงามและไม่ยอมสละความเห็นนั้น ((วิ.ม. (ไทย) 5/418/35)) 6) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงตัสสปาปิยกรรม (วิ.จ. (ไทย) 6/205/320) คือ ภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้งัดกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด 7) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปกาสนียกรรม (วิ.จ. (ไทย) 7/336/180) คือ ภิกษุที่ก่อเรื่องให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) คฤหัสถ์ผู้ถูกสงฆ์ลงปัตตนิกุชชนกรรม (วิ.จ. (ไทย) 7/265-268/44-49) (การคว่ำบาตร) คือ คฤหัสถ์ผู้

ปรารภณารายต่อพระรัตนตรัย 9) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์กรรม (วิ.จ. (ไทย) 7/445/386-390) (การไม่คบหา) คือ ภิกษุผู้เป็นคนว่ายากสอนยาก

ก่อนที่จะสงฆ์จะลงโทษผู้ทำผิดหรือจำเลย หากผู้ทำผิดนั้นเป็นปาราชิก สงฆ์ต้องให้สึก ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องถูกลงโทษด้วยนิคหกรรม หากเป็นอาบัติที่แก้ไขได้ ให้ออกจากอาบัติก่อนลงโทษ การลงโทษให้ทำต่อหน้าสงฆ์ (สัมมุขาวินัย) แต่ปัจจุบันนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมแม้จำเลยจะไม่มาฟังการตัดสินสงฆ์ก็สามารถลงโทษได้ โดยสรุป ภิกษุผู้โจทก์ต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลหรือมีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติด้านการพูด คือ พูดจริง พูดสุภาพ และพูดด้วยความหวังดี จำเลยหรือผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทของลักษณะนิคหกรรม เช่น ก่อการวิวาท ก่อเรื่องเอื้อฉาว ประทุษร้ายตระกูล เป็นต้น และไม่ใช่ว่าผู้ต้องอาบัติปาราชิก

การตัดสิน

ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงวิธีการตัดสินเพื่อบรรเทาโทษผู้ทำผิด ซึ่งได้แก่อธิกรณ์สมณะ 7 นั้นเอง ดังนี้

1. ประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้ง

เนื่องจากภิกษุสงฆ์มีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องหล่อหลอมกลมเกลียวจิตใจและศีลาจาร วัตรให้ตรงตามเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ขณะเดียวกันพระธรรมวินัยก็เป็นต้นเหตุของความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เพราะความคิดเห็นในพระธรรมวินัยที่แตกต่างอันเนื่องมาจากการตีความ พระธรรมคำสอนที่แตกต่างกันจากการถูกจำกัดในการรับรู้หรือการมีโอกาสด้านการศึกษาเรียนรู้พระ ธรรมวินัยที่แตกต่างจึงมีความคิดเห็นที่แปลกแยกออกไปตามองค์ความรู้ แต่ละองค์มีซึ่งเป็นเรื่องของ ทิฏฐิสามัญญตา (ทิฏฐิ) การประพฤติปฏิบัติตามที่เข้าใจในพระธรรมวินัยที่คลาดเคลื่อนแตกต่างกัน อันเป็นเรื่องของศีลสามัญญตา (ศีล) การโจทก์กล่าวหากันในเรื่องของศีลวิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติหรืออาชีวิวิบัติ และการปฏิบัติกิจที่สงฆ์พึงกระทำให้สงบด้วยหน้าที่ ซึ่งเรียกว่าสังฆกรรม เหล่านี้ล้วน เป็นปัญหาของภิกษุ ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า “อธิกรณ์” ในพระวินัยปิฎก ตามรูปศัพท์ อธิกรณ์ แปลว่า”ภารกิจที่พึงทำให้สงบ ให้เรียบร้อยเหมาะสม” เมื่อรู้สาเหตุของปัญหาแล้ว พระพุทธองค์จึง ทรงจำแนกประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

- 1) วิวาทาธิกรณ์ จะต้องมีการชี้ว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด
- 2) อนุวาทาธิกรณ์ จะต้องมีการพิจารณาว่าจริงหรือไม่จริง เพื่อบรรเทาโทษผู้ฝ่าฝืนพระธรรมวินัย และคุ้มครองผู้บริสุทธิ์ที่ถูกกล่าวหา
- 3) อาปัตตาธิกรณ์ อาบัติที่ต้องปลดปล่อย หรือกระทำความผิดหรือปลงอาบัติ
- 4) กิจจาธิกรณ์ ย่อมระงับด้วยการทำสังฆกรรม แม้จะแยกประเภทของปัญหา แล้วแต่ พระพุทธองค์ได้ทรงมองปัญหาของภิกษุเป็น 2 นัย คือ

(1) ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้ง คดีพิพาท การฟ้องร้องกล่าวหากันในศีลาจาร วัตร การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างกัน

(2) ปัญหาเกี่ยวกับกิจของสงฆ์ที่ต้องกระทำตามหน้าที่ให้เสร็จสิ้น ประเภทสังฆกรรมต่างๆ การระงับอธิกรณ์ ในข้อกล่าวหาเรื่องศีลาจารวัตรหรือการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ ซึ่งเป็นเรื่องของอนุวาทาธิกรณ์

2. การตัดสินคดีความตามแนวพุทธวิธี (การระงับอธิกรณ์)

ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย สิ่งที่กระบวนการตุลาการในระบอบการปกครองของฝ่ายอาณาจักรเรียกว่าคดีนั้น ส่วนในพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาเรียกว่า อธิกรณ์ เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น สงฆ์ทำหน้าที่เป็นสถาบันตุลาการ วินิจฉัยตัดสินให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย วิธีการในการวินิจฉัยของสงฆ์เรียกว่า วิธีระงับอธิกรณ์ ตามพระวินัยพุทธบัญญัติ คดีหรืออธิกรณ์ที่ สงฆ์จะต้องทำหน้าที่เป็นสถาบันตุลาการ มี 4 อย่าง คือ

1) **วิวาทาธิกรณ์** ได้แก่ การวิวาทของภิกษุ 2 ฝ่าย การวิวาทหรือการโต้แย้งกันที่จัดว่า เป็นอธิกรณ์ที่สงฆ์จะต้องประชุมกันพิจารณาตัดสินนั้น จะต้องเป็นการวิวาทที่ปรารภพระธรรมวินัย เมื่อวิวาทาธิกรณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นสงฆ์จำเป็นต้องวินิจฉัยและตัดสินว่าฝ่ายใดผิดฝ่ายใดถูก ส่วนการ วิวาทกันเพราะเหตุอื่นที่ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย สงฆ์อาจไม่จำเป็นต้องประชุมกันตัดสิน เพราะในกรณีเช่นนี้ผู้ก่อการทะเลาะวิวาทผิดด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งมีพระวินัยปรับอาบัติชัดเจนอยู่แล้ว แต่ในบางกรณีก็อาจต้องประชุมสงฆ์เช่นกัน

2) **อนุวาทาธิกรณ์** ได้แก่ การกล่าวโทษกันด้วยอาบัติ เช่น พระภิกษุมาทูล กล่าวโทษ พระภิกษุมาทูล ว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสส เพราะเห็นว่าภิกษุมาทูลจับต้องกายผู้หญิง เป็นต้น ตามพระวินัย การกล่าวโทษกันด้วยอาบัติ จัดเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่สงฆ์จะต้องประชุมกันวินิจฉัย ตัดสิน

3) **อาปัตตาธิกรณ์** ได้แก่ อาบัติที่พระภิกษุต้องแล้ว คือ ประพฤติผิดพระวินัยบัญญัติ และเป็นอาบัติตามลักษณะที่ประพฤติดังกล่าว จัดเป็นอธิกรณ์อย่างหนึ่ง เพราะเมื่อต้องอาบัติแล้ว จำเป็นต้องปลดเปลื้องตนให้พ้นจากอาบัติโดยวิธีที่พระวินัยกำหนด จึงจะกลับเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ตามเดิม ยกเว้นภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก เพราะอาบัตินี้เมื่อต้องแล้วก็ขาดจากความเป็นภิกษุไป เลย จะทำคืนเหมือนอย่างอาบัติประเภทอื่นไม่ได้

4) **กิจจาธิกรณ์** ได้แก่ กิจที่เกิดขึ้นแล้วเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะต้องจัดตั้งทำทุกประเภท เช่น การรับบุคคลเข้าหมู่(อุปสมบท) การสวดปาติโมกข์ แต่ในที่นี้ข้อกล่าวหาเฉพาะกิจที่สงฆ์พึงทำเพื่อ ลงโทษพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้มีความประพฤติเสียหายแก่ผู้อื่นหรือแก่ส่วนรวม การลงโทษในลักษณะ ของกิจจาธิกรณ์นี้ ศัพท์วิชาการของวินัยเรียกว่า นิคฺคหะ หรือ นิคฺคหกรรม คำว่า นิคฺคหะ แปลว่า ช่ม หรือ การช่ม โดยใจความก็คือ การลงโทษกิจกรรมของสงฆ์ที่เรียกว่านิคฺคหะนี้ สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยอย่างหนึ่งที่ว่า “เพื่อช่มบุคคลผู้เก้อยาก เพื่อความผาสุกแห่ง พระภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก คำว่า เพื่อช่มผู้เก้อยาก โดยใจความก็คือ เพื่อลงโทษบุคคลผู้ประพฤติชั่วโดย ไม่มีความละอาย วัตถุประสงค์ของการลงโทษ ก็เพื่อให้รู้สึกในความผิดและเพื่อให้เข็ดหลาบ ไม่ประพฤติเสื่อมเสียอีกต่อไป

3. วิธีในการระงับอธิกรณ์

เมื่อมีอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ย่อมเป็นหน้าที่ตามพระวินัยของสงฆ์ที่จะต้อง ประชุมกัน ไต่สวน วินิจฉัย ตัดสิน และลงโทษ ผู้ก่อให้เกิดอิทธิพล ตามควรแก่กรณี ศัพท์วิชาการของ พระวินัยเรียกวิธีระงับอิทธิพลว่า อิทธิพลสมณะ มีอยู่ 7 ประการด้วยกัน คือ

1) สัมมุขาวินัย แปลว่า ถือเอาความ หมายความว่า การระงับอิทธิพลแบบพร้อมหน้า วิธีนี้เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้สงฆ์ระงับอิทธิพลทั้ง 4 คือในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และ หรือพร้อมหน้าบุคคล

คำว่า พร้อมหน้าสงฆ์ หมายความว่า ในการระงับอิทธิพลมีภิกษุเข้าร่วมประชุมครบองค์ เป็นสงฆ์ตามพระวินัยกำหนด ส่วนพร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัยนั้น หมายความว่า วิธีการระงับ อิทธิพลนั้น ดำเนินไปถูกต้องตามพระธรรมวินัย คำว่าพร้อมหน้าบุคคล ได้แก่ คู่วิพาท ผู้ก่อให้เกิด อิทธิพลอยู่พร้อมหน้ากันทั้งสองฝ่าย (ตัดสินโดยวิธีนี้โดยพระธรรมวินัย)

2) สติวินัย วิธีนี้ ใช้กับกรณีที่ภิกษุมีเจตนาชั่วร้ายบางรูป หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์กล่าวโจท พระอรหันต์ด้วยอาบัติชั่วหยาบอย่างใดอย่างหนึ่ง สงฆ์จึงสวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้ มีสติสมบูรณ์เต็มที่ เพื่อป้องกันไม่ให้ใครๆ โจทท่านด้วยอาบัติอีก (ตัดสินโดยวิธีนี้โดยพระธรรมวินัย)

3) อมูพหวินัย วิธีนี้ ใช้กับกรณีที่ภิกษุเคยเป็นบ้าแต่หายจากการเป็นบ้าแล้ว คือขณะที่ ยังเป็นบ้าอยู่นั้น อาจจะประพฤติดิวินัยโดยอาการต่างๆเพราะสติวิปลาส แต่เมื่อหายจากเป็นบ้าแล้ว ก็ไม่มีการประพฤติดิวินัยเช่นนั้นอีก หรือภิกษุผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์กระทำตอนที่ เป็นบ้ามาโจทปรับอาบัติ ท่าน สงฆ์จึงสวดประกาศสมมติให้อมูพหวินัยแก่ท่าน เพื่อป้องกันไม่ให้ใครโจทท่านด้วยอาบัติที่ทำผิด วินัยตอนเป็นบ้า เพราะตามพระวินัยมีข้อยกเว้นสำหรับภิกษุผู้เป็นบ้าแม้จะทำผิดวินัยอย่างไรก็ไม่ถือ ว่าเป็นอาบัติเพราะกระทำไปด้วยสติวิปลาส (ตัดสินโดยวิธียกผลประโยชน์จำเลย)

4) ปญญาตกรณะ วิธีนี้เป็นวิธีระงับอิทธิพล ด้วยการปรับอาบัติตามปญญาของ จำเลยผู้รับเป็นสัตย์ คือในกรณีที่บุคคลหรือภิกษุรูปหนึ่งโจทภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยอาบัติสังฆาทิเสสหรือ ปาจิตติย์ เพราะเห็นภิกษุรูปนั้นนั่งในที่ลับๆ กับผู้หญิงสองต่อสอง และมีกิริยาอาการน่าสงสัย หรือ โจทด้วยอาบัติอย่างอื่นในเรื่องอื่น เมื่อมีอนุวาทาธิกรณ์เช่นนี้เกิดขึ้น สงฆ์จึงได้ประชุมกันพิจารณา ไต่สวนภิกษุผู้เป็นจำเลยรับสารภาพอย่างใด สงฆ์ก็ปรับอาบัติอย่างนั้นแก่ภิกษุจำเลยนั้น เมื่อสงฆ์ปรับ อาบัติจำเลยแล้ว และจำเลยยินยอมปฏิบัติตามมติของสงฆ์ อนุวาทาธิกรณ์ก็เป็นอันระงับ (ตัดสินโดย วิธีจำเลยรับอย่างไร ให้ปรับอย่างนั้น)

5) เภยยุยงิกา เป็นวิธีระงับอิทธิพลโดยตัดสินตามเสียงส่วนมากของผู้เข้าประชุม วิธีนี้ใช้ กับกรณีที่ ไม่สามารถหาข้อยุติได้โดยเสียงเอกฉันท์เนื่องจากมีผู้เข้าร่วมประชุมบางคนหรือส่วนหนึ่ง แสดงความเห็นแย้งต่อคำวินิจฉัยที่สงฆ์รับรอง เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นมาจึงจำเป็นต้องมีการ ออกเสียงคะแนน เมื่อนับคะแนนแล้วเห็นว่าเสียงข้างมากเป็นอย่างไรสงฆ์ก็ตัดสินไปตามนั้น (ตัดสิน โดยวิธีใช้เสียงข้างมาก)

6) ตัสสปาปิยสิกา คำนี้แปลว่ากิริยาที่ทำด้วยความที่ผู้เป็นนั้นเป็นคนชั่ว วิธีนี้เป็นวิธีลงโทษ จำเลยผู้กระทำการละเมิดพระวินัยแล้วไม่ยอมรับสารภาพหรือไม่ยอมรับผิด ความผิดในข้อนี้ประมวล เข้าในข้ออนุวาท

ทาสีกรรม คือมีผู้เห็นเหตุการณ์เกี่ยวกับการละเมิดพระวินัยของภิกษุรูปหนึ่งรูปใดหรือ หลายรูปแล้วกล่าวโจทขึ้น ครั้นมีอนุวาทาสิกรรมเกิดขึ้น คณะสงฆ์ร่วมกันประชุมเพื่อระงับอสิกรรมแต่ ทั้ๆที่มีหลักฐานพยานชัดเจนผู้เป็นจำเลยยังไม่ยอมรับสารภาพผิด คณะสงฆ์พิจารณาแล้วเห็นว่า จำเลยละเมิดจริงจึงปรับอาบัติจำเลยตามลักษณะที่ละเมิด (ตัดสินคดีโดยใช้หลักฐานอันน่าเชื่อถือได้)

7) ตินวัตถการวินัย เป็นวิธีการระงับอสิกรรมอย่างหนึ่งที่ใช้กับโทษชั้นลหุกาบัติ(อาบัติ เบา) แปลตามชื่อว่า ดูกกลับไว้ด้วยหญ้า วิธีการนี้ใช้กับกรณีทีภิกษุเป็นจำนวนมากทะเลาะวิวาทกันจน แบ่งเป็นสองฝ่ายหรือหลายฝ่าย ซึ่งในแต่ละฝ่ายก็มีความประพฤติที่ไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ เพศมายหลายอย่าง เพื่อป้องกันไม่ให้เหตุการณ์ยืดยื้อลุกลามจนเป็นผลเสียหายอย่างร้ายแรงแก่ พระพุทธศาสนา สงฆ์จึงดำเนินการระงับอสิกรรมแต่เนื่องจากผู้กระทำผิดมีจำนวนมากและยากที่จะสืบ หาสาเหตุความขัดแย้งของแต่ละคนว่าได้ทำผิดมากน้อยแค่ไหนเพียงไร สงฆ์จึงรวบรัดตัดตอนไม่สืบ ย้อนถึงรายละเอียดของความผิดของแต่ละฝ่ายได้ทำไปแล้ว ดำเนินระงับอสิกรรมด้วยตินวัตถการวินัย โดยให้ทั้งสองฝ่ายประชุมพร้อมกันทั้งหมด แล้วสวดประกาศให้ทั้งสองฝ่ายตั้งตัวแทนแสดงอาบัติแทน ฝ่ายตน เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ผู้กระทำผิดทั้งสองฝ่ายก็เป็นอันพ้นผิด คือพ้นจากอาบัติตามที่ได้ ประพฤติผิดไปแล้ว (การระงับอสิกรรมด้วยวิธีนี้ก็เพื่อความสามัคคีของสงฆ์ทั้งสองฝ่ายเป็นหลัก ไม่ พยายามขุดคุ้ยความผิดที่ล่วงมาแล้ว จึงมีลักษณะคล้ายเอาหญ้าากลบสิ่งที่ไม่ได้ไว้)

เรื่องราวที่จะก่อให้เกิดอสิกรรมนั้นมี 4 คือ) วิวาทาสิกรรม การวิวาทกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย 2) อนุวาทาสิกรรม การโจทกันด้วยศีลวิบัติ เป็นต้น 3) อาปตตาสิกรรม การต้ออาบัติ 4) กิจจาสิกรรม เรื่องของสงฆ์ที่จะต้องจัดทำให้เรียบร้อย ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. วิวาทาสิกรรม คือ การวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ย่อมระงับด้วย 2 ประการ คือ

1) (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่การระงับอสิกรรมในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคัลสัมมุขตา คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุข ตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจัย), ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินัยสัมมุขตา คือ นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจัยถูกรรม ถูกวินัย) สัมมุขา วินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอสิกรรมได้ทุกอย่าง

2) (เยภุยยสิกา) คือการระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ คือกิริยาเป็นไปตามข้าง มากได้แก่ วิธีตัดสินอสิกรรมโดยถือเอาตามคำของคนข้างมาก เช่น วิธีจับสลากเพื่อชี้ข้อผิดถูก ข้างไหน มีภิกษุผู้ร่วมพิจารณา ลงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้น เป็นวิธีอย่างเดียวกับการโหวตคะแนน เสียง, ใช้สำหรับระงับวิวาทาสิกรรม

2. อนุวาทาสิกรรม คือ การโจทฟ้องด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์ วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ติฎฐิวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีวิ วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) วิธีระงับ 4 ประการ คือ

1) ระเบียบในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อ หน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย), ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจฉัย ถูกธรรม ถูกวินัย) สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2) ระเบียบด้วยยกให้ว่ามีสติ(สติวินัย) คือวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ของสงฆ์โดยไม่ต้อง พิจารณาเพียงแต่สวดกรรมวาจาประกาศความไม่มีโทษของจำเลยไว้ซึ่งเรียกว่าให้สติวินัยแล้วยกฟ้อง โจทก์เสีย

3) ระเบียบด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อมุพหวินัย) คือระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว, วิธี ระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้าได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็น บ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ อธิบายว่า จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติ แม้จะเป็นจริงก็ เป็นอนาบัติ เมื่อเธอหาย บ้าแล้วมีผู้โจทด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้านั้นไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวด กรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่าอมุพหวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทด้วยอาบัติ นั้น หรืออาบัติเช่นนั้น ในความที่เป็นบ้า ก็ให้อธิกรณ์เป็นอันระงับด้วยอมุพหวินัย

4) ระเบียบด้วยการลงโทษ (ตัสสปาปิยสิกา) คือชื่อวิธีการลงโทษแก่ภิกษุผู้หลงผิดอย่าง หนึ่ง ภิกษุใดชอบพูดพล่อยๆ เกล่โลเล เมื่อสงฆ์ซักถามเกี่ยวกับความผิด ให้ลงโทษสถานนี้ คือ ประกาศตัดสิทธิ์บางประการชั่วคราว

3. อาปัตตาทิกรณ์ คือ การต้องอาบัติต่างๆ มีวิธีระงับ 3 ประการ คือ

1) ระเบียบในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อ หน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย),ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่ วินิจฉัยถูกธรรม ถูกวินัย) สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2) ระเบียบด้วยถือคำสารภาพ (ปฏินุญาตกรณะ) คือวิธีตัดสินอธิกรณ์อย่างหนึ่ง คือ ฟังคำ สารภาพของจำเลยแล้วตัดสินตามนั้นไม่ต้องสอบสวนพยาน เพราะผู้ผิดสารภาพแล้ว (รับอย่างไรให้ ปรับอย่างนั้น)

3) ระเบียบด้วยให้เลิกแล้วกัน (ติณวัตถการกะ) คือวิธีระงับอธิกรณ์อย่างหนึ่งใน 7 วิธี โดย ตัดสินอธิกรณ์เหมือนกลบด้วยหญ้า, การตัดสินข้อพิพาทอย่างหนึ่ง ด้วยการประนีประนอมคู่พิพาท ไม่ ต้องสอบสวนความเดิมก็ได้

4. กิจจาธิกรณ์ คือ เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม มีวิธีระงับ ประการ คือ ระเบียบในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่

พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคล (บุคลสัมมุขตา คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้น วินิจฉัย), ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และวินัยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่ วินิจฉัยอุกกรรม อุกวินัย) สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

สรุปได้ว่า หลักอธิกรณ์สมณะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาหรือความขัดแย้งในสังคมคณะสงฆ์อย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกับทุกปัญหา พระพุทธองค์ทรงมองเห็นปัญหาของการปกครองสงฆ์ จึงบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้เป็นกฎ ระเบียบ ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของสังคมคณะสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท 4 แต่อย่างไรก็ดีในคนหมู่มากย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดีสังคมคณะสงฆ์ก็เช่นกัน เมื่อมีภิกษุสงฆ์ไม่ดีหรือมีอสังฆิชาตบวชปนเข้ามา ก็ต้องมี หลักเกณฑ์วิธีการที่จะกำจัดคนไม่ดีออกไปจากสังคมเพื่อรักษาคนดีให้คงไว้ และมีวิธีการที่จะปรับปรุง คนไม่ดีแต่ยังพอให้ออกาสบุคคลที่จะอยู่ร่วมในสังคมได้อีก คือให้ออกาสได้ปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม เพื่อเข้าร่วมอยู่กับสังคมอีกครั้ง พระพุทธองค์จึงแยกปัญหา แยกเครื่องมือ แยกประเภท บุคคล แต่ละเครื่องมือมีทั้งวิธีการและเป้าหมายรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีการจัดการ ความ ขัดแย้ง ในแนวทางการป้องกัน (Prevention) การเปลี่ยนผ่าน (Transformation) การแก้ไข (Resolution) การฟื้นฟู (Restoration) เพื่อให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างสงบ ราบรื่น และยุติได้อย่าง ลงตัว โดยความชอบธรรม บนฐานวิธีการระงับพร้อมหน้า ทั้งนี้โดยจุดมุ่งหมายหลัก เพื่อรักษาหลัก พระธรรมวินัย เพื่อให้คณะสงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการคุ้มครองคนดีกำจัดผู้ละเมิด และสร้างความ โปร่งใสในหมู่คณะสงฆ์ อันได้แก่การดำเนินกิจการของคณะสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณา ของพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก อธิกรณ์จึงจะจัดว่าได้ระงับหรือยุติแล้ว (พระกฤษณพล คุณงุโร (กลีนพยอม), 2561: 28-30)

การลงโทษ

การลงโทษผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทนิคกรรม ได้แก่ 1) ตัซซนียกรรม คือ การตักเตือน ตักเตือน 2) นิยสกรรม คือ การถอดยศ ลดตำแหน่งภิกษุผู้ทำผิดที่มียศตำแหน่ง 3) ปัพพาชนียกรรม คือ การขับไล่จากหมู่คณะ 4) ปฏิสารณียกรรม คือการให้ภิกษุผู้ตำราษคฤหัสถ์ขอโทษคฤหัสถ์ 5) อุกเขปนียกรรม คือ การไม่คบหาสมาคม (การยกเว้น) 6) ตัสสปาปียกรรม คือ การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้งฟูดกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด แม้เธอจะไม่รับสารภาพก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาตามหลักฐานแล้วเห็นว่ามีผิดจริงก็สามารถลงโทษได้ 7) ปกาสนียกรรม คือการประกาศให้พุทธบริษัททราบถึงความประพฤติของพระภิกษุที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) ปัตตนิกุชชนกรรม คือการคว่ำบาตรคฤหัสถ์ผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยสงฆ์ประกาศให้พระภิกษุทั้งหลายไม่ให้คบหา ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ และไม่รับไทยธรรมของคฤหัสถ์นั้น จนกว่าเขาจะรู้สึกถึงโทษตนแล้วกลับตัวประพฤติดี จึงจะประกาศหายบาตร 9) พรหมทัณฑกรรม คือการลงโทษผู้ว่ายนอนยากด้วยการไม่คบหาด้วย

การปฏิบัติเพื่อฟื้นคืน

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้สงฆ์ระงับนิคคกรรมแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติตามวัตรของผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมได้ เช่น ไม่ทำนิคคกรรม ไม่ทำนิคคกรรมผู้ทำกรรม (วิ.จู. (ไทย) 6/9/18-19) เป็นต้น

การระงับนิคคกรรม มีขั้นตอนดังนี้คือ เมื่อภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้ทำผิดสำนึกความผิดของตนและกลับความประพฤติได้ และขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ สงฆ์มีขั้นตอนและวิธีการระงับนิคคกรรม ผู้เขียนจะได้อธิบายอย่างการปฏิบัติเพื่อให้พ้นผิดจากตชชนิยกรรม ดังนี้

1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวขอให้สงฆ์ระงับตชชนิยกรรมให้ 3 หน (วิ.จู. (ไทย) 7/10/20-21)

2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ และเสนอให้สงฆ์ระงับกรรมให้เธอ

3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม

4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม

ส่วนนิคคกรรมอื่นๆ มีขั้นตอนและวิธีเหมือนกับตชชนิยกรรมนี้ แตกต่างกันเพียงระบุชื่อประเภตนิคคกรรมเท่านั้น ยกเว้นปฏิสารณิยกรรมเท่านั้นที่มีขั้นตอนและวิธีแตกต่างคือภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้ ซึ่งการไปขอโทษคฤหัสถ์นี้ต้องมีภิกษุทูตเดินทางไปเป็นพยานด้วย ส่วนการระงับพรหมทัตตกรรมในพระวินยปิฎกปรากฏหลักฐานเพียงว่า พระฉันนะขอให้พระอานนทเถระระงับกรรมให้ แต่ท่านพระอานนทเถระกล่าวว่าเมื่อท่านบรรลुरुหัตผลแล้ว พรหมทัตตของท่านก็เป็นอันระงับไป (วิ.จู. (ไทย) 7/445/390) เท่านั้น เพราะความเป็นพระอรหันต์แสดงถึงการละกิเลสได้ทั้งหมดแล้ว ไม่มีการทำเสียหายหรือทำชั่วโดยธรรมชาติ ดังนั้นจึงได้รับสิทธิพิเศษ

ส่วนผลของการระงับนิคคกรรมนั้น ดังนี้ ภิกษุผู้ให้สงฆ์ระงับนิคคกรรมให้แล้วย่อมได้สิทธิ์ที่จะอยู่ร่วมกับภิกษุอื่นได้ตามปกติ (ความเป็นปกติตตภิกษุ) เช่น ภิกษุที่ถูกสงฆ์ถอดหรือลดยศก็ได้รับยศคืนดังเดิม ผู้ถูกขับไล่ออกจากหมู่คณะก็สามารถกลับคืนสู่หมู่คณะ ผู้ถูกประกาศความประพฤติเสียหายก็ได้รับชื่อเสียงที่เสื่อมคืน เป็นต้น สิทธิ์ที่สูญเสียไปในระหว่างที่ถูกลงนิคคกรรมก็ได้รับคืนดังเดิม เช่น ให้อุปสมบทได้ ทำการไต่สวนได้ เป็นต้น

โดยสรุป การฟื้นคืนมีลำดับขั้นตอนและวิธีการดังนี้ 1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมเข้าไปหาสงฆ์ ขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3 หน 2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม 4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม ส่วนปฏิสารณิยกรรมภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้ ซึ่งการไปขอโทษคฤหัสถ์นี้ต้องมีภิกษุทูตเดินทางไปเป็นพยานด้วย

บทสรุป

ภิกษุผู้ใดต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลหรือมีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติด้านการพูด คือพูดจริง พูดสุภาพ และพูดด้วยความหวังดี จำเลยหรือผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทของลักษณะนิคหกรรม เช่น ก่อการวิวาท ก่อเรื่องเอื้อฉาว ประทุษร้ายตระกูล เป็นต้น และไม่ใช่ผู้ต้องอาบัติปาราชิก หลักอธิกรณ์สมณะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาหรือความขัดแย้งในสังคมคณะสงฆ์อย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกับทุกปัญหา พระพุทธองค์ทรงมองเห็นปัญหาของการปกครองสงฆ์ จึงบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้เป็นกฎ ระเบียบ ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของสังคมคณะสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท 4

การลงโทษผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทนิคหกรรม ได้แก่ 1) ตัชชนียกรรม การตำหนิ ตักเตือน 2) นิยสกรรม การถอดยศ ลดตำแหน่ง 3) ปัพพาชนียกรรม การขับไล่จากหมู่คณะ 4) ปฏิสารณียกรรม การให้ภิกษุผู้ต่ำบริภาษคฤหัสถ์ขอโทษคฤหัสถ์ 5) อุกเขปนียกรรม การไม่คบหาสมาคม (การยกวัตร) 6) ตัสสปาปยกรรม การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้ตัวกลับกลืนเพื่อให้ตนพ้นผิด 7) ปากาสนียกรรม การประกาศให้พุทธบริษัททราบถึงความประพฤติของพระภิกษุที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) ปัตตนิกุชชนกรรม การคว่ำบาตรคฤหัสถ์ผู้ปรารถนาร้ายต่อพระ 9) พรหมทัณฑ์กรรม การลงโทษผู้ว่ายากสอนยากด้วยการไม่คบหาด้วย

การพ้นผิดมีลำดับขั้นตอนและวิธีการดังนี้ 1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมเข้าไปหาสงฆ์ ขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3 หน 2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม 4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม ส่วนปฏิสารณียกรรมภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้ ซึ่งการไปขอโทษคฤหัสถ์ต้องมีภิกษุทูตเดินทางไปเป็นพยานด้วย

เอกสารอ้างอิง

การุณ รักสาสุข. (2558). การตัดสินใจคดีความของกระบวนการยุติธรรมไทย กับกระบวนการทางพระวินัย.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คชาภรณ์ คำสอนทา และอดุลย์ ชันทอง. (2558). กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2, (2558)

พระเกษมพล คุณงก่อ (กลิ่นพยอม). (2561). แนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมืองจังหวัดอ่างทอง. สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

หลักการดำเนินชีวิตในกามโกคีสสูตร

The principles of life in the Kamabhokhi Sutta

พระสุทิน อภิวัฒน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Phar Suthin Aphivanno

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E=mail: arthidys2019@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการดำเนินชีวิตในกามโกคีสสูตร ผลการศึกษาพบว่า กามโกคีสสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่นาถบิณฑิกคหบดีที่พระวิหารเชตวัน เมืองสาวัตถี เนื้อหาเกี่ยวกับ ลักษณะและประเภทของการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ของผู้บริโภคคามหรือหรือคนครองเรือน 10 ประเภท เช่น บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ เป็นต้น การแสวงหาทรัพย์ในกามโกคีสสูตร โดยสรุปมี 3 ประเภท ได้แก่ 1) แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิด 2) แสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรม และไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิดบ้าง 3) แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ลักษณะของการใช้จ่ายทรัพย์ในกามโกคีสสูตร โดยสรุปมี 5 ประเภท ได้แก่ 1) ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ 2) บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ 3) บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ 4) มัวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น 5) ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น ส่วนคติในการครอบครองทรัพย์มีทั้งยึดมั่น และไม่ยึดมั่นในทรัพย์

คำสำคัญ: หลักการ, การดำเนินชีวิต, กามโกคีสสูตร

Abstract

This academic article aims to study the principles of living life in the Kamabhoki Sutta. The results of the study found that the Kamabhoki Sutta was taught by the Lord Buddha to Anathapindika the householder at Jetavana Monastery in Savatthi. The content concerns the characteristics and types of wealth seeking and spending of wealth by 10 types of sensual consumers or householders, such as some people seeking wealth unjustly, through wrong work. After seeking it, they do not nourish themselves to be happy and do not distribute or

make merit. The seeking of wealth in the Kamabhoki Sutta can be summarized into 3 types: 1) seeking wealth unjustly, through wrong work, 2) seeking wealth both righteously and unrighteously, through some wrong and some wrong work, 3) seeking wealth righteously, through some wrong work. The characteristics of spending wealth in the Kamabhoki Sutta can be summarized into 5 types: 1) not nourishing oneself to be happy, and not distributing or making merit, 2) nourishing oneself to be happy, but not distributing or making merit, 3) nourishing oneself to be happy, and distributing merit, 4) being intoxicated, obsessed, focused, not seeing the faults, and not having the wisdom to remove them. Use those wealth 5) without being infatuated, obsessed, or focused, seeing the faults, using wisdom as a means to shake them off, use those wealth. As for the principles in possessing wealth, there are both clinging to and not clinging to wealth.

Keywords: The principles, Life, Kamabhokhi Sutta

บทนำ

กามโกคีสสูตรเป็นพระสูตรว่าด้วยการดำเนินชีวิตของกามโกคีบุคคล ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เนื้อหาความเป็นมาของพระสูตรกล่าวถึงสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกคหบดี เมืองกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นอนาถบิณฑิกคหบดีได้เข้าไปเฝ้าพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสพระสูตรนี้ มีใจความโดยย่อกล่าวถึงกามโกคีบุคคล (บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับกามคุณ) 10 ประเภท คำสอนเรื่องกามโกคีไม่ใช่คำสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกามคุณและโทษของกามคุณ แต่กล่าวถึงบุคคลทั่วไปที่ยังมีกิเลส เกี่ยวข้องกับกามคุณอยู่ ประกอบอาชีพแตกต่างกัน โดยสรุปคือสัมมาอาชีวะกับมิฉลาอาชีวะ เมื่อมีทรัพย์หรือมีรายได้จากการประกอบอาชีพนั้นแล้วก็ใช้จ่ายทรัพย์ เพื่อเลี้ยงชีพแตกต่างกันคือ บางคนมีความตระหนี่ ไม่ใช้จ่ายทรัพย์เพื่อตนเองและผู้อื่น บางคนใช้จ่ายเพื่อตนเองเท่านั้น ไม่ได้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือแบ่งปันแก่คนอื่น และไม่ทำบุญ บางคนใช้จ่ายเพื่อตนเอง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือแบ่งปันผู้อื่น และทำบุญด้วย ในระดับที่สูงขึ้นบางคนยังยึดติดทรัพย์ด้วยความเขลา ขาดปัญญา มองไม่เห็นโทษของทรัพย์ที่ครอบครองอยู่นั้น คือมีแต่ทรัพย์ภายนอก ขาดทรัพย์ภายใน แต่สำหรับผู้มีปัญญาเมื่อแสวงหาทรัพย์ด้วยการทำงานสุจริตแล้ว นอกจากจะใช้ทรัพย์เพื่อให้ตนและผู้อื่นได้รับความสะดวกสบายหรือความสุข (แบบโลกียะ) แล้ว ยังมีปัญญามองเห็นโทษของทรัพย์ภายนอกนั้นแล้วแสวงหาอริยทรัพย์อันเป็นทรัพย์ภายใน เพื่อการเข้าถึงบรมสุขตามคำสอนพระพุทธศาสนา (อง.ทสก. (ไทย) 24/91/207)

มนุษย์ทุกคนย่อมมีความหวังในการประกอบอาชีพ ที่จะทำให้ประสบผลสำเร็จนั้น จะต้องเป็นหลักสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ประชาชนทั่วไป บางส่วนก็ประกอบอาชีพไม่

สุจริต เช่นอาชีพค้าขายอาวุธ ค้าขายเนื้อสัตว์ อาชีพค้าขายสุรายา เม้า อาชีพค้าขายยาพิษ เป็นต้น บุคคลไม่ควรค้าสิ่งเหล่านี้ เมื่อประสบปัญหาในการประกอบ อาชีพ ก็สามารถนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ ได้ เพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นสอนให้คนเป็นคนดี เว้นความชั่วทั้งปวง ศาสนาจึง เป็นประหนึ่งว่า เป็นประทีปส่องโลกให้สว่างไสว ด้วยความรู้แจ้ง และยังสอนให้มนุษย์รู้จัก สามัคคี มีความยุติธรรมปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง มีความเมตตากรุณา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่า ไม่อิจฉาริษยาพยายาบาทต่อกัน การปฏิบัติตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาเป็นการปลูกฝังให้คนเป็นคนดีและประกอบอาชีพสุจริต ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่าสัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ ประกอบอาชีพสุจริต ไม่ขัดต่อกฎหมายและศีลธรรม ดังาม เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เช่นการโกงเขา หลอกหลวงเขา และไม่ประกอบอาชีพ ต้องห้าม (พระครูญาณปริชา และคณะ, 2566: 100) สัมมาอาชีวะ เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มนุษย์ต้องทำเพื่อความอยู่รอดและก่อให้เกิดสันติสุข ทั้งของปัจเจกบุคคล และสังคม ลักษณะของอาชีพต้องไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย หรือเป็นอันตรายต่อสังคมดำเนินการด้วยวิธี ที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน เพราะผลกระทบจากอาชีพเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการอยู่ ร่วมกันอย่างสันติสุขดังนั้น พุทธปรัชญาจึงมองว่า งานมีสองอย่างคือ งานภายนอก คือการหาอาหารมาหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ และงานภายใน คือการพัฒนาจิตใจให้เป็นอิสระจากแรงจูงใจเบื้องต่ำ คือความกระหายอยากจากบริวารของตัณหา ซึ่งได้แก่ ความโลภ โกรธ หลงที่เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมอันสังคมไม่พึงประสงค์ รู้จักยับยั้งความเห็นแก่ตัวอันเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ซึ่งการทำธุรกิจตามหลักของสัมมาอาชีวะนี้ จะทำให้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกับการใส่ใจต่อ มนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่สามารถเติบโตไปพร้อมกันได้ เพราะเมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรู้สึกเชื่อมโยง เป็นหนึ่งเดียวกันและใช้ศักยภาพอย่างสร้างสรรค์แล้วจะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จและเติบโตได้อย่างยั่งยืน (พระมหาทองศักดิ์ อธิสโกโก (ตาดิ), 2564: 98)

การดำเนินชีวิตทั้งในส่วนของการประกอบอาชีพ การใช้ทรัพย์และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นมีความจำเป็นมากสำหรับฆราวาสหรือผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณอยู่ ซึ่งต้องทำความเข้าใจ วางแผนชีวิต ดำเนินชีวิตตามที่ได้วางแผนได้ด้วยควมมีระเบียบวินัยหรือความรับผิดชอบทั้งในส่วนของตนเองและผู้อื่น รวมทั้งต้องรู้จักเรียนรู้และปรับตัวให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยการดำเนินชีวิตของกามโกศบุคคล เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือวิธีการแสวงหาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้จากการประกอบอาชีพนั้น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น และคติในการครอบครองทรัพย์ ซึ่งเป็นเกณฑ์สำคัญสำหรับตัดสินความสุขและความทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน

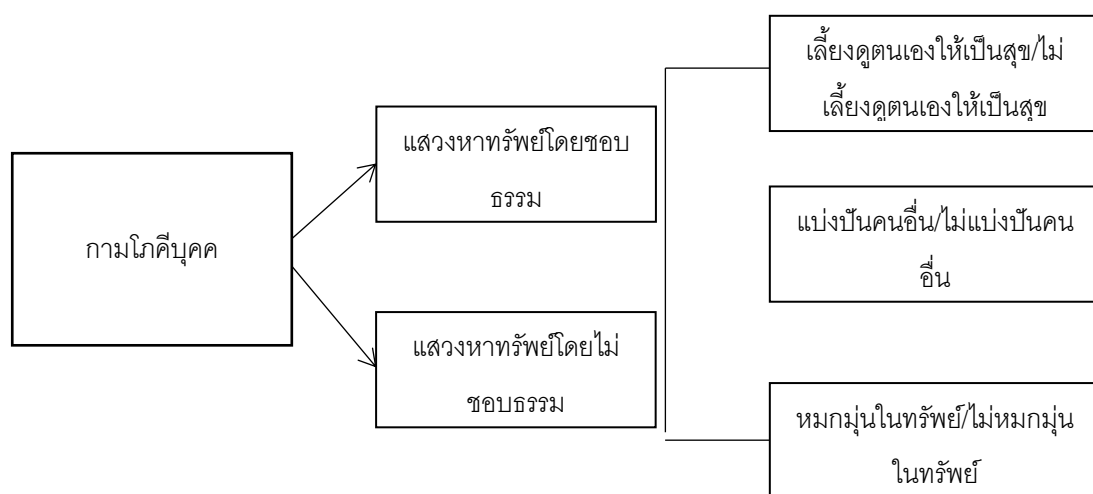
กามโกศสูตร

กามโกศสูตรเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นาถบิณฑิกคหบดีที่พระวิหารเชตวัน เมืองสาวัตถี มีเนื้อหาวาดด้วยลักษณะและประเภทของการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์แห่งบุคคลผู้บริโภคกามหรือมีกาม

กิลเลสอยู่ 10 ประเภท ดังนี้ 1) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ 2) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ 3) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ 4) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรม และไม่ชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิดบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้วไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ 5) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิดบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้วบำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ 6) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิดบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้วบำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ 7) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ 8) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ 9) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ แต่เป็นผู้มัวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น 10) บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

บรรดาภิกษุบุคคล 10 จำพวกนี้ ภิกษุบุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้นนี้ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นหัวหน้า สูงส่ง ล้ำเลิศ กว่าภิกษุบุคคลนอกนี้ (อง.ทสก. (ไทย) 24/91/207-208)

ภิกษุ 10 ประเภทนี้ โดยสรุปแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 การใช้จ่ายทรัพย์ และการแสวงหาทรัพย์ของกามโกศิบุคคล

การแสวงหาทรัพย์

การแสวงหาทรัพย์ที่ปรากฏในกามโกศิสูตร 3 ประเภท ได้แก่ 1) แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิด 2) แสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรม และไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิดบ้าง 3) แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ในห้วงนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดหรือหลักการที่ส่งเสริมการแสวงหาทรัพย์หรือการประกอบอาชีพตามหลักกามโกศิสูตร ดังนี้

1) พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำ ที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งให้ทุกคนมี พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความข้อนี้จะเห็นได้แม้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ หมายความว่า คอยดูแลไม่ให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน พุทธอีกอย่างหนึ่ง ความสำเร็จในด้านอาชีวะ หรือเศรษฐกิจของผู้ปกครอง พึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยากยากไร้ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์เต็มพระคลังหลวง หรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่านจะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากน้อยอีกเท่าใด หรือว่าจะมีเท่าเทียมกันหรือไม่ เพราะเนื่องด้วยปัจจัยอื่นๆ อีก เช่นในข้อ 2 ที่จะกล่าวต่อไป

2) ความมีปัจจัย 4 พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป คนบางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขาจะต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น ก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ นอกจากนั้น บางคนมีความโน้มเอียง ความถนัด และความสามารถในการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้ดี การมีทรัพย์มากมายของเขา ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

3) คำว่า “สัมมาชีพ” ในทางธรรม มิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิต แล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติ หรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใด ที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย เช่น การที่พระภิกษุดำรงตนอยู่ในสมณธรรมแล้วได้รับปัจจัย 4 ที่ชาวบ้านถวาย ก็เป็นสัมมาชีพของพระภิกษุ หรือการที่ลูกประพาศิตนเป็นลูกที่ดี สมควรแก่การเลี้ยงดูของพ่อแม่ ก็พึงนับเป็นสัมมาชีพของลูก อนึ่ง ในการวัดคุณค่าของแรงงาน แทนที่จะวัดเพียงด้วยการได้ผลผลิตเกิดขึ้นสนองความต้องการของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นความต้องการด้วยตัณหา หรือความต้องการของชีวิตแท้จริง ก็ยังไม่แน่ ทางธรรมกลับมองที่ผลอันเกื้อกูล

หรือไม่ก็อูกลูก แก่ชีวิต แก่สังคม หรือการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่มนุษย์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2562: 768)

การประกอบอาชีพสุจริต คือการทำงานที่สะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีโทษ ถูกต้องตามกฎหมาย จาริด และหลักศีลธรรม ลักษณะของการงานสุจริต ดังนี้

1. อาชีพที่ไม่ประทุษร้ายต่อร่างกายและชีวิตของผู้อื่น
2. อาชีพที่ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของผู้อื่น
3. อาชีพที่ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของชอบที่เป็นกรรมสิทธิ์และสิทธิของผู้อื่น
4. อาชีพที่ไม่ประทุษร้ายต่อความยุติธรรม ทำให้ผู้อื่นเสียความเป็นธรรม ความยุติธรรม เช่น การ

ปลอมแปลงเอกสาร เป็นต้น

5. อาชีพที่ประทุษร้ายต่อสติปัญญาของตนเองและผู้อื่น เช่น การขายยาเสพติด เป็นต้น (สมภาพ ชีวรัฐพัฒน์, 2535: 129)

อาชีพสุจริตในชมพูทวีป เช่น พลช้าง พลม้า พลรถ พลธนู พนักงานเชิฐฉาง พนักงานจัดกระบวนทัพ พนักงานจัดส่งเสบียงราชินิกุล นายทหารระดับสูง พลอาสา ขุนพล พลกล้า พลสวมเกราะ ทาสเรือนเบี้ย คนทำขนม ช่างกลบกลบ พนักงานเครื่องสรง พ่อครัว ช่างดอกไม้ ช่างย้อม ช่างหูก ช่างจักสาน ช่างหม้อ นักคำนวณ นักบัญชี เป็นต้น (ที.สี. (ไทย) 9/163/52)

ส่วนอาชีพสุจริตหรือการทำงานที่มีโทษมีองค์ประกอบดังนี้ ในการพิจารณาว่าการทำงานที่ทำว่าเป็นงานมีโทษหรือไม่ ต้องไม่ถือเอาคำติชม ของคนพาลมาเป็นอารมณ์ เพราะคนพาลนั้น เป็นคนมีใจขุนมัวเป็นปกติ มีวินิจฉัยเสีย ความคิดความเห็นผิดเพี้ยนไปหมด สิ่งใดที่ถูกก็เห็นเป็นผิด ที่ผิดกลับเห็นเป็นถูก หรือเรื่องที่ดีคนพาลก็เห็นเป็นเรื่องที่ชั่ว แต่เรื่องที่ชั่วกลับเห็นเป็นเรื่องที่ดี ถือเป็นบรรทัดฐานไม่ได้ ส่วนบัณฑิตนั้น เป็นคนมีความคิดเห็นถูกต้อง รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักบาปบุญคุณโทษ ทั้งเป็นคนมีศีลมีสัตย์ คนประเภทนี้เจอกับปากตรงกัน เราจึงควรรับฟังคำติชมของบัณฑิตด้วยความเคารพ หลักที่บัณฑิตใช้พิจารณาว่างานมีโทษหรือไม่ นั้น มีอยู่ 4 ประการด้วยกัน แบ่งเป็นหลักทางโลก 2 ประการ และหลักทางธรรม 2 ประการ

องค์ประกอบของงานไม่มีโทษ งานไม่มีโทษจะต้องมีองค์ประกอบ 4 ประการ ดังนี้

1. ไม่ผิดกฎหมาย
2. ไม่ผิดประเพณี
3. ไม่ผิดศีล
4. ไม่ผิดธรรม

องค์ประกอบแต่ละอย่างมีอธิบาย ดังนี้

1. ไม่ผิดกฎหมาย กฎหมายเป็นระเบียบข้อบังคับซึ่งทุกคนต้องปฏิบัติตาม การทำผิดกฎหมายทุกอย่างจัดเป็นงานมีโทษทั้งสิ้น แม้บางอย่างจะไม่ผิดศีลธรรมข้อใดเลย เช่น การปลูกบ้านในเขตเทศบาล ต้องขออนุญาตตามเทศบัญญัติ ถ้าไม่ขออนุญาต การทำอย่างนี้ดูผิดๆ ทางธรรมเหมือนไม่ผิด เพราะ ปลูกในที่ของเราเอง

และด้วยเงินทองของเรา แต่การกระทำดังกล่าวก็เป็นงานมีโทษคือมีตำหนิ และโปรดทราบด้วยว่า เมื่อใครทำงานมีโทษก็ย่อมผิดหลักธรรมอยู่นั่นเอง อย่างน้อยก็ผิดมงคล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเป็นหนักราบทั้งพระทั้งชาวบ้าน ให้เคารพต่อกฎหมายบ้านเมืองโดยเคร่งครัด ไม่เคยปรากฏในที่ใดเลยว่าพระบรมศาสดาของเราสอนพุทธศาสนิกชนให้แข็งข้อต่อกฎหมาย แม้จะเอาการประพฤติดีหรือความเป็นพระเป็นสงฆ์ เป็นข้ออ้าง แล้วทำการดื้อแพ่ง ก็หาชอบด้วยพุทธประสงค์ไม่ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาต้องการให้ศาสนิกชนเป็นคนรักสงบและให้เคารพในกฎหมาย ชาวพุทธต้องไม่ทำตัว “ดื้อแพ่ง” ต่อกฎหมายบ้านเมืองไม่ว่าในกรณีใดๆ ถ้าเราพิจารณาในแง่มงคลแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าการทำผิดกฎหมายนั้นเป็นอัปมงคลแน่ เพราะเป็นการสร้างความผิดคล่องคอตัวเอง

2. ไม่ผิดประเพณี ประเพณีหมายถึง จารีต ขนบธรรมเนียมของมหาชนในถิ่นหนึ่งๆ หรือสังคมหนึ่งซึ่งแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง แต่เมื่อคนทั้งหลายเขาถือกันเป็นส่วนมากและนิยมว่าดี ก็กลายเป็นกฎของสังคม ใครทำผิดประเพณีถือว่าผิดต่อมหาชน เช่น ประเพณีแต่งงาน ประเพณีต้อนรับแขก ประเพณีรับประทานอาหาร ประเพณีทำความเคารพผู้ใหญ่ ฯลฯ ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น จึงต้องศึกษาให้ดี เราชาวพุทธเมื่อจะเข้าไปสู่ชุมชนใด ก็ต้องถามไถ่ดูก่อนว่าเขามีประเพณีอย่างไรบ้าง อะไรที่พอจะโอนอ่อนผ่อนตามได้ก็ทำตามเขา แต่ถ้าเห็นว่า ทำไปแล้วจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อตัวเรา เสียหายแก่ภูมิธรรม และศักดิ์ศรีของชาวพุทธ ก็ควรดลี่ยอย่าเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น ประเพณีไม่ให้เกียรติแก่ผู้สูงอายุ ถูกผู้หญิง ของคนบางเหล่า ประเพณีถือฤกษ์ยามจนแทบไม่มีโอกาสทำมาหากิน ประเพณีห้ามถ่ายอุจจาระปัสสาวะซ้ำที่ของชาวอินเดียบางกลุ่ม จนกระทั่งไม่สามารถทำสวนใช้ได้

3. ไม่ผิดศีล ศีลเป็นพื้นฐานของการทำความดีทุกอย่าง แม้ในไตรสิกขา ซึ่งถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาก็กล่าวไว้ว่า ศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิทำให้เกิดปัญญา ปัญญา เป็นเครื่องบรรลุนิพพาน

ดังนั้นผู้ที่คิดจะสร้างความดีโดยไม่นำพาในการรักษาศีลเลย จึงเป็น การคิดสร้างวิมานในอากาศ เราชาวพุทธทั้งหลายควรพิจารณาทุกครั้งก่อนทำงาน งานที่เราจะทำงานนั้นขัดต่อศีล 5 หรือไม่ ถ้าผิดศีลก็ไม่ควร ให้งดเว้นจากการล่วงละเมิดศีล และงดเว้นจากการสนับสนุนผู้อ้างตัวว่าเป็นผู้วิเศษ แต่ไม่มีศีลด้วยเช่นกัน...

4. ไม่ผิดธรรม ธรรมคือความถูกต้องดี ในการปฏิบัติงานทุกครั้ง ต้องคำนึงถึงข้อธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ให้ถี่ถ้วน เพราะงานบางอย่างแม้จะไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดประเพณี และไม่ผิดศีล แต่อาจผิดหลักธรรมได้ ดังเช่น การผูกโกรธคิดพยาบาท ผิดหลักกุศลกรรมบถ การเกียจคร้าน ผิดหลักอิทธิบาท การเป็นนักเลงการพนัน เจ้าชู้ ผิดหลักการละอายมุข ดังนั้นเมื่อเราทำงาน ไม่ว่าจะป็นงานทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ตาม เราต้องทำให้ถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี ศีล และธรรม จึงจะได้ ชื่อว่าเป็นคนทำงานไม่มีโทษ (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2547: 156-158)

อาชีพพุทธจริต 5 อย่าง ได้แก่ 1) สัตถวณิชชา การค้าขายศีลตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น 2) มังสวณิชชา การค้าขายสัตว์มีชีวิต 3) มัชชวณิชชา การค้าขายสิ่งมีนเมา 4) วิสวณิชชา

การค้าขายยาพิษ (อง.ปญจ. (ไทย) 22/177/186) การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบกิจการที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพล่าช้าเข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น เป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคม และส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นหลักการเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีวิตด้วยการลักขโมย การทุจริต การคดโกง ทั้งจากโดยอาชีพและสามัญสำนึกแม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น และของสังคม เป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น (พระธำมณี เขมธมโม, 2550: 9-10)

การงานหรืออาชีพพุทธจริตนอกนี้ เช่น การโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวง วัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การตีชิงวิ่งราว การปล้น การชู้กรรโชก เป็นต้น (ที.ปา. (ไทย) 11/240/196.) ผลของการประกอบอาชีพทุจริตที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น มิจฉาอาชีวะเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม สัมมาอาชีวะเป็นสิ่งที่เป็ธรรม บาปอกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาอาชีวะเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมเป็นอันมากที่ถึงความเจริญเต็มที เพราะสัมมาอาชีวะเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์ (อง.ทสก. (ไทย) 24/114/259.)

การใช้จ่ายทรัพย์

ลักษณะของการใช้จ่ายทรัพย์ที่ปรากฏในกามโกศีสูตร โดยสรุปมี 5 ประเภท ดังนี้

- 1) ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ
- 2) บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ
- 3) บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ
- 4) มัวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น
- 5) ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

การจับจ่ายทรัพย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อได้ทรัพย์สินเงินทองมาแล้วพึงนำทรัพย์นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยิ่งๆ ขึ้นไป โดยให้จัดการแบ่งทรัพย์ที่ได้แบ่งเป็นหนึ่งส่วนสำหรับเลี้ยงตนเองและครอบครัว หรือคนที่ควรเลี้ยงบำรุงคนที่ทำประโยชน์ตามหลักการของโกคาวีภาคข้างต้นนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 5 อย่าง เรียกว่า โกคาวียะอัน หมายถึง ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโกคะ หรือเหตุผลที่ควรยึดถือปฏิบัติเมื่อตนได้ครอบครองทรัพย์สมบัติหรือมีทรัพย์สมบัติไว้ในครอบครอง ซึ่งได้แก่ หลักของการแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในฐานะผู้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม เมื่อสามารถสะสม จัดเก็บคุ้มครองรักษาและ

จัดสรรทรัพยากรที่ได้จากการประกอบสัมมาอาชีพแล้ว สิ่งที่ต้องพิจารณาต่อมาก็คือหลักการใช้จ่ายทรัพยากรเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ได้ อย่างสูงสุด การบริหารทรัพยากรในการใช้จ่ายให้เป็นไปอย่างพอเพียงและเหมาะสม (พระธำมณี เชมธมโม, 2550: 51) คำสอนพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการใช้จ่ายทรัพยากร เช่น สมชีวิตา ดังนี้

กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพเหมาะสม ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ เปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือลูกมือของคนชั่งของ ยกตรา ชั่งขึ้นดูก็รู้ได้ว่า ‘ต้องลดลงเท่านี้’ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้’ ฉนใด กุลบุตรก็ฉนนั่นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ’ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างผิดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ’ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ (อง.อรรถก. (ไทย) 23/54/341-342)

คติในการครอบครองทรัพย์

ชาวพุทธที่ไม่ได้ศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจอย่างถูกต้อง ก็จะมีคามเชื่อกัน (ผิดๆ) อุปาทาน ที่แปลว่า ความยึดมั่นถือมั่น ก็คืออาการที่จิตไปยึดถือทั้งจิตใจและร่างกายรวมกันว่าเป็น “ตัวตน หรือ ตัวเรา” และไปยึดถือสิ่งที่เกี่ยวข้องของ เช่น สามีหรือภรรยา พ่อ แม่ ลูก ทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นต้นว่าเป็น “ของตน หรือ ของเรา”

แต่ในความเป็นจริงนั้น อุปาทาน ที่แปลว่า ความยึดมั่น หรือความยึดถือ นี้ เป็นอาการที่จิตมายึดถือตัวจิตเองว่าเป็นตัวตนหรือตัวเรา (คือมายึดถือว่าเป็นอัตตาทั้งที่อัตตาไม่ได้มีอยู่จริง) แล้วไปยึดถือทั้งร่างกาย และสิ่งที่เกี่ยวข้องว่าเป็นของตนหรือของเรา ซึ่งความยึดถือนี้ก็คืออาการที่จิตของเราไปแบกไปหามเอาสิ่งต่างๆ ไว้ด้วยความพอใจ คือไปแบกเอาจิตไว้ด้วยความพอใจว่านี่คือตัวเรา และแบกเอาร่างกายและสิ่งที่เกี่ยวข้องว่าเป็นของเรา เช่น ลูกของเรา สามีหรือภรรยาของเรา พ่อแม่ของเรา ทรัพย์สมบัติหรือสิ่งของของเรา เป็นต้น ซึ่งความยึดถือนี้เองที่ทำให้จิตเกิดความทุกข์ เช่น เมื่อคนที่รักได้จากไป หรือทรัพย์สมบัติได้พินาศไป หรือร่างกายของเราแก่ เจ็บ หรือกำลังจะตาย เป็นต้น จิตที่ยึดถือนี้ก็จะเกิดความเศร้าโศกหรือเสียใจ หรือแห่งเหี่ยวใจ หรือตรอมใจ หรือเครียด หรือไม่สบายใจ เป็นต้น ที่เรียกว่า ความทุกข์ ขึ้นมาทันที

สิ่งทั้งหลายของธรรมดาที่มันก็เป็นธรรมดาของมันอยู่อย่างนั้น คือมันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยไป หยุด มีการเกิดขึ้น มีการแตก (ใช้กับวัตถุ) หรือดับ (ใช้กับจิต) อยู่ตลอดเวลา (ที่เรียกว่าอนิจจัง) ถ้าจิตไปยึดถือ

เอาสิ่งที่เป็นอนิจจังนี้ไว้ด้วยความพอใจ เมื่อสิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงไป หรือแตกดับสูญหายไป เช่น ลูกรักหรือคนที่รักได้ตายจากไป หรือร่างกายของเราเกิดโรคร้ายหรือพิการ หรือทรัพย์สินเสียหาย เป็นต้น จิตที่ยึดถือนี้ก็จะยอมที่จะเกิดความเศร้าโศก หรือเสียใจอย่างรุนแรงที่เรียกว่าพราหมณ์หรือฮินดู ที่ปลอมปนเข้ามาอยู่ในคำสอนของพุทธศาสนาเข้ามาแล้วโดยที่ชาวพุทธไม่รู้ตัวเท่านั้น)

เมื่อเราเกิดความเข้าใจเรื่องทุกสิ่งว่างจากตัวตนของมันเองแล้ว เราก็นำความเข้าใจนี้มาเพ่ง (ด้วยสมาธิ) ดูสิ่งทั้งหลาย (โดยเฉพาะจิตใจและร่างกายที่สมมติเรียกว่าเป็นตัวเรา-ของเรา) ถึงเหตุและปัจจัยที่มีอยู่จริง (เหตุย่อยๆ หรือสิ่งที่มาสนับสนุนเหตุ) ที่มาปรุงแต่งให้เกิดขึ้นมา, ดูถึงความจริงที่ว่ามันไม่เที่ยง คือกำลังเปลี่ยนแปลงและแตกหรือดับไป (อนิจจัง), ดูถึงความจริงที่ว่ามันมีสภาวะที่ต้องทนอยู่เสมอ (ทุกขัง), ดูถึงความจริงที่ว่ามันไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง (อนัตตา), และดูถึงความจริงที่ว่ามันว่างจากตัวตนที่แท้จริง (สูญญตา) อยู่อย่างตั้งใจและต่อเนื่อง ซึ่งเมื่อเราได้ปฏิบัติเช่นนี้ได้ถูกต้อง ก็จะทำให้จิตมันยอมรับความจริงว่า “มันไม่มีตัวเรา-ของเราหรือตัวตนของใครๆอย่างแท้จริงเลย” แล้วจิตมันก็จะเกิดนิพพาน (คือเบื่อหน่ายทั้งสิ่งที่ให้ความสุขและสิ่งที่ให้ความทุกข์) แล้วมันก็จะคลายความยินดีหรือพอใจในสิ่งทั้งหลายของโลก โดยเฉพาะในร่างกายและจิตใจของตนเองลง และเมื่อมันคลายความพอใจแล้ว ความยึดถือว่าจิตใจและร่างกายรวมทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องว่าเป็นตัวเรา-ของเรา ก็จะดับลงทันที (แม้เพียงชั่วครู่) เมื่อความยึดถือดับลง ความทุกข์ที่เกิดขึ้นมาเพราะความยึดถือก็จะดับลงตามไปด้วย (หรือที่ยังไม่เกิดก็จะไม่เกิดขึ้น) เมื่อความทุกข์ไม่มี จิตมันก็จะกลับคืนสู่สภาพเดิมแท้ของมัน (ที่เรียกว่าประภัสสร) คือสงบ เย็น สดชื่น ปลอดโปร่ง แจ่มใส เบาสบาย หรือที่เราสมมติเรียกกันว่านิพพานนั่นเอง¹ (เดชปัญญา ภิภุ, ออนไลน์) กามโรคที่มีปัญหาคือเข้าใจการใช้ประโยชน์จากทรัพย์จะมองเห็นว่าความยึดมั่นในทรัพย์นั้นเป็นความทุกข์ ความทุกข์มีหลายลักษณะดังที่ปรากฏในสังคัม เช่น ความแก่งแย่ง ความขาดแคลน เป็นต้น แต่จะรู้จักครอบครองทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ด้วยปัญญารู้เท่าทัน ไม่เป็นทุกข์เพราะการครอบครองทรัพย์นั้น ลักษณะการใช้ทรัพย์ด้วยปัญหาคือทำบุญหรือแบ่งปันแก่ผู้อื่น แม้จะพลัดพรากจากทรัพย์ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งก็ยอมรับได้เพราะเข้าใจว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นไปตามหลักความไม่แน่นอน การครอบครองทรัพย์อย่างนี้ชื่อว่าได้รับความสุขจากการมีทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์

สรุป

กามโรคสูตรเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นาถปิณฑิกคหบดีที่พระวิหารเชตวัน เมืองสาวัตถี มีเนื้อหาว่าด้วยลักษณะและประเภทของการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์แห่งบุคคลผู้บริโภคคามหรือมีกามกิเลสอยู่ 10 ประเภท เช่น บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้วไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ เป็นต้น การแสวงหาทรัพย์ที่ปรากฏในกามโรคสูตร โดยสรุปมี 3 ประเภท ได้แก่ 1) แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิด 2) แสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบ

¹ เดชปัญญา ภิภุ, ความขัดแย้งระหว่างความเชื่อกับความจริง เรื่องความยึดมั่น, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.whatami.net/lum/lum203.html> [28 พฤศจิกายน 2566].

ธรรม และไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิดบ้าง 3) แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ลักษณะของการใช้จ่ายทรัพย์ที่ปรากฏในกามโกคีสสูตร โดยสรุปมี 5 ประเภท ได้แก่ 1) ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่ายไม่ทำบุญ 2) บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ 3) บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ 4) มัวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น 5) ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น ส่วนคติในการครอบครองทรัพย์มีทั้งยึดมั่นและไม่ยึดมั่นในทรัพย์

เอกสารอ้างอิง

- เดชปัญญา ภิภุ. (ออนไลน์). ความขัดแย้งระหว่างความเชื่อกับความจริง เรื่องความยึดมั่น. สืบค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2566, จาก <http://www.whatami.net/lum/lum203.html>.
- พระครูญาณปริชา และคณะ. (2566). พระพุทธศาสนากับวิชาชีพ. วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, ปีที่ 6 ฉบับที่ 1, (2566)
- พระมหาทองศักดิ์ อธิสโก (ตาดี). (2564). หลักสัมมาอาชีวะในพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2, (2564)
- พระธานี เขมธมโม. (2550). ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2547). มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”. ปทุมธานี: บริษัทฐานการพิมพ์จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 53. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

หลักการบริโภคอาหารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

Principles of food consumption in Buddhist scripture

พระอธิการณรงค์ ชาคโร

Phraadhikan Narong Chakharo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E-mail: sophahai123@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการบริโภคอาหารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การรู้จักประมาณ 2 อย่าง คือ 1) รู้จักประมาณในการรับ คือรับแต่พอประมาณ เพียงพอสำหรับบริโภคเท่านั้น 2) รู้จักประมาณในการบริโภค คือบริโภคแต่พอประมาณ ไม่น้อยหรือมากเกินไป การรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 เป็นการฝึกมีสติ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มุ่งทำความเพียร เพื่อพัฒนาชีวิตของตน รู้จักเลี้ยงชีพอย่างพอเหมาะพอดี ไม่ย่อท้อต่อการกระทำทำความเพียร มีจุดมุ่งหมายชีวิตที่ดี การพิจารณาใช้สอยปัจจัย 4 มีเป้าหมายเพื่อมนุษย์ดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความต้องการที่จำเป็นเท่านั้น ไม่ฟุ้งเฟ้ออันจะเป็นเหตุให้สิ้นเปลืองทรัพยากรและขัดสน พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาทั้งก่อนบริโภค ขณะบริโภค และหลังบริโภคแล้ว เพื่อให้มีสติในการบริโภค

คำสำคัญ: หลักการ, การบริโภคอาหาร, คัมภีร์พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the principles of food consumption in Buddhist scriptures. The results of the study found that knowing the limits in 2 ways: 1) knowing the limits of receiving, that is, receiving only the right amount, just enough for consumption, 2) knowing the limits of consuming, that is, consuming in moderation, not too little or too much. Knowing the limits of consuming the four requisites is a practice of mindfulness, not being greedy, not harming oneself and others, aiming to strive to develop one's life, knowing how to make a living appropriately, not being discouraged in striving, and having a good life goal. Considering the use of the four requisites aims for humans to live their lives based on only the necessary needs, not being extravagant, which will cause waste of resources and poverty.

The Lord Buddha taught us to consider before, during, and after consuming in order to be mindful of consumption.

Keywords: Principles, Food consumption, Buddhist scripture

บทนำ

พุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมว่าด้วยเรื่องการบริโภคมีจำนวนหลายชุด ในแต่ละหลักคำสอนล้วนเป็นการสืบทอดจากพระพุทธเจ้าที่มีพุทธประสงค์ให้บริโภคด้วยการรู้จักประมาณ อย่างพอดี พอเพียงและพอประมาณ ซึ่งมีหลักปฏิบัติทั้งก่อนการบริโภค ในขณะบริโภค และภายหลัง บริโภคไว้อย่างชัดเจน โดยมีวัตถุประสงค์คือให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น โดยพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้คือประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งนั้นเป็นคุณค่าการใช้สอย (Use Value) จริงๆ ส่วนคุณค่าเทียมคือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่มีความจำเป็นกล่าวคือเป็นสิ่งที่เรียกกันว่าเกินความจำเป็น การบริโภคตามหลักของทางสายกลางทำให้ไม่ติดอยู่กับรูปเสียง กลิ่น รส ค่านิยมหรือ กระแสนิยมของสังคม ไม่ตระหนี่จนเกินไป และสละสลวยพุ่มเฟิยจนเกินขอบเขต โดยยึดหลักความพอดีให้สอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจและความสามารถของตน...หลักการบริโภคตามหลักพุทธธรรมในพุทธศาสนาเป็นอีกมรรควิธีหรือทางเลือกอีกอย่างในการแก้ปัญหาบริโภคนิยมในสังคมไทย เพราะหลักคำสอนในพุทธศาสนานั้นทำให้มีความรู้หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เหมาะสม รู้จักแยกแยะในสิ่งที่จำเป็นและไม่จำเป็นต่อชีวิตหลีกเลี่ยงจากทางหายนะเป็นอยู่อย่างเหมาะสมโดยมีปัญญาเป็นเครื่องนำทาง การบริโภคที่ผิด เช่น การใช้จ่ายจนเกินฐานะความเป็นอยู่ของตน การหลงติดอยู่กับสิ่งยั่วทางกามารมณ์ การพนัน ยาเสพติดล้วนก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น ผู้บริโภคจะต้องคำนึงถึงความจำเป็นและประโยชน์ของสิ่งนั้นเสียก่อนจึงบริโภคด้วยสติปัญญา มิใช่บริโภคที่ตอบสนองต่อกิเลสตัณหาโดยปราศจากปัญญา การบริโภคหรือแม้แต่การใช้จ่ายทรัพย์สินที่หาได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามหลักพุทธศาสนาโดยมีอุดมการณ์อยู่ว่าควรให้เป็นไปตามความจำเป็น ถูกต้อง และมีเหตุผล (นคร จันทราช, 2560: 457-468)

พระพุทธองค์ทรงให้หลักในการดำรงชีวิตทั้งในลักษณะบทบัญญัติ คือ พระวินัยกำกับสำหรับบรรพชิตหรือภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นชุมชนสงฆ์ต้นแบบ ประพฤติปฏิบัติตนเป็นที่น่าเลื่อมใสแก่ชาวบ้าน พระองค์ทรงให้ความสำคัญในการแสวงหาด้วยสุจริต หรือเรียกว่า สัมมาอาชีวะ จุดประสงค์ของการแสวงหาเพื่ออาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องยังชีพ ในการผลุงธรรมชาติสำหรับชาวโลก แต่สำหรับคฤหัสถ์พระองค์ทรงสั่งสอนธรรมให้แสวงหาปัจจัยเลี้ยงชีพโดยสุจริต มุ่งอาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องยังชีพโดยชอบธรรม พระองค์ทรงสรรเสริญ ผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ เมื่อแสวงหาได้แล้วย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข และรู้จักทำบุญแจกจ่ายให้ผู้อื่น พิจารณาเห็นโทษด้วยปัญญา แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงไม่ให้ยึดติดในวัตถุ เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วย่อมรู้จักเสียสละแบ่งปันให้ผู้อื่น โดยการแสวงหาโดยสุจริตนั้น

พระองค์ทรงให้ความสำคัญในการพิจารณาการรับและการบริโภค โดยใช้หลักการรู้จักประมาณ คือ โภชนะมัตตัญญูตา และความพอใจยินดีในการรับตามมีตามได้ คือสันโดษในการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 โดยใช้ปัญญาพิจารณาโดยแยกคายว่าสิ่งของบริโภคนั้น สักว่าเป็นธาตุหรือความเป็นปฏิกุล การบริโภคจำเป็นต้องพิจารณา 3 ระยะ คือก่อนบริโภค ขณะบริโภค และหลังบริโภค เพื่อการบริโภคก็จะมีโทษ พึงมีสติให้รู้เท่าทันด้วยปัญญา ไม่รับด้วยอำนาจกิเลสตัณหา อันเป็นการส่งเสริมกิเลสตัณหาให้เพิ่มสูงขึ้น แต่การพิจารณาการบริโภคนั้น เพื่อมุ่งประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของการใช้สอยปัจจัยนั้น เป้าหมายของการบริโภคคือการพิจารณาคูณและโทษของการบริโภค พระพุทธเจ้าให้บริโภคเพื่อประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของการดำรงชีวิต โดยใช้ปัญญาในการพิจารณา มีสติรู้เท่าทัน มีความยินดี พอใจ และรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยเพื่อไม่ให้หลงเพลินเพลิน หรือยึดติดกับสิ่งของบริโภคที่เกินความจำเป็น ให้พิจารณาคูณค่าของการบริโภคด้วยการรู้จักการประมาณและการพอใจยินดีในการสิ่งของบริโภคตามฐานะและกำลังสติปัญญาของตนเอง การพิจารณาการบริโภคด้วยปัญญา การพิจารณาโดยแยกคาย คำนึงถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ในการใช้สอยปัจจัย 4 (กมลาค ภูวนาธิพงศ์, 2556: 79)

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาหลักการบริโภคอาหารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการบริโภคตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งแม้บริบทสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม หลักการดังกล่าวไม่มีล้าสมัย เพราะคำสอนพระพุทธศาสนาเป็น อภิลักขิต ผู้ศึกษาและปฏิบัติสามารถน้อมนำมาพิจารณาและปฏิบัติตามได้ทุกเมื่อ ซึ่งเป็นผลดีต่อการดำเนินชีวิตแบบยั่งยืนอันหาได้ยากในสังคมปัจจุบัน โดยงานวิจัยนี้มุ่งเสนอแนวทางการส่งเสริมการบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา

ความรู้ประมาณในการบริโภคอาหาร (โภชนะ มัตตัญญูตา)

โภชนะ มัตตัญญูตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาและรู้จักประมาณการใช้จ่ายอย่างพอเหมาะ ในที่นี้ยังหมายถึง ความรู้จักประมาณในการใช้สอยปัจจัย 4 คือ คือ จีวร (เครื่องนุ่งห่ม) บิณฑบาต (อาหาร) เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) เกสัช (ยารักษาโรค)... โภชนะ มัตตัญญูตา เป็นหลักธรรมคำสอนที่แสดงถึงการบริโภคแบบสายกลาง ลักษณะ ของโภชนะมัตตัญญูตา ดังปรากฏลักษณะของโภชนะ มัตตัญญูตา ไว้เบื้องต้นว่า ด้วยความรู้จัก ประมาณ 2 อย่าง คือ "ภิกษุณั้น พึงรู้จักประมาณ ในคำว่า ภิกษุณั้น ในธรรมวินัยนี้พึงรู้จักประมาณ เพื่อสันโดษ อธิบายว่า พึงรู้จักประมาณโดยเหตุ 2 อย่าง คือ (1) โดยการรับ (2) โดยการบริโภค" (ขุ.ม. (ไทย) 29/206/600)

จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการรู้จักความพอประมาณไว้ 2 ลักษณะ คือ การรู้จักประมาณในการรับและการรู้จักประมาณในการบริโภค ดังรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

(1) การรู้จักประมาณในการรับ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุในเรื่องการรู้ประมาณการรับไว้เพื่อให้ภิกษุรู้จักการสำรวม ในการรับปัจจัย 4 เป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณารับปัจจัย 4 แล้ว สิ่งที่น่ามาถวายนมีจำนวนมากก็ให้รู้จักพิจารณารับพอประมาณ ดังพุทธพจน์ว่า "...แม้เมื่อทนายถวายน้อย ภิกษุก็รับเพื่อความ

เอ็นดูตระกูล เพื่อการรักษาตระกูล เพื่อการอนุเคราะห์ตระกูล แม้เมื่อทนายทนายมาก ภิกษุก็รับจีวรพอกุ้มครองกาย รับบิณฑบาตพอบริหารท้อง..." (ขุ.ม. (ไทย) 29/206/601)

(2) การรู้จักประมาณการบริโภค ลักษณะของการประมาณการบริโภคในปัจจุบัน 4 ได้แก่จีวร (เครื่องนุ่งห่ม) บิณฑบาต (อาหาร) เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) เกสัช (ยารักษาโรค) โดยใช้หลักพิจารณาโดยแยกคาย ดังพุทธพจน์ว่า "...ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงฉันบิณฑบาต มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่งแต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์..." (ขุ.ม. (ไทย) 29/206/601)

พระพุทธองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับลักษณะของการประมาณการบริโภคไว้ในหลายพระสูตร โดยพระองค์ทรงใช้คำว่า การรู้จักประมาณการบริโภคด้วยการพิจารณาโดยอุบายแยกคาย ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เท่าทันก่อนการบริโภคเพื่อให้รู้เป้าหมายของการบริโภค พระองค์ทรงตรัสย้ำว่า การไม่รู้จักประมาณในการบริโภคคือการไม่รู้จักพิจารณาโดยอุบายแยกคาย

พระพุทธศาสนาสื่อว่าความหิวเป็นโรคอย่างยิ่งเพราะต้องเฝ้าระวังรักษาอยู่ ตลอดเวลาด้วยอาหาร เพราะสรรพสัตว์เป็นอยู่ได้ด้วยอาหารอาหารทำให้เกิดโรคและอาหาร ก็รักษาโรคได้เช่นกัน อาหารประเภทต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตให้ใช้สำหรับเป็นยาและเป็นอาหารบำรุงสุขภาพ (ส.สพ. (ไทย) 18/90/90) ตามที่ระบุไว้มีดังนี้ 1) อาหารประเภทน้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม่ข้น น้ำต้มถั่วเขียวข้น น้ำต้มเนื้อ พระพุทธเจ้าทรง อนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันยาถ่าย ใช้บำรุงสุขภาพได้ 2) ข้าวยาคุเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้า ทรงประชวรด้วยโรคลมในท้อง พระอานนได้ต้มข้าวยาคุถวาย ซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร ถั่วเขียว และงาบดถวายเป็น ครั้นทรงดื่มแล้วทรงหายจากการประชวรนอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังได้ตรัส ว่าข้าวยาคุเป็นยาและตรัสถึงประโยชน์ของข้าวยาคุไว้มี 5 ประการ (วิ.ม. (ไทย) 5/264/70) คือ 1) บรรเทาความหิว 2) บรรเทาความกระหาย 3) ทำให้ลมเดินคล่อง 4) ชำระลำไส้ 5) ช่วยย่อยอาหาร การบริโภคแต่พอดีเป็นการรักษาโรคที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้เช่น “มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อรู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้วย่อมมีเวทนาเบาบางเขยอมน้ำย่อย ยั่งยืน” (ส.ส. (ไทย) 15/124/145)

ดังปรากฏในอรรถกถาสกขาคก ปรรณพระภิกษุรูปหนึ่งฉันมากเกินไปจนถึงแก่ภรรณภาพ ความว่า “หากรู้ประมาณในการบริโภคอยู่เพียงใด ก็ได้สืบอายุและได้เลี้ยงดูบิดามารดาอยู่เพียงนั้น ” (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 3/4/42) จากนั้นได้ตรัสพระคาถาความว่า ภิกษุจะบริโภคของสดหรือของแห้งก็ตาม ไม่ควรให้อิ่มเกินไป ควรเป็นผู้มีท้องพ่องและรู้จักประมาณในอาหาร ควรมีสติฟังเสียงในเมื่อเหลืออีก 3-5 คำก็จะอิ่ม แต่ให้ฟังดื่มน้ำเข้าไปแทน แค่นี้ก็เป็นเพียงพอแล้วเพื่อจะให้ได้อย่างเหมาะสมสำหรับภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่น เวทนาของภิกษุนั้นผู้เป็นมนุษย์มีสติกำกับอยู่ทุกเวลา ผู้ได้อาหารแล้วรู้จักประมาณในการกิน ย่อมเป็นเวทนาที่เบา อาหารที่บริโภคย่อมค่อยๆ ย่อยไปเลี้ยงอายุ (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 3/4/42) การใช้อาหารในการรักษาโรคนั้น ในพระไตรปิฎกมีปรากฏถึงกรณีที่ทรงแนะนำพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ทรงอิดออดพระวรกาย เนื่องมาจากเสวยพระกระยาหารมากเกินไป พระพุทธองค์ทรงตรัสเตือนว่า มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้มา ย่อมมีเวทนาเบา

บาง เขาย่อมแก่ช้า ครองอายุได้ยืนนาน พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงนำไปปฏิบัติตาม ทำให้พระวรกาย กระปรี้กระเปร่าดีขึ้น (ส.ส. (ไทย) 15/364-367/103-104)

ดังนั้น คำสอนเกี่ยวกับการบริโภคอาหารนั้นมีปรากฏเป็นจำนวนมากในพระไตรปิฎก สามารถนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติได้ในการดำเนินชีวิต การบริโภคอาหารหรือโภชนาการปฏิบัตินั้น ส่วนมากเป็นไปเพื่อการป้องกันโรคมกกว่าการรักษาโรค เพราะอาหารคือสิ่งที่มนุษย์รับประทานเข้าไป ย่อมส่งผลต่อสุขภาพโดยตรง การเลือกกินอาหารที่มีประโยชน์จึงเป็นการป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดีดัง ดังคำว่าที่ว่า ให้กินอาหารเป็นยา อย่ากินยาเป็นอาหาร (ชลธิชา กาญจนศิริ และ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2563: 66-67)

การบริโภคปัจจัย 4 ด้วยพื้นฐานศีล สมาธิปัญญา เริ่มจากการรู้จักแสวงหาโดยสุจริต การรู้จักพิจารณาใช้สอยปัจจัย 4 การบริโภคแบบพอต่อการรู้จักแบ่งปัน สามารถพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายของประโยชน์ของชีวิตได้ในที่นี้ขอวิเคราะห์ประโยชน์ 3 ระดับ คือ

1. ประโยชน์ของการบริโภคในปัจจุบัน

การบรรลุจุดหมายของชีวิตตนเป็นผลมาจากสิ่งที่ประสบได้ในชีวิตประจำวัน การบริโภคแบบสายกลางส่งผลให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน กล่าวคือ การมีสุขภาพที่แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีอายุยืนนาน มีครอบครัวที่มั่นคง ประกอบอาชีพที่สุจริต ใช้ชีวิตแบบพอประมาณ และความผาสุกในวงศ์ตระกูล โดยเฉพาะเน้นการพึ่งตนเองได้ในทุกระดับ เพื่อไม่ต้องเป็นภาระผู้อื่น การบริโภคในลักษณะที่ไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น บำเพ็ญ กิจอย่างได้ผลดีเป็นการให้ประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น โดยใช้ปัญญาในการพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์เมื่อมีทรัพย์แล้วย่อมรู้จักใช้สอยทรัพย์พอประมาณ รักษาทรัพย์ไว้ให้ตั้งอยู่นาน ดังในกถาสุตระว่าด้วยตระกูลใดถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้นานเพราะ เหตุ 4 ประการ คือ "...1) แสวงหาพัสดุที่หายไป 2) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า 3) รู้จักประมาณในการบริโภค 4) ตั้งสติหรือบุรุษผู้ศรัทธาให้เป็นใหญ่..."

กล่าวได้ว่าการรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในชีวิตประจำวัน เป็นการฝึกให้รู้จักพึ่งตนเอง มีสติ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มุ่งสร้างความเพียรตามกำลังสติปัญญา เพื่อพัฒนาชีวิตของตน รู้จักเลี้ยงชีพอย่างพอเหมาะพอดีไม่ย่อท้อต่อการกระทำความเพียรรักษาทรัพย์ไว้ให้ตั้งอยู่ได้นาน มีเป้าหมายในการกระทำความดีไปจุดมุ่งหมายชีวิตที่ดี ฉะนั้นการดำเนินชีวิตในการบริโภคแบบสายกลางเป็นการสร้างความผาสุกต่อตนและครอบครัวให้มีความมั่นคงในสังคม เพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน

2. ประโยชน์ของการบริโภคในเบื้องหน้า

การรู้จักแสวงหาสิ่งของบริโภคใช้สอยด้วยความบริสุทธิ์ตามกำลังกายวาจาใจ ตามกำลังสติปัญญาความสามารถโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น และการรู้จักประมาณใช้สอยบริโภคปัจจัย 4 เพื่อดำรงชีวิต นอกจากจะทำให้ชีวิตมีความสุขครอบครัวมีความสุขแล้วยังก่อให้เกิดความอิมเมจ นำไปสู่การปฏิบัติที่มุ่งไปสู่เป้าหมายและคุณค่าในชีวิต ซึ่งเป็นประโยชน์และคุณค่าทางด้านจิตใจและทางศีลธรรม การบริโภคเพื่อเป้าหมายที่แท้จริงเป็นการฝึกปฏิบัติตน เพื่อละกิเลส ตัณหา มุ่งบริโภคใช้สอยเพื่อยกระดับจิตใจ ด้วยการ

พิจารณาบริโศกด้วยปัญญา มีสติรู้เท่าทันในการ ใช้ชีวิตแบบสายกลาง เป็นการสร้างหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง ศรัทธา ในการใช้ชีวิตแบบมีเป้าหมาย มีความสุขในปัจจุบันทั้งกลางวันและกลางคืน ดังในสุขวิหารสูตรว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข กล่าวคือ "ภิกษุใดคัมครองทวารทั้ง 6 นี้ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทั้งรู้จักประมาณในการบริโศก สรรวมอินทรีย์ทั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมประสบสุขทั้งทางกายและทางใจ ภิกษุเช่นนั้นจะไม่มีความร้อนกายเร่าร้อนใจเลย ชื่อว่าอยู่เป็นสุขทั้งกลางวันและกลางคืน" (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/29/376) และการรู้จักประมาณในการบริโศกยังเป็นทุนประกันชีวิตที่ดีในภพหน้าได้กล่าวคือ "...ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 2 ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นสุขไม่อดัด ไม่คับแคบ ไม่กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้วพึงหวังได้สุดติ..." (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/29/376)

ฉะนั้น การรู้จักพิจารณาการรู้จักประมาณในการบริโศก ด้วยการมีสติรู้เท่าทันในการ บริโศก มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตแบบสายกลาง มีความสุขในปัจจุบัน และยังเป็นการสร้างหลักประกันชีวิตที่ดีในภพหน้าได้อีกด้วย

3. ประโยชน์สูงสุดของการบริโศก

การพิจารณาการรู้จักประมาณการบริโศกใช้สอยเป็นการปฏิบัติเพื่อละกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นการบริโศกเพื่อให้เห็นความเป็นจริง โดยเฉพาะการรู้จักพิจารณาถึงเป้าหมายการบริโศกใช้สอย ด้วยปัญญาทุกครั้งเพื่อจุดมุ่งหมายคือนิพพาน เป็นความสุขที่ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นในวัตถุ มีจิตที่เป็นอิสระไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง การปฏิบัติไปถึงจุดมุ่งหมายดังกล่าว ต้องมีปัญญารู้เท่าทันในการใช้ชีวิตอย่างแท้จริง โดยธรรม 3 ประการ คือ 1) การเป็นผู้คัมครองอินทรีย์ทั้งหลาย 2) เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ 3) เป็นผู้ประกอบความเพียร เป็นธรรมที่จะนำไปสู่การสิ้นอาสวะทั้งหลาย นอกจากนี้ภิกษุประกอบด้วยธรรม 4 ประการไม่อาจเสื่อม ได้ชื่อว่า ไกล้นนิพพาน ธรรม 4 ประการได้แก่ 1) สมบูรณ์ด้วยศีล 2) คัมครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย 3) รู้จักประมาณในการบริโศก 4) ประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่เนืองๆ จะเห็นได้ว่าการใช้ปัญญาในการรู้จักประมาณในการบริโศก มีความเพียรอย่างต่อเนื่อง มีเป้าหมายในการปฏิบัติอย่างแน่วแน่เพื่อ พัฒนาตนในการใช้ชีวิต ไม่หวั่นไหวต่อการเปลี่ยนแปลง ในโลกธรรมที่มากกระทบ นำไปสู่ดำเนินชีวิตแบบสายกลาง เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพานได้ (กมลส ภูวนาธิพงศ์, 2556: 67-69)

การพิจารณาก่อนบริโศก (ปัจเจกกรณีวิธี)

ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของชาวพุทธที่ถือว่าเป็นวิถีชีวิตตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอันที่จะฝึกฝนพัฒนาจิตเพื่อมั่งผลอันสูงสุดคือ มรรค ผล นิพพาน พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนว่า ปัจจัย 4 เป็นอุปกรณ์เครื่องดำรงชีพของมนุษย์ ปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า

“ความรู้จักพอประมาณอันเป็นไปเพื่อความบริโศก คือ รู้จักพอประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร” (อง.สตตก. (ไทย) 23/68/143-144) ดังนั้นการใช้สอยปัจจัย 4 จึงมี

ขั้นตอนในการใช้สอย ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า "ปัจจุเวกขณสุทธิ" เพราะบริสุทธิ์ได้ด้วยการพิจารณา เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อเห็นอาทินพในการบริโภคปัจจัยที่ยังมิได้พิจารณา พึงพิจารณาปัจจัยทั้งหลาย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538: 85)

การพิจารณาในการใช้สอยปัจจัย 4 เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่าด้วยลักษณะหรือ กฎเกณฑ์ที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ เพื่อมนุษย์จะได้ปฏิบัติตัวหรือดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้วางรูปแบบของพระสงฆ์เป็น ตัวอย่าง ด้วยการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานความต้องการปัจจัย 4 มีอาหารบิณฑบาตจากผู้มีศรัทธาตามรูปแบบและบริโภคด้วยการพิจารณาว่า จักฉันเพื่อยังอัตภาพให้เป็นอยู่ได้นั้น

การบริโภคพระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายว่า การบริโภคปัจจัย 4 คือ “เครื่องนุ่งห่มก็ใช้สอยเพื่อปกปิดร่างกาย ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง เป็นเครื่องประดับ อาหารก็รู้ว่าบริโภค เพื่อยังอัตภาพร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ บรรเทาความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ เพื่อที่จะได้มีกำลังในการสร้างคุณความดีที่อยู่อาศัยก็ใช้สอย เพื่อบำบัดความหนาว ความร้อน และป้องกันอันตรายจากสัตว์และฤดูกาล ส่วนยารักษาโรคก็ใช้เพื่อบำบัดเวทนา อาพาธต่างๆ การบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 จึงต้องพิจารณาให้ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ จึงจะได้รับประโยชน์สำหรับบริโภคเอง” (ม.ม. (ไทย) 12/23/22-23)

ส่วนที่เกี่ยวกับขรรวาส พระพุทธเจ้าได้แสดงเรื่องการพิจารณาความจำเป็นในการใช้สอยปัจจัย 4 หรือความรู้จักพอประมาณในปัจจัย 4 ซึ่งว่าด้วยหลักการแสวงหาทรัพย์การรักษาทรัพย์ การรักษาสมบัติของตน การเก็บออม การลงทุน การแบ่งปันส่วนทรัพย์ เพื่อใช้จ่ายให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์โดยไม่ต้องเบียดเบียนตนและผู้อื่น

การพิจารณาที่มีความหมายใกล้เคียงกับความรู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดีเช่น รู้จัก ประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วย ความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการโดยมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ม.ป.ป.: 16)

เรื่องการพิจารณา หรือความรู้ประมาณดังที่กล่าวแล้ว เป็นทั้งหลักคำสั่งและคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งในเบื้องต้นนั้นพอมิคนเข้ามาบวชก็ต้องเริ่มให้รู้จักการพิจารณาในการบริโภคปัจจัย 4 จึงเริ่มต้นที่ให้อาหารคำว่า “โภชน มัตตัญญูตา” ซึ่งพระภิกษุในสมัยก่อนจึงต้องศึกษาและทำความเข้าใจในบทอภิธานปัจจุเวกขณ เมื่อบริโภคอาหารก็ให้พิจารณาว่า ที่เราบริโภคอาหารนี้ไม่ใช่มุ่งเพื่อเห็นแก่เอร็ดอร่อย ไม่ใช่เพื่อจะหาความสนุกสนาน มัวเมา แต่เพื่อจะได้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ให้ร่างกายมีสุขภาพดี เป็นผาสุก เมื่อเรามีร่างกายดี อยู่ผาสุกแล้วก็จะสามารถทำกิจกรรมที่ดีงาม ทำหน้าที่การงานของตนได้ด้วยดี ซึ่งมีอยู่ 3 ขณะ หรือ 3 ขั้นตอน คือ

ก่อนรับปัจจัย 4 ใช้บท (ปฏิสงขฯ โยนิโส ฯ) ขณะรับปัจจัย 4 ใช้บท (ยถาปัจจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตฺ ฯ) หลังจากใช้สอยเสร็จเรียบร้อยแล้วใช้บท (อชฺช มยา อปฺจเวกขิตฺวา ฯ)

พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องการพิจารณาหรือความรู้จักพอประมาณในปัจจัย 4 แก่ ภิกษุว่า

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชชบิหาร หากภิกษุไม่รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชชบิหาร เราไม่พึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญูในที่นี้ แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานะปัจจัยเภสัชชบิหาร ฉะนั้น เราจึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญู” (อง.สตตก. (ไทย) 23/68/143-144)

1. การพิจารณาก่อนรับปัจจัย 4

1) ปฏิสงขฯ โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามิ ฯ

คำว่า เครื่องนุ่งห่มสำหรับภิกษุ หมายถึง ผ้าทุกผืนที่พระภิกษุใช้นุ่งห่ม ไม่ว่าจะเป็นจีวร สบง อังสะ สังฆาฏิเหล่านี้ เป็นต้น การใช้เครื่องนุ่งห่มนั้นก็เพื่อจะบำบัดความหนาว อันเป็นเหตุให้ เกิดอาพาธประการหนึ่ง เพื่อป้องกันแมลงและสัตว์ร้ายทำอันตรายประการหนึ่ง และเพื่อปกปิด อวัยวะที่น่าอายอีกประการหนึ่ง การใช้เครื่องนุ่งห่มเช่นนี้ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ก็เพื่อให้ภิกษุพุ่มเฟือย ใช้แต่พอตามความจำเป็น การใช้เครื่องนุ่งห่มในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระภิกษุสงฆ์กำหนดพิจารณาก่อนจะใช้เครื่องนุ่งห่มว่า “เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว ใช้สอยเครื่องนุ่งห่ม เพียงเพื่อบำบัดความหนาว ความร้อน บำบัดสัมผัสอันเกิดจาก เหลือบยุง ลม แดดและสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่เกิดความละอาย” (ม.ม. (ไทย) 12/23/22)

2) ปฏิสงขฯ โยนิโส ปิณฑปาตํ ปฏิเสวามิ ฯ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักในการบริโภคอาหารไว้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์การบริโภค อาหารก็ถือว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ เช่นกัน เพราะว่าอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต พระพุทธศาสนามีหลัก คำสอนเรื่องการบริโภคอาหาร ด้วยวิธีการพิจารณาความรู้จักพอประมาณ ในการรับประทานอาหาร อาหาร นั้นอาจจะส่งผลให้เป็นคุณและโทษแก่ชีวิตได้เหมือนกัน การบริโภคอาหารจึงต้องอาศัยหลักพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของคุณค่าของอาหารให้ถ่องแท้ก่อนที่จะบริโภค คำสอนจึงมุ่งให้พิจารณาด้วย ปัญญา ก่อนบริโภคและหลังบริโภค

การไม่พิจารณาก่อนบริโภคถือว่าการบริโภคเช่นนั้นเป็นการบริโภคของคนเป็นหนี้ แทนที่จะได้ ประโยชน์จากการบริโภค ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนแก่พระภิกษุในการพิจารณาก่อนบริโภคว่า

“เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงบริโภคอาหาร มิใช่เป็นการบริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อ ประดับตกแต่ง แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้เพื่อระวังความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ความดี ด้วย ความหวังว่า เราจักบำบัดทุกข์เก่า ป้องกันทุกข์ใหม่ ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ด้วยการบริโภคนี้ความไม่มีโทษ และ ความเป็นอยู่อย่างผาสุกจักเกิดขึ้น” (ม.ม. (ไทย) 12/23/22)

3) ปฏิสงขฯ โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวามิ ฯ

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญแก่เรื่องที่อยู่อาศัยเป็นอย่างมาก กรณีผู้บวชใหม่ก็จะมีพระอุปัชฌาย์บอกให้ทราบหลังจากผ่านพิธีอุปสมบทแล้ว เพื่อให้รู้จักใช้ปัจจัยเหล่านั้นตามควรแก่ฐานะ จะได้ไม่เดือดร้อนเพราะปัจจัย 4 พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์และ ประโยชน์ที่พึงประสงค์จากการใช้เสนาสนะ จะต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ทรงให้พิจารณาด้วย อุบายวิธีแยกคายและต้องการให้มีการพิจารณาอยู่บ่อยๆ เพื่อค่อยๆ ปรับจิตใจให้ยอมรับความจริง เรื่องการบริโภคใช้สอยที่อยู่อาศัย โดยให้พิจารณาตามนี้ว่า

“เราพิจารณาโดยแยกคายแล้ว จึงได้ใช้สอยที่อยู่อาศัยว่า เพียงเพื่อบำบัดความหนาว ร้อน บำบัดสัมผัสจากเหลือบุง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตรายอันเกิดจากฤดูกาลและเพื่อแสวงหาความสงบ” (ม.ม. (ไทย) 12/23/22)

4) ปฏิสงขา โยนิโส คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ปฏิเสวามิ ฯ

การใช้ยารักษาโรคในพุทธศาสนาก็เพื่อระงับอาพาธหรือโรคต่างๆ อันเป็นบ่อเกิดแห่ง ทุกขเวทนา ดังนั้น ก่อนที่พระภิกษุจะบริโภคจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ จนมั่นใจว่าเมื่อบริโภค แล้ว ทุกขเวทนาในตนจะถูกระงับอย่างแท้จริง อนึ่ง ในเรื่องของการบริโภคคิลานเภสัชนี้มีสิ่งที่จะต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีการใช้ยาที่เป็นโทษแก่ร่างกายกันอย่าง กว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาประเภทที่เรียกกันว่า “ยาเพิ่มพลังหรือยาขยัน” และ “ยา อายุวัฒนะ” นั้น ที่แท้คือยาที่ก่อให้เกิดทุกขเวทนา มิใช่ระงับทุกขเวทนา ฉะนั้น ก่อนจะบริโภคจึง ต้องพิจารณาให้ดีว่าระงับทุกขเวทนาได้จริงและพิจารณาก่อนจะบริโภคให้ดูว่าสิ่งนั้นเป็น คิลานเภสัชที่เหมาะสมกับตนหรือไม่

พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงประเภทคนไข้ไว้ดังนี้

ประเภทที่ 1 คนไข้บางคน จะได้ยาอาหาร คนพยาบาล เป็นที่สบาย หรือไม่ก็ตามไม่อาจหายจากการอาพาธได้

ประเภทที่ 2 คนไข้บางคน จะได้ยาอาหาร คนพยาบาลอันเป็นที่สบาย หรือไม่ก็ตาม ก็หายจากโรคได้

ประเภทที่ 3 คนไข้บางคน จะต้องได้ยา อาหาร คนพยาบาลอันเป็นที่สบายเท่านั้น จึงจะหายจากโรคได้ (อง.ตัก. (ไทย) 20/22/169-170)

พระพุทธเจ้าทรงประทานพุทธานุญาตคนพยาบาล อาหาร เป็นพิเศษสำหรับคนป่วย ทำให้มีส่วนช่วยคนไข้ 2 ประเภทแรกด้วย แต่เรื่องของการใช้ยาซึ่งคนป่วยจะต้องรับประทาน ดื่ม ในยามที่ป่วยไข้เท่านั้น เหตุนี้จึงทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ หรือประโยชน์ที่จะได้รับจากการใช้ยาตามนี้ว่า “เราพิจารณาโดยแยกคายแล้วรับประทานยาเพียงเพื่อบำบัดเวทนา มีอาพาธต่างๆ เป็นมูล อันเกิดขึ้นแล้ว เพื่อเป็นผู้หาความลำบากมิได้เป็นอย่างยิ่ง” (ม.ม. (ไทย) 12/23/22)

2. การพิจารณาขณะรับปัจจัย 4

1) ยถาปจยํ ปวตตมานํ ธาตุมตตเมเวตํ ยทิทํ จีวรํ ฯ (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวณฺโณ), 2542: 18)

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พิจารณาเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มว่า ผ้าทุกผืนที่พระภิกษุใช้นุ่งห่ม ไม่ว่าจะเป็นจีวร สบง อังสะ สังฆาฏิเหล่านี้ เป็นต้น จีวรที่เราใช้สอยกันเป็นเพียงวัตถุธาตุ และบุคคลที่ บริโภคจีวรก็เป็นเพียงวัตถุ การใช้เครื่องนุ่งห่มนั้นก็เพื่อจะบำบัดความหนาวอันเป็นเหตุให้เกิดอาพาธประการหนึ่ง เพื่อป้องกันแมลงและสัตว์ร้ายทำอันตรายประการหนึ่ง และเพื่อปกปิดอวัยวะที่น่าอายอีกประการหนึ่ง การใช้เครื่องนุ่งห่มเช่นนี้ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ก็เพื่อไม่ให้ภิกษุฟุ้งเฟ้อ ใช้แต่พอตามความจำเป็นการใช้เครื่องนุ่งห่มในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระภิกษุสงฆ์กำหนดพิจารณาก่อนจะใช้เครื่องนุ่งห่มว่า

ภิกษุพิจารณาว่า จีวร (เครื่องนุ่งห่ม) นี้เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นเพียงธาตุและบุคคลผู้ใช้สอยจีวรนั้นก็เป็นเพียงธาตุ มิใช่สัตว์ไม่มีชีวิต เป็นสิ่งว่างเปล่า เพราะจีวรทั้งหมดเหล่านี้มิใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจมาแต่เดิม เมื่อมาถูกต้องกับร่างกายที่เนาเปื่อยนี้จึงกลายเป็นสิ่งน่ารังเกียจอย่างยิ่ง

2) ยถาปจยํ ปวตตมานํ ธาตุมตตเมเวตํ ยทิทํ ปิณฑปาโต ฯ

สำหรับการบริโภคอาหารของบรรพชิตและคฤหัสถ์ การบริโภคอาหารก็ถือว่าเป็นพหุเศรษฐกิจเช่นกัน เพราะอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องการบริโภคอาหาร การบริโภคอาหารจึงต้องอาศัยหลักพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ถึงวัตถุประสงค์ของการบริโภคอาหาร คำสอนจึงมุ่งให้พิจารณาด้วยปัญญาขณะบริโภค การไม่พิจารณาขณะบริโภคถือว่าเป็นการบริโภคของคนเป็นหนี้ แทนที่จะได้ประโยชน์จากการบริโภค ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนแก่พระภิกษุในการพิจารณาก่อนบริโภคว่า

ภิกษุพิจารณาว่า ปิณฑปาโต (อาหาร) นี้ เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นเพียงธาตุและบุคคลผู้บริโภคอาหารนั้นก็เป็นเพียงธาตุมิใช่สัตว์ไม่มีชีวิต เป็นสิ่งว่างเปล่า เพราะอาหารทั้งหมดนั้นมิใช่ เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจมาแต่เดิม เมื่อมาถูกต้องกับร่างกายที่เนาเปื่อยนี้จึงกลายเป็นสิ่งน่ารังเกียจ อย่างยิ่ง

3) ยถาปจยํ ปวตตมานํ ธาตุมตตเมเวตํ ยทิทํ เสนาสนํ ฯ (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวณฺโณ), 2542: 19)

เรื่องที่อยู่อาศัยก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างมากในพระพุทธศาสนา ผู้บวชจึงควรศึกษาให้รู้จัก พิจารณาใช้ปัจจัยเหล่านั้น จะได้ไม่เดือดร้อนเพราะปัจจัย 4 พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่พึงประสงค์จากการใช้เสนาสนะจะต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ทรงให้พิจารณาด้วยอุบายวิธีแยบคายและต้องการให้มีการพิจารณาอยู่บ่อยๆ เพื่อค่อยๆ ปรับจิตใจให้ ยอมรับความจริงเรื่องการบริโภคใช้สอยที่อยู่อาศัย โดยให้พิจารณาตามนัยว่า

ภิกษุพิจารณาว่า เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) นี้เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นเพียงธาตุและบุคคลผู้ใช้สอยเสนาสนะนั้นก็เป็นเพียงธาตุ มิใช่สัตว์ไม่มีชีวิต เป็นสิ่งว่างเปล่า เพราะที่อยู่อาศัยทั้งหมดเหล่านี้มิใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจมาแต่เดิม เมื่อมาถูกต้องกับร่างกายที่เนาเปื่อยนี้จึงกลายเป็นสิ่งน่ารังเกียจอย่างยิ่ง

4) ยถาปจยํ ปวตตมานํ ธาตุมตตเมเวตํ ยทิทํ คิลานปจยเภสัชชปริกขารो ฯ (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวัฒนโณ), 2542: 20)

การใช้ยารักษาโรคในพุทธศาสนาก็เพื่อระงับอาพาธหรือโรคต่างๆ อันเป็นบ่อเกิดแห่ง ทุกขเวทนา ดังนั้น พระภิกษุจะบริโภคน้ำจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ จนมั่นใจว่าเมื่อบริโภคแล้ว ทุกขเวทนาในตนจะถูกระงับอย่างแท้จริง อนึ่ง ในเรื่องของการบริโภคคิลานเภสัชนี้มีสิ่งที่จะต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีการใช้ยาที่เป็นโทษแก่ร่างกายกันอย่าง กว้างขวาง เหตุนี้พระพุทธรองค์ทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หรือประโยชน์ที่จะได้รับ จากการใช้ยาตามนัยว่า ภิกษุพิจารณาว่า

คิลานปัจฉยเภสัชชปริกขาร (ยาและวัตถุสำหรับแก้เจ็บไข้) นี้ เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นเพียงธาตุ และบุคคลผู้บริโภคน้ำและวัตถุสำหรับแก้เจ็บไข้ก็เป็นเพียงธาตุ มิใช่สัตว์ไม่มีชีวิต เป็นสิ่ง ว่างเปล่า เพราะยาและวัตถุสำหรับแก้เจ็บไข้ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจมาแต่เดิม เมื่อมาถูกต้องกับร่างกายที่เนาเปื่อยนี้จึงกลายเป็นสิ่งน่ารังเกียจอย่างยิ่ง

3. การพิจารณาหลังจากรับปัจจัย 4

1) อชช มยา อปจเวกขิตวา ยํ จีวรํ ปริภุตุตํ ฯ

เมื่อพิจารณาปัจเจกขณะทั้งก่อนบริโภคและขณะบริโภคแล้วแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ และประโยชน์แท้จริงที่จะได้รับจากเครื่องนุ่งห่มก็คือเพื่อป้องกันบรรเทาอันตรายจากธรรมชาติมีหนาว ร้อน ฝนตก และช่วยบำบัด บรรเทาอันตรายจากสัตว์จำพวกเหลือบ ยุง เป็นต้น ที่สำคัญเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิด หากไม่ปกปิดเป็นเรื่องน่าละอาย เสื่อมเสียถูกตำหนิตืดเย็น ได้หลังจากนั้นเราจึงกลับมาพิจารณาว่าสิ่งที่เราบริโภคไปแล้วนั้นเราบริโภคเพื่ออะไร เหตุนี้พระพุทธรเจ้าจึงทรงตรัสสอนให้พิจารณาหลังใช้สอยปัจจัย 4 ว่า

ภิกษุพิจารณาว่า จีวร (เครื่องนุ่งห่ม) ที่เราไม่ได้พิจารณาแล้วใช้สอย เป็นไปเพียงเพื่อป้องกัน ความร้อน หนาว ป้องกันเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน และเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่น่าละอาย (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวัฒนโณ), 2542: 26) ห้ามภิกษุใช้เครื่องนุ่งห่มที่ทำจากวัสดุอื่น 8 อย่าง (วิ.ม. (ไทย) 5/130/240)

1. คากรอง คือเครื่องปกปิดร่างกายที่ทำด้วยหญ้า
2. เปลือกต้นไม้กรอง คือ ผ้าทอจากเปลือกต้นไม้
3. ผลไม้กรอง คือ ผ้าทอจากผลไม้
4. ผ้ากัมพลทำด้วยผมจากคน คือ ผ้าทอผมจากคน
5. ผ้ากัมพลทำด้วยขนหางสัตว์ คือ ผ้าทอจากขนหางสัตว์
6. ปีกนกเค้า คือ ทำจากปีกนกเค้า
7. หนังสือก คือ ทำจากหนังสือก

เหตุผลที่ทรงห้ามพระภิกษุนุ่งห่มเครื่องนุ่งห่มที่ทำจากวัสดุอื่น 8 อย่าง คือทำให้เกิด อูจจาตอันตราย ไม่สบายในการนุ่งห่ม และสีสันต่างก็จะดูไม่เหมือนกัน

2) อชช มยา อปจจเวกชิตวา โย ปิณปาโต ปริภุโต ๑ (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวงโณ), 2542: 26)

จุดมุ่งหมายที่แยกย่อยของการบริโภคอาหารก็เพื่อป้องกันอัสวะอันจะบังเกิดขึ้นในตนรวมทั้งผู้อื่นด้วย พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงสอนถึงวัตถุประสงค์ที่ถูกต้องในการบริโภค กล่าวคือ ให้พิจารณาว่า พระภิกษุบริโภคอาหารก็เพื่อยังชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป และเพื่อระงับความหิว แล้วอาศัยกำลังกายอันเกิดจากการบริโภคนั้น ศึกษาไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิปัญญา ประพฤติพรหมจรรย์ได้โดยบริสุทธิ์ บริบูรณ์เพื่อความหลุดพ้นของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถทำประโยชน์ให้เกิดแก่สังคม เมื่อพิจารณาปัจเจกขณะทั้งก่อนบริโภคและขณะบริโภคแล้ว หลังจากนั้นจึงควรพิจารณาอีกครั้งหนึ่งตามที่พระพุทธองค์สอนว่า

ภิกษุพิจารณาว่า อาหารที่เราไม่ได้พิจารณาแล้วบริโภค (แต่) มิใช่บริโภคเพื่อความสนุกสนาน มิใช่บริโภคด้วยความมัวเมา มิใช่บริโภคเพื่อตกแต่ง มิใช่บริโภคเพื่อประดับประดา แต่บริโภคเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ ให้อัฐภาพเป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเสียดแทง และเพื่อการสนับสนุนต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ดังนั้น เรา (บริโภคอาหาร) จะบำบัดเวทนาเก่า (ความหิว) และ จะไม่ให้เวทนาใหม่ (ความอึดอัด) เกิดขึ้น เราจักได้ความคล่องตัว ความไม่มี โทษ และความอยู่อย่างผาสุก (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวงโณ), 2542: 27-28)

3) อชช มยา อปจจเวกชิตวา ยํ เสนาสนํ ปริภุตํ ๑

เมื่อพิจารณาเจตนารมณ์ในการใช้ที่อยู่อาศัยแล้วย่อมเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นการใช้ที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นที่นอนและที่นั่งอย่างแท้จริง คือ เพื่อบำบัดความหนาวร้อน และเพื่ออยู่ตามลำพังอย่างสงบ นอกจากนี้ก็เพื่อบรรเทาอันตราย 2 อย่าง คือ อันตรายอันเนื่องจากการเบียดเบียนของเหล่าสัตว์ร้ายต่างๆ และอันตรายอันจะเกิดขึ้นเนื่องจากการเห็นรูป แล้วทำให้กิเลสตามเฟื่องฟูขึ้น ด้วยเหตุนี้พระภิกษุสงฆ์จึงจำเป็นต้องพิจารณาโดยแยกย่อยในการใช้สอยเสนาสนะอันเป็นที่อยู่อาศัย โดยให้พิจารณาว่า ภิกษุพิจารณาว่า เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) ที่เราไม่ได้พิจารณาแล้วจึงใช้สอย เป็นไปเพียงเพื่อป้องกันความร้อน หนาว ป้องกันเหลือบยุงและสัตว์เลื้อยคลาน และเพียงเพื่อป้องกันอันตรายที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูและเพื่อหลักเรือนสำหรับภาวนา

4) อชช มยา อปจจเวกชิตวา โย คิลานปลจยเภสชชปริกขาโร ปริภุโต ๑

พระพุทธเจ้าทรงประทานพุทธานุญาตคนพยาบาล อาหาร เป็นพิเศษสำหรับคนป่วย เรื่องของยา ซึ่งคนป่วยจะต้องรับประทาน ดื่มในยามที่ป่วยไข้เท่านั้น เหตุนี้จึงทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หรือประโยชน์ที่จะได้รับการใช้ยา ด้วยเหตุนี้พระภิกษุสงฆ์จึงจำเป็นต้องพิจารณาโดยแยกย่อยในการบริโภคยาโดยให้พิจารณาว่า

ภิกษุพิจารณาว่า ยาและวัตถุที่สำหรับแก้เจ็บไข้ที่เราไม่ได้พิจารณาแล้วจึงบริโภค เป็นไปเพียงเพื่อบำบัดเวทนาที่เกิดขึ้นจากอาพาธต่างๆ นานา และเพื่อมุ่งความเป็นปกติ (ของร่างกาย) (พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวงโณ), 2542: 28-29)

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตพืชที่เป็นยาและเภสัชที่ช่วยบรรเทาความหิวและโรคไว้ใน เกสัชขันธ์กะ มหาวรรคแห่งพระวินัย (วิ.ม. (ไทย) 5/290-263/43-48) ดังนี้

1. ทรงอนุญาตให้พระฉันเภสัช 5 คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ในเวลาวิกาลได้เมื่อถูก ความหิวเสียดแทง

2. ทรงอนุญาตให้ใช้รากไม้บางชนิดเป็นยาได้ เช่น ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ ข่า อุต พืช ผัก และรากพืชต่างๆ ที่ใช้ได้

3. ทรงอนุญาตให้ใช้น้ำฝาดของพืชบางชนิดเป็นยาได้ เช่น น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาด กระดอม หรือข้า น้ำฝาดบรเพ็ด พญามือเหล็ก กะถินพิมาน และน้ำฝาดที่เกิดจากพืชชนิดอื่น

4. ใบไม้บางชนิดที่ใช้เป็นยาได้ทรงอนุญาตให้นำสิ่งเหล่านั้นมาประกอบเป็นยา เช่น ใบสะเดา ใบ มูกมัน ใบขี้กา ใบกระดอม ใบแมงลัก ใบกะเพรา เป็นต้น

5. ทรงอนุญาตให้ใช้ผลไม้บางชนิดเป็นยาได้เช่น สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม พริก ลูก พลิ้งกาสา ตีป्ली เป็นต้น และพืชบางอย่าง ยางของพืชเหล่านั้นใช้ใช้ได้ เช่น มหาหิงค์ เป็นต้น

จะเห็นว่าพระพุทธองค์ได้ให้ความสำคัญกับการอุปโภค บริโภค จึงได้ยกความรู้จักการ พิจารณา ปัจจัย 4 เพื่อให้รู้พอประมาณขึ้นแสดงไว้ในโอวาทปาติโมกข์ที่แสดงในวันจาตุรงคสันนิบาต อันเป็นวันแสดง โอวาทปาติโมกข์แก่ภิกษุ 1,250 รูปที่มาประชุมกันโดยไม่ได้นัดหมาย (ทงศ์ ลำประไพ และ นางสาวนาริรัตน์ พลบจิตต์, 2552: 7-17)

กรณีตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตในสมัยพุทธกาล

ตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตในสมัยพุทธกาล ได้แก่ เรื่องพระมหาอุทายีเถระช้วนคร กบิลพัสดุ์ พระอุทายีได้ออกจากที่หลีกเร้น(ผลสมาบัติ) แล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ด้วยเหตุที่ได้นึก ถึงเรื่องอดีตอันเห็น แก่ปากแก่ท้องไม่ดีเลยด้วยสำนึกจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ได้เกิดความคำนึงอย่างนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดธรรมอันเป็นเหตุแห่ง ทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้พระผู้มีพระภาคทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากมาให้เราทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดอกุศลเป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้ พระผู้มีพระ ภาคทรงนำกุศล ธรรมเป็นอันมากมาให้เราทั้งหลาย’ ก็เมื่อก่อนข้าพระองค์เคยฉันได้ทั้งเวลา เย็น เวลาเช้าและเวลาวิกาล กลางวัน(หลังเที่ยง)

เมื่อพระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลายเราขอเตือน เธอทั้งหลายจง เลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางวันเสียเถิด’ เมื่อเป็นดังนี้ ทำให้พระอุทายี น้อยใจเสียใจแต่ก็ยังปฏิบัติตาม เพราะความรักความเคารพ ความละอายความเกรงกลัวใน พระผู้มีพระภาคจึงยอมเลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาล กลางวันนั้น จึงฉันในเวลาเย็นและเวลา เช้าต่อมา พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ‘ภิกษุ ทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายจงเลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางคืนนั้นเสีย’ (ม.ม. (ไทย) 13/149/165)

เมื่อการณเป็นดังนี้ยิ่งทำให้พระอุทายีมีความน้อยใจ เสียใจ เพราะให้เลิกฉันโภชนะที่ นับว่า ประณีตกว่าบรรดาโภชนะในเวลาใด เพราะเคยมีชายคนหนึ่งได้ของที่จะแกงมาในเวลา กลางวัน กลับบอก ภรรยาว่าให้เก็บไว้ เราทั้งหมดจะบริโภคพร้อมกันในเวลาเย็น อะไรๆ ทั้งหมดที่ปรุงกินย่อมมีรสอร่อยในเวลา กลางคืน เวลากลางวันมีรสไม่อร่อย ด้วยเห็นแก่ความรักความเคารพ ความละอายและความเกรงกลัวในพระผู้ มีพระภาคจึงยอมเลิกฉันโภชนะใน เวลาวิกาล

เรื่องของการที่ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในเวลาค่าคืน เข้าไปใกล้บ่อน้ำคร่ำบ้าง ได้ตกลงไปใน หลุม โสโครกบ้าง บุกเข้าไปยังป่าหนามบ้าง เหยียบแมงคืดที่กำลังหลับบ้าง พบกับโจรที่กำลัง โจรกรรมบ้าง โจรที่ยัง ไม่ได้โจรกรรมบ้าง ถูกมาตุคามชักชวนให้เสพสมบ้าง ในส่วนตัว ของพระอุทายีเองก็เคยมาแล้ว บิณฑบาตใน เวลาผิดคำหญิงคนหนึ่งกำลังล้างภาชนะอยู่ได้ เห็นพระอุทายีเมื่อแสงฟ้าแลบ ตกใจร้องเสียงหลงว่า ‘ว้าย ! ผีหลอก’ พระอุทายีจึงกล่าวว่า ‘ไม่ใช่ผีหลอก น้องหญิง เราเป็นภิกษุยืนบิณฑบาตอยู่’ หญิงนั้นจึงกล่าวต่อไปว่า ‘พ่อแม่ของ ภิกษุคงตายแล้วกระนั้นหรือภิกษุท่านเอาผิดคมๆ มาเชือดท้องของดิฉันเสียยิ่งดีกว่า การที่ท่านมา เที่ยวบิณฑบาตในเวลาผิดค่านี้อย่างนี้เพราะเห็นแก่ปากท้องไม่ดีเลย’ (ม.ม. (ไทย) 13/149/166)

คำที่กล่าวว่าพ่อแม่ของภิกษุคงตายแล้วกระนั้นหรือคือว่าถ้ามีพ่อแม่ก็คงจะเลี้ยงดูมี อาหารกิน มี ที่อยู่ ไม่ต้องมาทำอาหารเช่นนี้ ด้วยเหตุเป็นอย่างนี้ พระอุทายีจึงได้ระลึกถึง พระผู้มีพระภาคที่ทรงเตือนภิกษุ ให้เลิกฉันโภชนะในเวลาวิกาลกลางวันและเวลาวิกาลแห่งราตรีว่า ทรงกำจัดการธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอัน มากของภิกษุออกไป และทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากมาให้ทั้งทรงกำจัดอกุศลเป็นอันมาก ออกไป และทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากมาให้ อย่างไรก็ดีท่านพระอุทายีได้บรรลุพระอรหันต์ในครั้งที่พระผู้มี พระภาคทรงแสดงเวทนามีหลาย ประการอันขึ้นอยู่กับการเหตุคือเวทนา 2 เวทนา 3 เวทนา 5 เวทนา 6 เวทนา 18 เวทนา 36 และ เวทนา 108 แล้วทรงแยกสุขเวทนาออกมาอธิบายเป็นตัวอย่างโดยเริ่มจากกามสุข 5 สุขที่เกิดจากฉาน 8 และสุขคือสัญญาเวทยิตนิโรธ พระผู้มีพระภาคทรงทำนิโรธสมาบัติให้เป็นประธาน เมื่อเทศนา จบลงแล้ว พระอุทายีก็บรรลุพระอรหันต์ (ม.ม. (ไทย) 13/149/166-167)

กรณีตัวอย่างการบริโภคบิณฑบาตดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง การแสวงหาอาหารในเวลา วิกาล อัน เป็นกาลที่ไม่สมควร ย่อมทำให้เกิดอันตรายนานาประการ การงดเว้นการแสวงหาและ การบริโภคอาหารใน เวลาวิกาลย่อมสร้างความปลอดภัย และสมควรสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม (พระวิรัช อดุลโร (ชัชวาลย์), 2555: 29-30)

สรุป

การรู้จักประมาณ 2 อย่าง คือ 1) รู้จักประมาณในการรับ 2) รู้จักประมาณในการบริโภค การรู้จัก ประมาณในการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในชีวิตประจำวันเป็นการฝึกให้รู้จักพึงตนเอง มีสติ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น มุ่งสร้างความเพียรตามกำลังสติปัญญา เพื่อพัฒนาชีวิตของตน รู้จักเลี้ยงชีพอย่างพอเหมาะ พอดีไม่ย่อท้อต่อการทำความเพียร มีเป้าหมายในการทำความดีไปจุดมุ่งหมายชีวิตที่ดี การพิจารณาใช้

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

สอยปัจจัย 4 มีเป้าหมายเพื่อมนุษย์ปฏิบัติตัวหรือดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คือการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานความต้องการปัจจัย 4 พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาทั้งก่อนบริโภค ขณะบริโภค และหลังบริโภคแล้ว เพื่อให้มีสติในการบริโภค

เอกสารอ้างอิง

- ชลธิชา กาญจนศิริ และ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. (2563). โภชนปฏิบัติ: การใช้หลักโภชนมัตตัญญูตาในการรักษาโรค ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**, 7(3), 66-67.
- นคร จันทราช. (2560). การศึกษาเชิงประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาบริโภคนิยมของวัยรุ่น จังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, 5(ฉบับพิเศษ), 457-468.
- นางสาวกมลลาศ ภูวนาธพิงค์. (2556). **แนวทางปฏิบัติเพื่อการบริโภคแบบสายกลางในพระพุทธศาสนา**. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระทองศักดิ์ ปภังกร. (2554). การมองโลกตามหลักพุทธปรัชญา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (ม.ป.ป.). **ธรรมานุชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: วัดญาณเวศกวัน, ม.ป.ป..
- พระวีรชน อุตโตโร (ชัชวาลย์). (2555). การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริโภคปัจจัย 4 เพื่อสนับสนุนการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2538). **มงคลทีปนิแปล เล่ม 2**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

การประเมินผลความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย
อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

Evaluation of public satisfaction with the service quality of Pho Chai Subdistrict
Municipality, Phanom Phrai District, Roi Et Province

อมรเทพ วงศ์ตลาด และ ปริญญาภรณ์ โนภาส

นักศึกษาหลักสูตรสังคมศาสตร์ สาขาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยชุมชนโสธร

Amonthep Wongtalart and Pharinyaphorn Nophath

Social Science students, Local Government Program, Yasothon Community College

Email: thisme31@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 1. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และ 2. เพื่อศึกษาปัญหาข้อเสนอแนะการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 5,759 คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 374 คน เครื่องมือวิจัยคือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจต่อคุณภาพการให้บริการประชาชนที่มีต่องานพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม ใน 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านกระบวนการขั้นตอนการให้บริการ 2) ด้านกระบวนการช่องทางการให้บริการ 3) ด้านกระบวนการเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ และ 4) ด้านกระบวนการสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ผลการศึกษาความพึงพอใจต่อการให้บริการประชาชนด้านการพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม พบว่า ความพึงพอใจต่อการให้บริการในภาพรวมทั้ง 4 ข้อ อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.39 คิดเป็นร้อยละ 87.80 ข้อเสนอแนะความพึงพอใจต่อการให้บริการประชาชน พบว่า ประชาชนมีข้อเสนอแนะโดยภาพรวม ได้แก่ 1.อยากให้เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย ควรตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ และ จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง 2.อยากให้ทางเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย เล็งเห็นความสำคัญในการป้องกันและควบคุมโรคระบาดที่จะเกิดขึ้น และ 3. การดำเนินงานโครงการหรือกิจกรรมควรรักษามาตรฐานการบริการไว้ โดยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับมาตรฐานการบริการให้สูงขึ้น และควรให้ความสำคัญกับข้อเสนอแนะต่างๆ

คำสำคัญ: การประเมินผล, ความพึงพอใจของประชาชน, คุณภาพการให้บริการ

Abstract

The objectives of the research 1. To study the satisfaction of the public towards the quality of services of Pho Chai Subdistrict Municipality, Phanom Phrai District, Roi Et Province and 2. To study the problems and suggestions for the services of Pho Chai Subdistrict Municipality, Phanom Phrai District, Roi Et Province. The population living in Pho Chai Subdistrict Municipality, Phanom Phrai District, Roi Et Province, totaling 5,759 people, with 374 samples. The research instrument was a questionnaire. The statistics used for data analysis were the mean and standard deviation. The research results found that the satisfaction with the quality of public services towards community development and social welfare in 4 areas as follows: 1) Service process and steps 2) Service channel process 3) Service officer process and 4) Facility process. The results of the study on satisfaction with public services and community development and social welfare found that the overall satisfaction with the services in all 4 items was at a high level, with an average of 4.39 or 87.80 percent. The suggestions for satisfaction with public services found that the public had overall suggestions as follows: 1. I would like Pho Chai Subdistrict Municipality to be aware of the importance of the elderly and organize activities related to caring for the elderly continuously. 2. I would like Pho Chai Subdistrict Municipality to see the importance of preventing and controlling the epidemic that will occur. And 3. The implementation of the project or activity should maintain the service standards. There is continuous development to raise the service standards to be higher. And should give importance to various suggestions.

Keywords: Evaluation, public satisfaction, service quality

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 – 2564 ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฉบับที่ 9 – 11 และยึดหลักการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม ยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยการพัฒนา

ตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในขณะที่การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่างๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี 2579 ที่เป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี มาเป็นกรอบกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปี โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับกรอบเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่องค์กรระหว่างประเทศกำหนดขึ้น อาทิ การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals : ADGs) ที่องค์กรสหประชาชาติกำหนดขึ้น เป็นต้น ส่วนแนวทางการพัฒนาได้บูรณาการนโยบายหรือประเด็นพัฒนาที่สำคัญของประเด็นการปฏิรูปประเทศ 37 วาระ และไทยแลนด์ 4.0 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

นอกจากนี้ประเทศไทยยังต้องเผชิญกับแรงกดดันและความเสี่ยงมากขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้มข้นมากขึ้น เป็นโลกไร้พรมแดน โดยมีการเคลื่อนย้ายคน เงินทุน องค์ความรู้ เทคโนโลยีข่าวสาร สินค้าและบริการอย่างเสรี ทำให้การแข่งขันในตลาดโลกรุนแรงมากขึ้น ส่งผลให้มีการรวมตัวด้านเศรษฐกิจของกลุ่มต่างๆ ในโลกมีความเข้มข้นสูงขึ้น ประเทศเศรษฐกิจใหม่มีขีดความสามารถในการแข่งขันมากขึ้น เช่น จีน อินเดีย ละตินอเมริกา และเวียดนาม ซึ่งมีแรงงานราคาถูกและมีมาตรการอื่นๆ ประกอบในการดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศได้เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นการพัฒนาการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้สังคมโลกมีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้นทำให้เกิดภัยคุกคามและความเสี่ยง อาทิ การก่อการร้าย โรคระบาด อาชญากรรมข้ามชาติ ปัญหาแรงงานต่างด้าว ในขณะเดียวกันประเทศไทยมีความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงวัยมากขึ้น จำนวนประชากรวัยแรงงานลดลง ผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพและมีแนวโน้มอยู่คนเดียวสูงขึ้น ปัญหาความยากจนยังกระจุกตัวหนาแน่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ รวมทั้งความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มคนรวยที่สุดและกลุ่มคนจนที่สุดสูงถึง 34.9 เท่า ในปี 2556 เนื่องจากการกระจายโอกาส การพัฒนาไม่ทั่วถึงยิ่งไปกว่านั้นทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมมีปัญหาความขัดแย้ง ในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมีลักษณะรวมศูนย์ขาดความเชื่อมโยงกับพื้นที่ ในขณะที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมือง ประกอบกับสภาพภูมิอากาศมีการเปลี่ยนแปลงผันผวนมากขึ้น ประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติอย่างรุนแรงมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมไทยมากขึ้นกว่าในอดีต ภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศดังกล่าว จะเป็นแรงกดดันให้ประเทศไทยต้องปรับตัวและมีการบริหารความเสี่ยงอย่างชาญฉลาดมากขึ้น ต่อจากนี้ประเทศไทยต่อจากนี้ประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ เพื่อแก้ไขปัญหารากฐานสำคัญที่เป็นจุดอ่อนและข้อจำกัดของประเทศที่สั่งสมมานาน ในขณะเดียวกันดำเนินยุทธศาสตร์เชิงรุกเพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและจุดเด่นของประเทศ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับประเด็นที่มีลักษณะการบูรณาการ และใช้ประกอบการพิจารณาการจัดสรรงบประมาณ เพื่อการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติเกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างแท้จริง (เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย, 2563)

การให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติของผู้มีความเห็นต่างทางความคิดและอุดมการณ์บนพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และการเตรียมการรับมือกับ อาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบอย่างมีนัยยะสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในระยะ 20 ปีข้างหน้า การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประทุพทุฒิมิชอบ และการสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและพัฒนาธรรมาภิบาลในภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรมทั้งด้านระบบการบริหารงานและบุคลากร มีการบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใส มีประสิทธิภาพ สามารถตรวจสอบได้อย่างเป็นธรรม และประชาชนมีส่วนร่วมมีการกระจายอำนาจ และแบ่งภารกิจรับผิดชอบที่เหมาะสมระหว่างส่วนกลาง ภูมิภาคและท้องถิ่น

การปกครองท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระบบการปกครองภายในประเทศ ดังนั้นการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย จึงได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน โดยเป็นแนวคิดในการให้ประชาชนได้ปกครองและบริหารการเอง หลักการกระจายอำนาจปกครองนี้มีเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถกระทำกิจกรรมต่างๆ ได้โดยมีความเป็นอิสระปลอดจากการขึ้นนำจากรัฐบาล มีความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของพลเมืองท้องถิ่นได้ แต่ทั้งนี้ในด้านนโยบายที่สำคัญๆ ยังคงยึดนโยบายแห่งรัฐอยู่ เช่น นโยบายการเงินการคลัง นโยบายด้านการป้องกันประเทศ เป็นต้น ดังนั้นหน่วยการปกครองท้องถิ่น จึงมีความเป็นอิสระในระดับหนึ่งในการที่ดำเนินกิจกรรมทางการบริหารของตนเองได้ แต่อีกส่วนหนึ่งนั้นรัฐบาลยังคงต้องเอกสิทธิ์ในการควบคุม ทั้งนี้เพื่อรักษาสถานภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความมั่นคงของชาติเอาไว้ การแก้ไขปัญหาและการตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้นเดิมพัน การพิจารณาจากส่วนกลางซึ่งเป็นความคิดแบบเดียวกันทั่วประเทศไม่ได้คำนึงถึงมุมมองความแตกต่างในพื้นที่ภูมิประเทศ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา สภาพของปัญหาที่มีปัจจัยต่างๆ ไม่เหมือนกัน และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น แต่ปัจจุบันรัฐมีการกระจายอำนาจการปกครองโดยสนับสนุนส่งเสริมให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รวมทั้งได้รับมอบหมายให้ประชาชนในท้องถิ่นดำเนินการปกครองตนเอง และจัดตั้งบริการสาธารณะบางประการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นดังที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา 78 และมาตรา 281 ได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการดำเนินนโยบายการปกครอง การบริหาร บริหารงานบุคคล การเงินและการคลังอย่างอิสระตามขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งเป็นไปตามหลักการกระจายอำนาจการปกครอง ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและความต้องการของตนเองภายใต้กรอบความคิดที่ว่าไม่มีองค์กรราชการใดที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด อยู่กับปัญหาความต้องการมากที่สุด ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงนับว่าเป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการสาธารณะตามกฎหมายเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนในท้องถิ่น (เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย,

2563) อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดীনั้น จึงต้องปฏิบัติตามภารกิจดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้การบริหารจัดการสำเร็จลุล่วง สามารถแก้ไขปัญหา และสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าได้นั้น การประเมินการปฏิบัติงานตามภารกิจจึงประกอบด้วย 4 มิติ คือ ด้านประสิทธิผลตามยุทธศาสตร์ ด้านคุณภาพการให้บริการ ด้านประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการ ด้านการพัฒนาองค์กร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2546) ส่วนเทศบาลตำบลนั้นเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับเมืองขนาดเล็ก มีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยทั่วไปเทศบาลตำบลมีฐานะเดิมเป็นสุขาภิบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล การจัดตั้งเทศบาลตำบลกระทำโดยประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะท้องถิ่นขึ้นเป็นเทศบาลตำบลตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ปัจจุบัน ณ วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2563 มีเทศบาลตำบลทั้งสิ้น 2,237 แห่ง (สารานุกรมเสรี, 2564)

เทศบาลตำบลโพธิ์ชัยเป็นหนึ่งในสิบสี่ตำบลของอำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 10 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ด ประมาณ 76 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 573 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 38.124 ตารางกิโลเมตร (23,828 ไร่) การเดินทางเข้าสู่เทศบาล เดินทางจากที่ว่าการอำเภอนมไพร ตามถนนลาดยาง รพช. สายพนมไพร-หนองฮี ระยะทาง 3 กิโลเมตร ถึงสามแยกบ้านชุมเงิน เลี้ยวซ้ายตามถนนลาดยางอีก 8 กม. ถึงบ้านทานตะวันซึ่งเป็นเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย ด้านกายภาพมีการคมนาคมที่สะดวกเป็นพื้นที่สามารถเชื่อมต่อไปยังตำบลอื่นๆได้ อย่างสะดวกหลายตำบล มีวัดในทุกหมู่บ้านเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 ศูนย์ มีโรงเรียนทั้งระดับ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ทั้งหมด 5 โรงเรียน ด้านอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก เพราะมีแหล่งน้ำหลายแห่งในตำบลที่สามารถทำเกษตรกรรมได้ และการทำไร่เป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และงานประเพณีสำคัญ คือ สรงน้ำพระธาตุโนนหนองฮาง เป็นองค์ที่จัดบริการสาธารณะได้มาตรฐาน บริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ส่งเสริมนวัตกรรมท้องถิ่น เชื่อมโยงระบบราชการ 4.0 ฉะนั้น การประเมินความพึงพอใจของประชาชนต่อการบริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย จึงถือเป็นข้อมูลที่จะช่วยนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาการทำงานและการให้บริการประชาชนอย่างตรงตามความต้องการและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและจะใช้เป็นข้อมูลที่จะนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นสืบไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2. เพื่อศึกษาปัญหาข้อเสนอแนะการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตของการวิจัย

1.ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาความพึงพอใจของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ดต่อการให้บริการงานด้านพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม และงานด้านสาธารณสุข จากเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด โดยแต่ละงานประเมินกรอบใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านกระบวนการขั้นตอนของการให้บริการ ด้านช่องทางการให้บริการ ด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

2.ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 5,759 คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 374 คน

3.ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้า ตั้งแต่เดือน กันยายน 2567 – เมษายน 2568 เป็นระยะเวลา 9 เดือน

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ

ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ดังนี้ ราชบัณฑิตสถาน (2546 : 793) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความพึงพอใจ ดังนี้ “พึง”เป็นคำกริยาอื่น หมายความว่ายอมตาม เช่น พึงใจ และคำว่า “พอใจ” หมายถึง สมชอบ ชอบใจ ส่วนสรชัย พิศาลบุตร (2550 : 135) ความพึงพอใจของลูกค้าหรือผู้ใช้บริการ หมายถึง การที่ลูกค้าหรือผู้ใช้บริการ ได้รับสิ่งที่ต้องการแต่ต้องอยู่ในขอบเขตที่ผู้ให้บริการสามารถจัดหาบริการให้ได้โดยไม่ขัดต่อกฎหมายและศีลธรรมอันดี และ Benjamin B. Wolman (1973 : 3) กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกมีความสุขเมื่อเราได้รับผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย (Goal) ความต้องการ (Wants) หรือแรงจูงใจ (Motivation) สำหรับ McCormick and Daniel (1980 : 306) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นแรงจูงใจของมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนความต้องการพื้นฐาน (Basic Need) มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับผลสัมฤทธิ์ และสิ่งจูงใจ (Incentive) และพยายามหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ต้องการ รวมทั้ง นิวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว และคณะ (2555 : บทคัดย่อ) ได้กล่าวว่าความพึงพอใจกับทัศนคติเป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันมาจนสามารถใช้แทนกันได้ โดยให้คำอธิบายความหมายของทั้งสองคำนี้ว่า หมายถึง ผลจากการที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในสิ่งนั้นและทัศนคติด้านลบจะแสดงให้เห็นสภาพความไม่พึงพอใจ จากข้อความข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า

ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกหรือทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดี หรือในด้านบวกและในด้านลบ หรือไม่มีปฏิกิริยา คือ เฉยๆก็ได้ ซึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นสามารถตอบสนองความต้องการแก่บุคคลนั้น โดยอาจแบ่งตามปัจจัยที่เกิดความพึงพอใจได้ 2 แบบ คือ ความพึงพอใจที่เกิดจากปัจจัยเบื้องต้น ได้แก่ ความพึงพอใจที่ได้รับจากการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และความรู้สึกพอใจที่เกิดจากปัจจัยระดับสูง ได้แก่ ความพึงพอใจที่ได้รับการตอบสนองความรู้สึกภายใน เช่น ความรู้สึกรัก ชอบ โกรธเกลียด เป็นต้น

คุณภาพการให้บริการ

สำหรับความหมายของคุณภาพการบริการ ได้มีนักวิชาการอธิบายไว้ อาทิ Lovelock (1996: 79) มองคุณภาพการให้บริการว่ามีความหมายอย่างกว้างๆเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องสินค้าหรือบริการที่ลูกค้ามีศักยภาพในการซื้อหา สามารถและอาจจะทำการประเมินก่อนที่จะเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการนั้น และสมวงศ์ พงศ์สถาพร (2550 : 66) เสนอความเห็นไว้ว่า คุณภาพการบริการ เป็นทัศนคติที่ผู้รับบริการสะสมข้อมูลความคาดหวังไว้ว่าจะได้รับจากบริการ ซึ่งหารอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ (tolerance zone) ผู้รับบริการก็จะมี ความพึงพอใจในการให้บริการซึ่งจะมีระดับแตกต่างกันออกไปตามความคาดหวังของแต่ละบุคคล และ ความพึงพอใจนี้เอง เป็นผลมาจากการประเมินผลที่ได้รับจากบริการนั้น ณ ขณะเวลาหนึ่ง จึงสรุปได้ว่าคุณภาพการให้บริการ (service quality) หมายถึง ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของการให้บริการ การเสนอคุณภาพการให้บริการที่ตรงกับ ความคาดหวังของผู้รับบริการเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ผู้รับบริการจะพอใจ ถ้าได้รับสิ่งที่คาดหวังและต้องการ ส่วนการวัดคุณภาพการให้บริการ นักวิชาการบางท่านเสนอความเห็นไว้ว่า การวัดคุณภาพการให้บริการนั้นเรามักจะใช้วิธีการวัดดัชนีความพึงพอใจ (Customer Satisfaction Index-CSI) ของผู้รับบริการหลังจากที่ได้รับบริการนั้นแล้ว แต่โดยทั่วไปปัญหาในการวัดคุณภาพการให้บริการนั้นมักจะขึ้นอยู่กับวิธีการวัดเงื่อนไขที่นำมาสู่การสะท้อนคุณภาพการให้บริการ ซึ่งก็คือการตอบสนองหรือเป็นไปตามความคาดหวังของผู้รับบริการซึ่งเกิดขึ้นจริง หรือที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นความพึงพอใจที่ผู้รับบริการรู้สึกว่าการบริการที่เขาได้รับมานั้น สอดรับกับความคาดหวังที่วางไว้ หรือที่ได้รับรู้มา เช่น การได้รับบริการจากบุคคลโดยตรง (the one-on-one) การได้รับบริการแบบเผชิญหน้า (face-to-face) และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ การวัดคุณภาพการให้บริการมีองค์ประกอบประการใดบ้างนั้นสามารถพิจารณาได้จากทัศนะของนักวิชาการได้แก่ Koehler expectations (1996 : 184-185) ซึ่งได้ให้หลักการสำคัญในการวัดคุณภาพของบริการ โดยจะต้องพิจารณาถึง 4 ประการหลัก ดังนี้ ประการที่ 1 ความคาดหวังของผู้บริการ (customer expectations) สิ่งสำคัญประการหนึ่งของกระบวนการแห่งคุณภาพ คือ การทำให้คาดหวังของผู้บริการเป็นจริง ประการที่ 2 ภาวะความเป็นผู้นำ (leadership) รูปแบบต่างๆของผู้นำภายในองค์กรทั้งแบบ

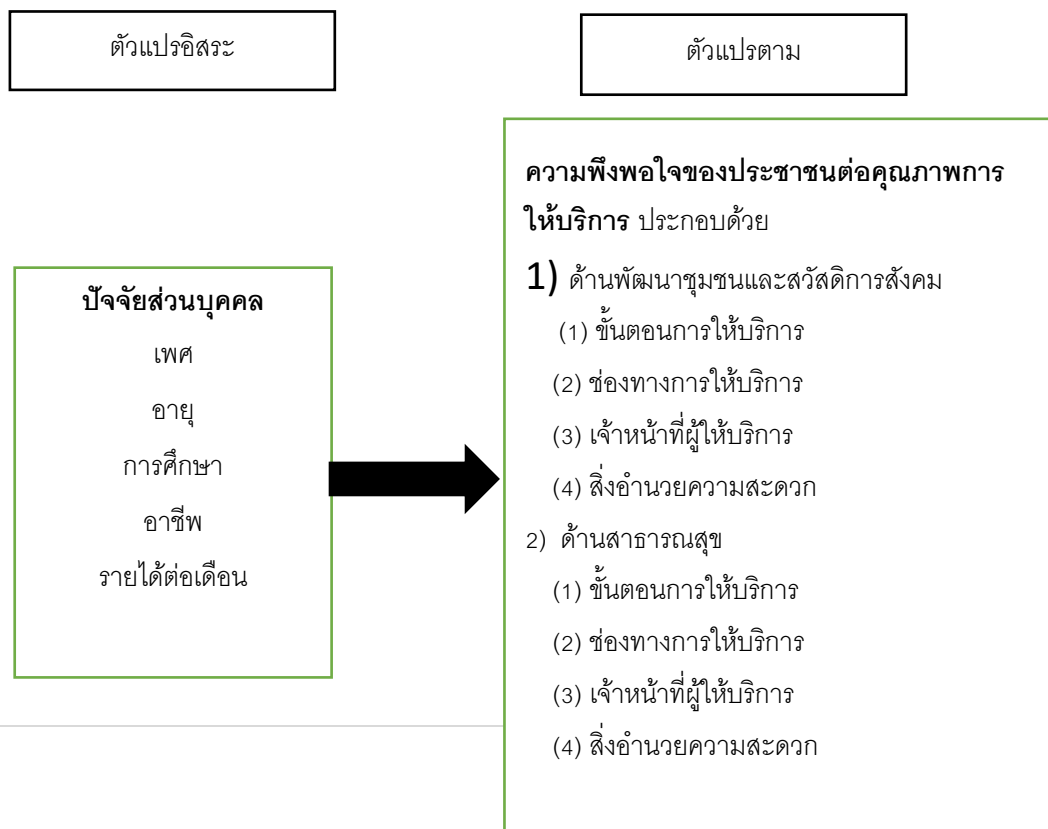

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

ผู้อำนวยการ ผู้บริหาร ผู้จัดการ และผู้ควบคุม จะแสดงให้เห็นถึงการกระทำที่นำไปสู่ความมีคุณภาพ ประการที่ 3 การปรับปรุงขั้นตอน (process improvements) โดยทำการอธิบายถึงวิธีการที่จะทำให้ขั้นตอนต่างๆมีระดับที่ดีเพิ่มขึ้น ประการที่ 4 การจัดการกับแหล่งข้อมูลที่สำคัญ (meaningful data) เริ่มจากการอธิบายถึงการคัดเลือกและจัดแบ่งข้อมูล รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อความพึงพอใจของผู้บริการ จากข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า การวัดคุณภาพของสินค้าหรือบริการ จะพิจารณาจากองค์ประกอบ 4 ประการหลักเป็นสำคัญ และถ้าสามารถทำให้ความคาดหวังของผู้รับบริการเกิดขึ้นได้จริงจะส่งผลให้ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจในสินค้าหรือบริการและนำไปสู่ความมีคุณภาพของการให้บริการเป็นลำดับ

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการประเมินความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ได้นำแนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสภาพพื้นที่การวิจัย สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด สรุป รายละเอียดงานที่ต้องการศึกษาความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย ดังนี้ 1) ด้านพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม แต่ละด้านมี 4 ประเด็นดังนี้ (1) ขั้นตอนการให้บริการ (2) ช่องทางการให้บริการ (3) เจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ และ (4) สิ่งอำนวยความสะดวก และ 2) ด้านสาธารณสุข แต่ละด้านมี 4 ประเด็น (1) ขั้นตอนการให้บริการ (2) ช่องทางการให้บริการ (3) เจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ และ (4) สิ่งอำนวยความสะดวก จึงเขียนเป็นแผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจของประชาชนต่อคุณภาพการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยกำหนดระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร (Population) ได้แก่ ประชาชนทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 5,759 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ได้แก่ ประชาชนที่เป็นตัวแทนครอบครัวที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย ได้มาจากการสุ่มตัวอย่างโดยวิธีการเปิดตารางของเคซีเมอร์แกน ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 374 คน (Krejcie, R. V. & Morgan, D. W., 1970).

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามเพื่อประเมินความพึงพอใจ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้
ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นคำถามแบบตรวจสอบรายการ (Check List)

ตอนที่ 2 การประเมินความพึงพอใจที่มีต่อคุณภาพการให้บริการด้านต่างๆ ของเทศบาลตำบล โพธิ์ชัย มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ดังนี้

5 หมายถึง ระดับพอใจมากที่สุด

4 หมายถึง ระดับพอใจมาก

3 หมายถึง ระดับพอใจปานกลาง

2 หมายถึง ระดับพอใจน้อย

1 หมายถึง ระดับพอใจน้อยที่สุด

ส่วนการคำนวณสัดส่วนความพึงพอใจตามแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ใช้การแปลความหมายของข้อมูลที่ได้จากแบบสำรวจโดยมีเกณฑ์เปรียบเทียบกับเกณฑ์การประเมินค่าเฉลี่ย (บุญชม ศรีสะอาด 2532:111) ดังนี้

ค่าเฉลี่ย (Mean)	ระดับความพึงพอใจ	ร้อยละ
4.51 - 5.00	พอใจมากที่สุด	90.2 – 100
3.51 - 4.50	พอใจมาก	70.2 – 90.1
2.51 - 3.50	พอใจปานกลาง	50.2 – 70.1

1.51 - 2.50

พอใจน้อย

30.2 – 50.1

1.00 - 1.50

พอใจน้อยที่สุด

20.0 – 20.1

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่นๆ ในการดำเนินการให้บริการ มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด (Open – ended Question) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการให้บริการที่อยู่นอกเหนือจากคำถามที่มีในแบบสอบถาม ตอนที่ 2

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะวิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. ผู้วิจัยทำหนังสือจากวิทยาลัยชุมชนยโสธรเพื่อติดต่อประสานงานกับผู้รับผิดชอบในแต่ละงานของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อขอความร่วมมือในการประสานงาน นัดหมายวันและเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองในวัน เวลา ตามที่นัดหมาย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจในครั้งนี้ ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปซึ่งได้เลือกใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงปริมาณโดยวิธีการทางสถิติด้วยการคำนวณค่าเฉลี่ย (Mean) ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ เพื่อบ่งชี้และยืนยันผลการประเมินให้เที่ยงตรงมากยิ่งขึ้นวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบเพียง 1 ข้อ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ (Percentage)

ส่วนที่ 2 ความพึงพอใจ เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ใช้การแปลความหมายของข้อมูลที่ได้จากแบบสำรวจโดยมีเกณฑ์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยกับเกณฑ์การประเมินค่าเฉลี่ย (บุญชม ศรีสะอาด 2532: 111) ดังนี้ ค่าเฉลี่ย (Mean) 4.51 - 5.00 = ระดับความพึงพอใจ พอใจมากที่สุด, 3.51 - 4.50 = ระดับความพึงพอใจ พอใจมาก, 2.51 - 3.50 = ระดับความพึงพอใจ พอใจปานกลาง, 1.51 - 2.50 = ระดับความพึงพอใจ พอใจน้อย และ 1.00 - 1.50 = ระดับความพึงพอใจ พอใจน้อยที่สุด

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไป เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิด (Open-ended) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอในรูปแบบตาราง พร้อมกับการพรรณนาประกอบ เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการที่มีต่อคุณภาพ การให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสำรวจส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 58.24 และเพศชาย 152 คน คิดเป็นร้อยละ 41.76 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31 – 40 ปี คิดเป็นร้อยละ 31.59 รองลงมาอายุอยู่ระหว่าง 41-50 ปี คิดเป็นร้อยละ 26.10 อายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 13.34 ตามลำดับ การศึกษาส่วนใหญ่ที่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 30.22 รองลงระดับประถมศึกษา จำนวน 95 คน คิดเป็นร้อยละ 26.10 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. จำนวน 65 คน คิดเป็น 17.86 ตามลำดับ ประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ จำนวน 150 คน คิดเป็นร้อยละ 41.21 รองลงมาอาชีพรับจ้าง จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 10.99 ประกอบอาชีพรับราชการ จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 9.62 ตามลำดับ และมีรายได้เฉลี่ยส่วนใหญ่ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน จำนวน 141 คน คิดเป็นร้อยละ 38.74 รองลงมารายได้เฉลี่ยอยู่ระหว่าง 5,000 – 10,000 บาทต่อเดือน จำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 35.71 มีรายได้เฉลี่ยอยู่ระหว่าง 10,001 – 15,000 บาทต่อเดือน จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 13.74

2. ความพึงพอใจต่อคุณภาพการให้บริการประชาชนที่มีต่องานพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม ใน 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านกระบวนการขั้นตอนการให้บริการ 2) ด้านกระบวนการช่องทางการให้บริการ 3) ด้านกระบวนการเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ และ 4) ด้านกระบวนการสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ผลการศึกษาความพึงพอใจต่อการให้บริการประชาชนการให้บริการประชาชนด้านพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม พบว่า ความพึงพอใจต่อการให้บริการในภาพรวมทั้ง 4 ข้อ อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.39 คิดเป็นร้อยละ 87.80 เมื่อพิจารณารายด้านจะพบว่าระดับความพึงพอใจต่อขั้นตอนและกระบวนการให้บริการค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.41 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 88.20 รองลงมาระดับความพึงพอใจต่อช่องทางการให้บริการ ค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.42 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 88.40 ระดับความพึงพอใจต่อเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.40 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 88.00 และระดับความพึงพอใจต่อสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.35 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 87.00 โดยรวมทุกด้านมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.39 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 87.80 ตามลำดับ

3. ความพึงพอใจต่อคุณภาพการให้บริการประชาชนที่มีต่องานด้านสาธารณสุข ใน 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านกระบวนการขั้นตอนการให้บริการ 2) ด้านกระบวนการช่องทางการให้บริการ 3) ด้านกระบวนการเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ และ 4) ด้านกระบวนการสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ผลการศึกษาความพึงพอใจต่อการให้บริการประชาชนการให้บริการประชาชนด้านพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม พบว่า ความพึงพอใจต่อการให้บริการในภาพรวมทั้ง 4 ข้อ อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.41 คิดเป็นร้อยละ 88.20 เมื่อพิจารณารายด้านจะพบว่าระดับความพึงพอใจต่อขั้นตอนและกระบวนการให้บริการค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.38 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 87.60 รองลงมาระดับความพึงพอใจต่อช่องทางการให้บริการ ค่าเฉลี่ยรายด้าน

เท่ากับ 4.39 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 87.80 ระดับความพึงพอใจต่อเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.41 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 88.20 และระดับความพึงพอใจต่อสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเฉลี่ยรายด้านเท่ากับ 4.36 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 87.20 โดยรวมทุกด้านมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.38 อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 87.60 ตามลำดับ

4. ข้อเสนอแนะความพึงพอใจต่อการให้บริการประชาชน พบว่า ประชาชนมีข้อเสนอแนะโดยภาพรวม ได้แก่ 1.อยากให้เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ และ จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง 2.อยากจะให้ทางเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เล็งเห็นความสำคัญในการป้องกันและควบคุมโรคระบาดที่จะเกิดขึ้น และ 3. การดำเนินงานโครงการ หรือกิจกรรม ที่ได้รับการประเมินจากผู้รับบริการว่ามีความพึงพอใจมาก ก็ควรรักษามาตรฐานการบริการไว้ โดยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับมาตรฐานการบริการให้สูงขึ้น และควรให้ความสำคัญกับข้อเสนอแนะต่างๆ ที่มาจากผู้รับบริการและผลการวิจัยทั้งนี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้บริหาร ซึ่งจะสะท้อนถึงประสิทธิภาพที่ดี ในการทำงานของหน่วยงานที่ยึดหลักธรรมาภิบาล ที่มีลักษณะของการมีส่วนร่วม มีความโปร่งใส ความรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง การปกครองโดยหลักนิติธรรม ความมีประสิทธิผลและความเที่ยงธรรมของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น

อภิปรายผล

จากการวิจัยความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด มีผลการวิจัยที่น่าสนใจ และได้นำมาอภิปรายผลเพิ่มเติมตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน ลำดับจากมากไปหาน้อย คือ 1) งานด้านพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม และ 2) ด้านสาธารณสุข เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า 1) งานด้านพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ความพึงพอใจต่อขั้นตอนการให้บริการ อยู่ในระดับมาก ข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ มีแผนผังกำหนดผู้รับผิดชอบชัดเจน ความพึงพอใจต่อช่องทางการให้บริการอยู่ในระดับมาก ข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ มีผู้รับฟังความคิดเห็นของผู้มารับบริการ ความพึงพอใจต่อเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ เจ้าหน้าที่แต่งกายเรียบร้อย สุภาพ ถูกต้อง เหมาะสม และความพึงพอใจต่อสิ่งอำนวยความสะดวก อยู่ในระดับมากทุกข้อ ประชาชนมีความพึงพอใจในระดับมาก การให้บริการสะดวก รวดเร็ว ไม่ซับซ้อนยุ่งยากและบริการ/ด้านข้อมูล/เอกสาร/การประชาสัมพันธ์ แก่ผู้มาขอรับบริการ 2) งานด้านสาธารณสุข ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการให้บริการ

ของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ความพึงพอใจต่อขั้นตอนการให้บริการ อยู่ในระดับมาก ความพึงพอใจต่อช่องทางการให้บริการอยู่ในระดับมาก ข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือมีโทรศัพท์ติดต่อให้ผู้รับบริการ เข้าถึงสะดวก ความพึงพอใจต่อเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ เจ้าหน้าที่ให้การต้อนรับผู้มาใช้บริการด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี และความพึงพอใจต่อสิ่งอำนวยความสะดวก อยู่ในระดับมากทุกข้อ ประชาชนมีความพึงพอใจในระดับมาก การให้บริการสะดวก รวดเร็ว ไม่ซับซ้อนเจ้าหน้าที่มีความซื่อสัตย์ สุจริตในการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (2564 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษาวิจัยประเมินความพึงพอใจของผู้รับบริการ : องค์การบริหารส่วนตำบลคลองขวาง อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลคลองขวาง 4.46 คิดเป็นร้อยละ 89.20 อยู่ในระดับมาก โดยประชาชนมีความพึงพอใจต่อการให้บริการทั้ง 6 ภารกิจ โดยภารกิจที่ผู้รับบริการมีความพึงพอใจมากที่สุดคือ อันดับที่ 1 ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต มีค่าเฉลี่ย 4.48 คิดเป็นร้อยละ 89.60 อยู่ในระดับมาก อันดับที่ 2 ด้านงานสาธารณสุขโรค มีค่าเฉลี่ย 4.47 คิดเป็นร้อยละ 89.40 อยู่ในระดับมากที่สุด อันดับที่ 3 ด้านงานระบบสารสนเทศและประชาสัมพันธ์ มีค่าเฉลี่ย 4.40 คิดเป็นร้อยละ 88.00 อยู่ในระดับมาก อันดับที่ 4 ด้านการส่งเสริมการศึกษา มีค่าเฉลี่ย 4.37 คิดเป็นร้อยละ 87.40 อยู่ในระดับมาก อันดับที่ 5 ด้านการดูแลสิ่งแวดล้อม มีค่าเฉลี่ย 4.34 คิดเป็นร้อยละ 86.80 อันดับที่ 6 ด้านการจัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียม มีค่าเฉลี่ย 4.31 คิดเป็นร้อยละ 86.20 เมื่อพิจารณาในแต่ละภารกิจพบว่า 1. ระดับความพึงพอใจในด้านกระบวนการขั้นตอนในการให้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.28 คิดเป็นร้อยละ 85.60 อยู่ในระดับมาก ระดับความพึงพอใจที่มีอันดับมากที่สุดคือ มีป้ายแสดงขั้นตอนการให้บริการอย่างชัดเจน มีค่าเฉลี่ย 4.39 คิดเป็นร้อยละ 87.80 อยู่ในระดับมาก ส่วนอันดับสุดท้ายคือ มีระยะเวลาในการให้บริการที่เหมาะสมกับกิจกรรม/ สภาพงาน มีค่าเฉลี่ย 4.20 คิดเป็นร้อยละ 84.00 อยู่ในระดับมาก 2. ระดับความพึงพอใจในด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.27 คิดเป็นร้อยละ 85.40 อยู่ในระดับมาก ระดับความพึงพอใจที่มีอันดับมากที่สุดคือ เจ้าหน้าที่ให้บริการด้วยความเสมอภาคตามลำดับก่อน-หลัง มีค่าเฉลี่ย 4.39 คิดเป็นร้อยละ 87.80 อยู่ในระดับมากที่สุดอันดับสุดท้ายคือ เจ้าหน้าที่ให้บริการด้วยความยิ้มแย้ม แจ่มใส มีค่าเฉลี่ย 4.15 คิดเป็นร้อยละ 83.00 อยู่ในระดับมาก 3. ระดับความพึงพอใจในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีค่าเฉลี่ย 4.28 คิดเป็นร้อยละ 85.60 อยู่ในระดับมาก ระดับความพึงพอใจที่มีอันดับมากที่สุดคือ มีห้องน้ำสะอาดเพียงพอต่อการให้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.37 คิดเป็นร้อยละ 87.40 อยู่ในระดับมาก ส่วนอันดับสุดท้ายคือ สถานที่ให้บริการมีบรรยากาศที่เหมาะสม มีค่าเฉลี่ย 4.15 คิดเป็นร้อยละ 83.00 อยู่ในระดับมาก สรุป ประชาชนผู้รับบริการกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน มีค่าเฉลี่ย 4.46 คิดเป็นร้อยละ 89.20 มีความพึงพอใจในระดับมาก โดยรวมต่อการให้บริการในภารกิจทั้ง 6 ภารกิจ ที่ทำการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการจากองค์การบริหารส่วนตำบลคลองขวาง

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะของประชาชน

ความต้องการของประชาชนเกี่ยวกับการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด คือ

- 1) อยากให้เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ และ จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง
- 2) อยากจะให้ทางเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เล็งเห็นความสำคัญในการป้องกันและควบคุมโรคระบาดที่จะเกิดขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของเทศบาล ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อพิจารณาโดยรวม อยู่ในระดับมาก ดังนั้นควรปรับปรุงการให้บริการของเทศบาล ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ในทุกด้านให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ควรศึกษาความพึงพอใจในการให้บริการและความต้องการเฉพาะด้านให้ลึกลงไป

เอกสารอ้างอิง

- เทศบาลตำบลโพธิ์ชัย. (2563). ความพึงพอใจของผู้รับบริการที่มีต่อการให้บริการของเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด, รายงานการประเมินความพึงพอใจ, สำนักปลัดเทศบาลตำบลโพธิ์ชัย
- นิวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว. (2555). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสำนักงานจังหวัดเขตพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย. ในการประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาตินานาชาติ ครั้งที่ 9. มหาวิทยาลัยมหาดไทย.
- สมวงศ์ พงศ์สถาพร. (2550). เคล็ดไม่ลับการตลาดบริการ. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ยูบีซีแอล บุ๊คส์
- สรชัย พิศาลบุตร. (2550). การสร้างและประมวลผลข้อมูลจากแบบสอบถาม. กรุงเทพฯ: วิทย์พัฒน์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). **Determining Sample Size for Research Activities**. Educational and Psychological Measurement, Vol 30 No.3, (1970), p 607-610.

Lovelock, C. H. (1996). **Services marketing** (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall International.

McCormick, E. J., & Ilgen, D. R. (1980). **Industrial psychology** (7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

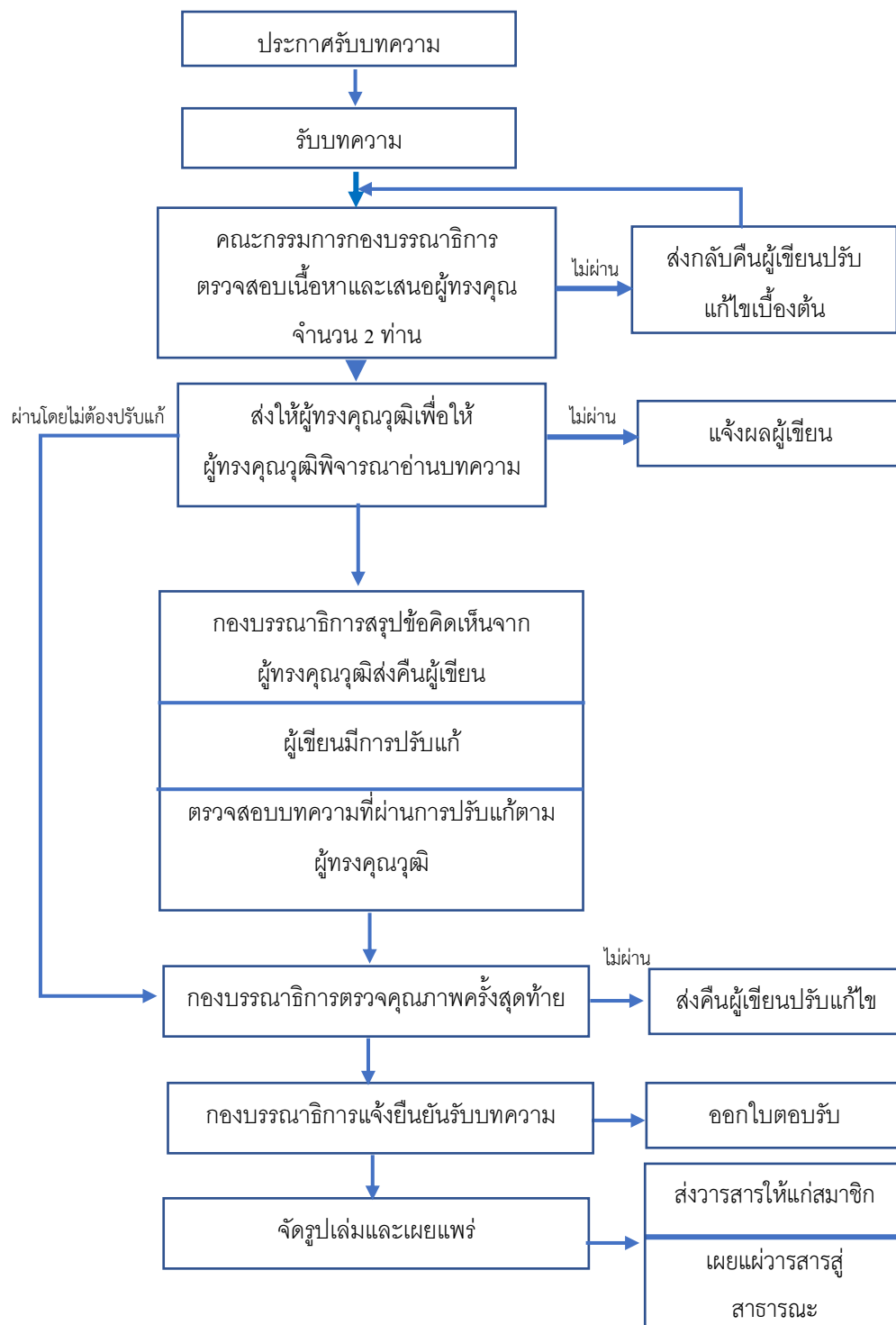
Wolman, B. B. (1973). **Handbook of general psychology**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

ภาคผนวก

ขั้นตอนดำเนินงานวารสารครุพัฒนาปริทรรศน์

หลักเกณฑ์การเสนอบทความ

เพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ (Journal of Educational Development Reviews)

เอกสารฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นคู่มือในการเขียนต้นฉบับผลงานทางวิชาการสำหรับผู้ที่มีความประสงค์ในการส่งบทความเข้าร่วมตีพิมพ์ลงวารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ โดยจะกำหนดทั้งรูปแบบและแนวทางในการพิมพ์บทความ ซึ่งจะใช้ในการจัดทำวารสารฯ ในแบบรูปเล่ม ดังนั้น เพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพและเพื่อให้การจัดทำเอกสารเป็นไปด้วยความถูกต้อง รวดเร็ว ผู้ส่งบทความควรพิมพ์บทความตามรูปแบบและแนวทางที่กำหนดอย่างเคร่งครัด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้นของวารสาร

1.1 วัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่ผลงานวิชาการและงานวิจัยด้านครุศาสตร์และสังคมศาสตร์และเพื่อให้บริการวิชาการเกี่ยวกับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและนำเสนอทางออกในการแก้ปัญหาสังคม

1.2 ประเภทผลงานที่ตีพิมพ์ ประกอบด้วยบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยอยู่ในรูปแบบของบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความหนังสือและบทความปริทัศน์ และการใช้ภาษาไทยให้ยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน

1.3 ขอบเขตเนื้อหา ประกอบด้วย ด้านครุศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

1.4 กำหนดพิมพ์เผยแพร่ ปีละ 4 ฉบับ (มกราคม-มีนาคม, เมษายน-มิถุนายน, กรกฎาคม-กันยายน และตุลาคม-ธันวาคม) ของทุกปี

2. นโยบายการพิจารณากลั่นกรองบทความ

2.1 บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และต้องไม่อยู่ในกระบวนการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งตีพิมพ์อื่นใด

2.2 บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ ต้องเป็นบทความที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพทางวิชาการ และมีประโยชน์ในเชิงทฤษฎีหรือเชิงปฏิบัติ โดยผ่านการพิจารณาและให้ความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้น ๆ จำนวน 3 ท่าน ขึ้นไปตอบบทความและเป็นผู้มีผลงานทางวิจัยอย่างต่อเนื่อง

2.3 กองบรรณาธิการอาจส่งผลการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้เขียนแก้ไข เพิ่มเติม หรือพิมพ์ต้นฉบับใหม่แล้วแต่กรณี

2.4 กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตรวจแก้ไขรูปแบบบทความที่ส่งมาตีพิมพ์

2.5 การยอมรับเรื่องที่ตีพิมพ์เป็นสิทธิของกองบรรณาธิการ และกองบรรณาธิการจะไม่รับผิดชอบในเนื้อหา หรือความถูกต้องของเรื่องที่ส่งมาตีพิมพ์ทุกเรื่อง

3. รูปแบบการเขียนบทความผลงานวิจัยฉบับเต็ม (Full Paper)

3.1 การเตรียมต้นฉบับ มีรายละเอียดดังนี้

1) ขนาดของต้นฉบับ พิมพ์หน้าเดียวบนกระดาษสันขนาดเอ 4 ($8\frac{1}{4} \times 11\frac{3}{4}$ นิ้ว = 21×29.7 ซม.) เว้นระยะห่างระหว่างขอบกระดาษด้านบน 3.8 เซนติเมตร ด้านล่าง ขวาและซ้ายมือ 2.5 เซนติเมตร

2) ตำแหน่งของแท็บหยุด ตั้งค่าเริ่มต้นที่ 1.25 เซนติเมตร และตั้งเพิ่มขึ้นทีละ 0.5 เซนติเมตร

3.2 รูปแบบอักษรและการจัดวางตำแหน่ง ใช้รูปแบบอักษร TH SarabunPSK พิมพ์ด้วยโปรแกรมไมโครซอฟท์เวิร์ด ระยะระหว่างบรรทัดเป็นแบบบรรทัดเดี่ยว (Single Space) โดยใช้ขนาด ชนิดของตัวอักษร รวมทั้งการจัดวางตำแหน่ง ดังนี้

1) ชื่อเรื่อง (ภาษาไทย) ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งกลางหน้ากระดาษ
2) ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ) ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ตำแหน่งกลางหน้ากระดาษ
3) ชื่อผู้เขียน เว้น 1 บรรทัด ขนาด 12 ชนิดตัวอักษรธรรมดา ตำแหน่งกลางหน้ากระดาษ ได้ชื่อเรื่อง

4) ชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา/ผู้วิจัยร่วม/ผู้ร่วมประพันธ์ ขนาด 12 ชนิดตัวอักษรธรรมดา กลางหน้ากระดาษ ต่อจากชื่อผู้เขียน/ผู้วิจัยคนที่ 1 ตามลำดับ

5) หัวข้อใหญ่ในบทความ ขนาด 16 ชนิดตัวอักษรหนา ตำแหน่งชิดขอบกระดาษซ้าย ก่อนขึ้นหัวข้อต่อไป เว้น 1 บรรทัด และจัดย่อหน้าเป็นแบบกระจายแบบไทย

6) หัวข้อย่อย เว้นระยะห่างตามลำดับของแท็บหยุด ขนาด 16 ชนิดตัวอักษรหนา

7) รายการอ้างอิง (ดูในตัวอย่างการเขียนรายการอ้างอิง)

3.3 จำนวนหน้า ต้นฉบับควรมีความยาวไม่น้อยกว่า 8 หน้า แต่ไม่ควรเกิน 15 หน้า

4. การเรียงลำดับเนื้อหาต้นฉบับ

เนื้อหา ภาษาไทยที่มีคำศัพท์ภาษาอังกฤษ ควรแปลเป็นภาษาไทยให้มากที่สุด (ในกรณีคำศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นคำเฉพาะที่แปลไม่ได้หรือแปลแล้วไม่ได้ความหมายชัดเจนให้ทับศัพท์ได้) และควรใช้ภาษาที่ผู้อ่านเข้าใจง่าย ชัดเจน หากใช้คำย่อต้องเขียนคำเต็มไว้ครั้งแรกก่อน เนื้อหาต้องเรียงลำดับดังนี้

4.1 บทความวิจัย

1) **ชื่อเรื่อง** ควรสั้นและกะทัดรัด ความยาวไม่ควรเกิน 100 ตัวอักษร ชื่อเรื่องต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยให้นำชื่อเรื่องภาษาไทยขึ้นก่อน

2) **ชื่อผู้เขียน** เป็นภาษาไทยและระบุตำแหน่งทางวิชาการ (ถ้ามี)

3) **บทคัดย่อ** เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (ABSTRACT) เขียนสรุปสาระสำคัญของเรื่อง อ่านแล้วเข้าใจง่าย ความยาวไม่ควรเกิน 350 คำ หรือ 15 บรรทัด โดยให้นำบทคัดย่อภาษาไทยขึ้นก่อน บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (ABSTRACT) ซึ่งแปลจากบทคัดย่อภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษต้องมีเนื้อหาตรงกัน ใช้อักษรตัวตรง จะใช้ตัวเอนเฉพาะคำศัพท์วิทยาศาสตร์

4) **คำสำคัญ** เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ 3-5 คำ โดยให้คำสำคัญภาษาอังกฤษตรงกับคำสำคัญภาษาไทย

5) **บทนำ** เป็นส่วนของเนื้อหาที่บอกความเป็นมาและเหตุผลนำไปสู่การศึกษาวิจัยและควรอ้างอิงงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

6) **วัตถุประสงค์** ใช้ชี้แจงถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษา

7) **วิธีการดำเนินงานวิจัย** ควรอธิบายวิธีดำเนินการวิจัย โดยมีหัวข้อ ดังนี้

7.1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง กล่าวถึงกลุ่มประชากร วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง ที่มาของกลุ่มตัวอย่าง แหล่งที่มาของข้อมูล

7.2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

7.3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

7.4) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

8) **สรุปผล** สรุปผลที่ได้จากการวิจัยเป็นลำดับอาจแสดงด้วยตารางกราฟ แผนภาพประกอบการอธิบาย ทั้งนี้ ถ้าแสดงด้วยตาราง ควรเป็นตารางแบบไม่มีเส้นขอบ ตารางด้านซ้ายและขวา หัวตารางแบบธรรมดาไม่มีสี ตารางควรมีเฉพาะที่จำเป็น ไม่ควรมีเกิน 5 ตาราง สำหรับรูปภาพประกอบควรเป็นรูปภาพขาวดำ ที่ชัดเจนและมีคำบรรยายใต้รูป กรณีที่จำเป็นอาจใช้ภาพสีได้

9) **อภิปรายผล** การอภิปรายผลการวิจัยว่าเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงไร และควรอ้างทฤษฎีหรือเปรียบเทียบการทดลองของผู้อื่นที่เกี่ยวข้องประกอบ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นด้วยตามหลักการหรือคัดค้านทฤษฎีที่มีอยู่เดิม

10) **ข้อเสนอแนะ**

10.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

10.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

11) ตาราง รูปภาพหรือแผนภูมิ ควรคัดเลือกเฉพาะที่จำเป็นและต้องมีคำอธิบายสั้นๆ แต่สื่อความหมายได้สาระครบถ้วน ในกรณีที่เป็นการตารางคำอธิบายต้องอยู่ด้านบน ในกรณีที่เป็นการรูปภาพหรือแผนภูมิ คำอธิบายต้องอยู่ด้านล่าง

12) รายการอ้างอิง เป็นการอ้างอิงเอกสารในเนื้อหาให้ใช้ระบบ APA. citation Styls ให้เริ่มต้นด้วยเอกสารอ้างอิงภาษาไทยก่อนแล้วตามด้วยเอกสารภาษาต่างประเทศหากผู้เขียนมีมากกว่า 3 คน ให้ใส่ชื่อคนแรกแล้วตามด้วย “และคณะหรือ and others”

4.2 บทความวิชาการ

1) ชื่อเรื่อง ควรสั้นและกะทัดรัด ความยาวไม่ควรเกิน 100 ตัวอักษร ชื่อเรื่องต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยให้นำชื่อเรื่องภาษาไทยขึ้นก่อน

2) ชื่อผู้เขียน เป็นภาษาไทยและระบุตำแหน่งทางวิชาการ (ถ้ามี)

3) บทคัดย่อ เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (ABSTRACT) เขียนสรุปสาระสำคัญของเรื่อง อ่านแล้วเข้าใจง่าย ความยาวไม่ควรเกิน 350 คำ หรือ 15 บรรทัด โดยให้นำบทคัดย่อภาษาไทยขึ้นก่อน บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (ABSTRACT) ซึ่งแปลจากบทคัดย่อภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษต้องมีเนื้อหาตรงกัน ใช้อักษรตัวตรง จะใช้ตัวเอนเฉพาะคำศัพท์วิทยาศาสตร์

4) คำสำคัญ เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3 คำ โดยให้คำสำคัญภาษาอังกฤษตรงกับคำสำคัญภาษาไทย

5) เนื้อหา มีองค์ประกอบดังนี้

5.1) บทนำ ความน่าสนใจของเรื่องที่น่าสนใจ ก่อนเข้าสู่เนื้อหา

5.2) เนื้อความ ควรนำเสนอพัฒนาการของเรื่องได้อย่างน่าสนใจและเนื้อเรื่องมีเนื้อหาใหม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน

5.4) บทสรุป ควรย่อเฉพาะข้อมูลในเนื้อความให้สั้น ได้เนื้อหาสาระของเนื้อความครบถ้วน

5.3) เอกสารอ้างอิง ให้ระบุเฉพาะเอกสารที่ผู้เขียนบทความได้นำมาอ้างอิงในบทความวิชาการอย่างครบถ้วน โดยใช้ระบบการอ้างอิง APA citation styles ดูรายละเอียดและตัวอย่างการอ้างอิงในเนื้อความและการอ้างอิงท้ายเล่มในตัวอย่างการเขียนรายการอ้างอิง

4.3 บทวิจารณ์หนังสือ

1) ข้อมูลทางบรรณานุกรม/อ้างอิง

2) ชื่อผู้วิจารณ์

3) บทวิจารณ์

ตัวอย่างการเขียนรายการอ้างอิง (การอ้างอิงภาษาอังกฤษใช้เช่นเดียวกับภาษาไทย)

1. การอ้างอิงในเนื้อหา เป็นระบบนาม-ปี ให้ข้อมูลผู้แต่ง ปีพิมพ์และเลขหน้าที่มีข้อความที่อ้างถึง ซึ่งมีรูปแบบการอ้างอิงแบบแทรกในเนื้อหา ดังนี้

(ผู้แต่ง, ปีพิมพ์, เลขหน้า) ไว้ท้ายข้อความที่อ้างอิง

(สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2549, : 200-205)

(McCartney & Phillips, 2006: 498-499)

(Murphy, 1999, p. 85)

กรณีที่ไม่ปรากฏเลขหน้าให้ลงแค่ชื่อผู้แต่งกับปีพิมพ์ไว้ในวงเล็บเดียวกัน

(สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2549)

2. เอกสารอ้างอิง

● หนังสือ

ชื่อ//นามสกุลผู้เขียน. (ปีที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์, เมืองที่พิมพ์ : สำนักพิมพ์.

มนตรี แยมกสิกร.(2549). การวิจัยและทฤษฎีเทคโนโลยีการศึกษา. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.

Norman, D, A. (2002). *The design of everyday things*. New York, NY: Basic books.

● วารสาร

ชื่อ//นามสกุลผู้เขียน. (ปีที่พิมพ์). ชื่อบทความ. ชื่อวารสาร, ปีที่พิมพ์ (ฉบับที่), หน้า.

มนตรี แยมกสิกร. (2551). เกณฑ์ประสิทธิภาพในงานวิจัยและพัฒนาสื่อการสอน: ความแตกต่าง 90/90 Standard และ E1/E2. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 19(1), 1-16.

Rinke, C. R. (2011). Career trajectories of urban teachers: A continuum of perspectives, participation, and plans shaping retention in the educational system. *Urban Education*, 46(4), 639-662.

● หนังสือพิมพ์

ชื่อ//นามสกุลผู้เขียน. (ปี เดือน วันที่พิมพ์). ชื่อบทความ. ชื่อหนังสือพิมพ์, เลขหน้าซึ่งปรากฏบทความ.

ไตรรัตน์ สุนทรประภัสสร. (2540, 8 พฤศจิกายน). อนาคตจีน-อเมริกา. *เดลินิวส์*, น. 6.

Schwartz, J. (1993, September 30). Obesity affects economic, social status. *The Washington Post*, pp. A1, A4.

● วิทยานิพนธ์

ชื่อ//นามสกุลผู้เขียน. (ปีที่พิมพ์). ชื่อวิทยานิพนธ์. สถานที่พิมพ์: ชื่อสถาบันศึกษา.

ดรณนภา นาชัยฤทธิ์. (2550). ผลการเรียนรู้จากบทเรียนมัลติมีเดียบนระบบเครือข่ายที่พัฒนาตามแนวคอนสตรัคติวิสต์ เรื่อง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการศึกษาในห้องเรียน ของนิสิต

ปริญญาตรี สาขาวิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

Darling, C. W. (1976). *Giver of due regard: The poetry of Richard Wilbur*.

Unpublished doctoral dissertation, University of Connecticut, USA.

- รายงานการประชุม

ชื่อ//นามสกุลผู้เขียน. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเอกสารรวมเรื่องที่ได้จากรายงานการประชุม. วันเดือนปีที่จัด. สถานที่จัด. สำนักพิมพ์. หน้า.

กรมวิชาการ. (2538). การประชุมปฏิบัติการรณรงค์เพื่อส่งเสริมนิสัยรักการอ่าน. 25-29 พฤศจิกายน 2528 ณ วิทยาลัยครูมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ. 7-8.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). *A motivational approach to self: Integration in personality*. In R. Densifier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol.38. Perspectives on Motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press. 237-288.

- สื่ออินเทอร์เน็ต

ชื่อ-นามสกุลผู้แต่ง. (ปี เดือน วันที่เผยแพร่สารสนเทศบนอินเทอร์เน็ต). ชื่อเรื่อง/ชื่อบทความ. วันที่สืบค้น : URL:http://

อานวย สุภเวชย์. (2542, 3 พฤษภาคม). เพื่อคิดประกันชีวิต : ตัวแทนประกันมีบทบาทสำคัญอย่างไร. สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2542 จาก: <http://www.thainews.th.com>.

Wollman, N. (1999). *Influencing attitudes and behaviors for social change*. Retrieved from <http://www.radpsynet.org/docs/wollman-attitude.html>.

5. การส่งบทความ

5.1 กำหนดการรับบทความ สามารถส่งบทความถึงกองบรรณาธิการ ได้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

5.2 วิธีการส่งบทความ ผู้เขียนลงทะเบียนเพื่อใช้งานระบบ Thaijo 2.0 และส่งบทความทางออนไลน์ผ่านระบบ ที่ <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/rtnb/index>

6. ติดต่อสอบถามข้อมูล

ติดตามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ เบอร์โทรศัพท์ บรรณาธิการ 080-1696593, ผู้ช่วยบรรณาธิการ 095-6694692

สมาคมนักวิชาการและนักวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

Association of area-based Academics and Researchers for Local Development

202/1 หมู่ที่ 4 ตำบลอุ้มง อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร 35000